

Spriedums

Latvijas Republikas vārdā

Rīgā 2007. gada 29. novembrī

lietā Nr. 2007-10-0102

Latvijas Republikas Satversmes tiesa šādā sastāvā: tiesas sēdes priekšsēdētājs Gunārs Kūtris, tiesneši Kaspars Balodis, Aija Branta, Juris Jelāgins, Kristīne Krūma, Uldis Ķinis un Viktors Skudra,

pēc divdesmit viena Latvijas Republikas 9. Saeimas deputāta – Artura Krišjāņa Kariņa (pirmais, kas parakstījis pieteikumu), Solvitas Āboltiņas, Silvas Bendrātes, Ingrīdas Cīrcenes, Ilmas Čepānes, Inas Druvietes, Ulda Gravas, Sandras Kalnietes, Arta Kampara, Ausmas Kantānes, Sarmītes Ķikustes, Gunāra Laicāna, Ainara Latkovska, Visvalža Lāča, Lindas Mūrnieces, Jāņa Reira, Einara Repšes, Ingūnas Rībenas, Annas Seiles, Kārļa Šadurska un Dzintara Zaķa – pieteikuma,

pamatojoties uz Latvijas Republikas Satversmes 85. pantu un Satversmes tiesas likuma 16. panta 1. un 2. punktu, 17. panta pirmās daļas 3. punktu un 28.1 pantu,

rakstveida procesā 2007. gada 30. oktobrī tiesas sēdē izskatīja lietu

„Par likuma „Par pilnvarojumu Ministru kabinetam parakstīt 1997. gada 7. augustā parafēto Latvijas Republikas un Krievijas Federācijas līguma projektu par Latvijas un Krievijas valsts robežu” un likuma „Par Latvijas Republikas un Krievijas Federācijas līgumu par Latvijas un Krievijas valsts robežu” 1. panta vārdu „ievērojot Eiropas Drošības un sadarbības organizācijas pieņemto robežu nemainības principu” atbilstību Latvijas PSR Augstākās padomes 1990. gada 4. maija deklarācijas „Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu” preambulai un 9. punktam un 2007. gada 27. martā parakstītā Latvijas Republikas un Krievijas Federācijas līguma par Latvijas un Krievijas valsts robežu un likuma „Par Latvijas Republikas un Krievijas Federācijas līgumu par Latvijas un Krievijas valsts robežu” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 3. pantam”.

Konstatējošā daļa

1. 2007. gada 8. februārī Latvijas Republikas Saeima (turpmāk – Saeima) pieņēma likumu „Par pilnvarojumu Ministru kabinetam parakstīt 1997. gada 7. augustā parafēto Latvijas Republikas un Krievijas Federācijas līguma projektu par Latvijas un Krievijas valsts robežu” (turpmāk – Pilnvarojuma likums).

Likums paredz: „Pamatojoties uz Latvijas Republikas Augstākās padomes 1991. gada 21. augustā pieņemto Latvijas Republikas konstitucionālo likumu „Par Latvijas Republikas valstisko statusu”, kā

arī ņemot vērā starptautiski atzīto Latvijas Republikas valstisko nepārtrauktību, pilnvarot Ministru kabinetu parakstīt 1997. gada 7. augustā parafēto Latvijas Republikas un Krievijas Federācijas līguma projektu par Latvijas un Krievijas valsts robežu.”

2. 2007. gada 19. martā Ministru kabinets izdeva rīkojumu Nr. 151 „Par Latvijas Republikas un Krievijas Federācijas līguma projekta par Latvijas un Krievijas valsts robežu parakstīšanu”.

Ar rīkojumu tika noteikts, ka, pamatojoties uz Pilnvarojuma likumu, “kā arī respektējot Eiropas Drošības un sadarbības organizācijas pieņemto robežu nemainības principu [...] Latvijas Republikas vārdā līgumu paraksta Ministru prezidents Aigars Kalvītis”.

3. 2007. gada 27. martā Latvijas Republikas Ministru prezidents Aigars Kalvītis un Krievijas Federācijas valdības priekšsēdētājs Mihails Fradkovs parakstīja Latvijas Republikas un Krievijas Federācijas līgumu par Latvijas un Krievijas valsts robežu (turpmāk – Robežlīgums).

Robežlīgums noslēgts, „savstarpēji cienot otras valsts suverenitāti un neatkarību, līdztiesību un teritoriālo vienotību, apliecinot uzticību ANO un EDSO principiem, atzīstot Latvijas Republikas un Krievijas Federācijas valsts robežas līgumtiesiska noformējuma labvēlīgu ietekmi uz labu kaimiņattiecību turpmāko attīstību” un „pamatojoties uz pušu labo gribu”.

4. 2007. gada 29. maijā Saeima Robežlīgumu ratificēja, pieņemot likumu „Par Latvijas Republikas un Krievijas Federācijas līgumu par Latvijas un Krievijas valsts robežu” (turpmāk – Ratifikācijas likums).

Ratifikācijas likuma 1. pants noteic, ka Robežlīgums „tiek pieņemts un apstiprināts, ievērojot Eiropas Drošības un sadarbības organizācijas pieņemto robežu nemainības principu”.

5. Pieteikuma iesniedzējs – divdesmit viens Saeimas deputāts – lūdz:

1) atzīt Pilnvarojuma likumu un Ratifikācijas likuma 1. panta vārdus „ievērojot Eiropas Drošības un sadarbības organizācijas pieņemto robežu nemainības principu” par neatbilstošiem Latvijas PSR Augstākās padomes 1990. gada 4. maija deklarācijas „Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu” (turpmāk – Neatkarības deklarācija) preambulai un 9. punktam;

2) atzīt Robežlīgumu un Ratifikācijas likumu par neatbilstošu Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 3. pantam.

5.1. Pieteikumā norādīts, ka Neatkarības deklarācija esot konstitucionālo tiesību norma materiālā izpratnē, jo nosakot divu citu konstitucionālo pamatdokumentu – Satversmes un Latvijas PSR Konstitūcijas – darbības apjomu un savstarpējās attiecības. Tā kā Neatkarības deklarācijas regulējums varot būt efektīvs tikai tādā gadījumā, ja Neatkarības deklarācijas normām tiesību normu hierarhijā ir vismaz tāds pats spēks kā iepriekšminētajiem konstitucionālajiem aktiem, deklarācijai esot konstitucionāls rangs, proti, tā esot konstitucionālo tiesību norma arī formālā nozīmē.

Satversme, stājoties spēkā pilnā apjomā, neesot „pārsegusi” visu Neatkarības deklarācijas regulējumu. Tādēļ, pēc Pieteikuma iesniedzēja ieskata, spēkā esošie Neatkarības deklarācijas regulējumi kā formālā, tā arī materiālā nozīmē piederot pie Latvijas konstitucionālo tiesību normām. Taču Neatkarības deklarācijai esot zemāks juridiskais spēks nekā Satversmei.

Par spēkā esošām Neatkarības deklarācijas normām Pieteikuma iesniedzējs atzīst deklarācijas preambulu un 1., 2., 8. un 9. punktu. Neatkarības deklarācijas normas kopā ar Satversmi veidojot spēkā esošo Latvijas „rakstīto konstitūciju”.

5.2. No Neatkarības deklarācijas izrietot divi fakti – Latvija 1940. gadā tika okupēta, un 1990. gadā tās neatkarība tika atjaunota, proti, preambula noteicot Latvijas valstiskuma nepārtrauktību (*continuity*).

Savukārt no deklarācijas 9. punkta izrietot pilnvarojums valdībai nokārtot Latvijas attiecības ar PSRS un šā pilnvarojuma galvenie virzieni. Šis Neatkarības deklarācijas punkts attiecoties arī uz PSRS tiesisko mantinieci – Krievijas Federāciju. Iekams Neatkarības deklarācijas 9. punkts neesot atcelts, Latvija visas līgumattiecības ar Krieviju varot veidot vienīgi tā, lai jaunākie līgumi nenonāktu pretrunā ar 1920. gada 11. augustā noslēgto Miera līgumu starp Latviju un Krieviju (turpmāk – Miera līgums).

5.3. Ar Pilnvarojuma likumu Saeima pilnvaro Ministru kabinetu parakstīt Robežlīgumu, bet tas esot pretrunā ar Miera līgumu, jo groza Miera līgumā noteikto Latvijas un Krievijas valsts robežu.

Pilnvarojuma likumā, pēc Pieteikuma iesniedzēja ieskata, Saeima esot grozījusi to pilnvarojumu attiecību veidošanai ar Krievijas Federāciju, kāds noteikts Neatkarības deklarācijas 9. punktā. Tā kā Pilnvarojuma likumam esot zemāks juridiskais spēks un Neatkarības deklarācijas 9. punkts nav grozīts, Pilnvarojuma likums neatbilstot Neatkarības deklarācijas 9. punktam.

Tāpat pieteikumā norādīts, ka Pilnvarojuma likums pietiekami skaidri nenoteic valsts nepārtrauktības doktrīnu. Šā iemesla dēļ likums neatbilstot Neatkarības deklarācijas preambulai.

5.4. Satversmes 3. pantā esot nostiprināta Latvijas valsts teritorija. Lai noskaidrotu Latvijas valsts teritorijas grozīšanas kārtību, vajagot izmantot Satversmes sagatavošanas materiālus. Vērā ņemams esot Latvijas Satversmes sapulces locekļa Friča Mendera paustais viedoklis, ka Satversme nedrīkst pieļaut iespēju svešai varai atdot daļu Latvijas. Pieteikuma iesniedzējs akcentē arī Satversmes komisijas priekšsēdētāja Marģera Skujenieka viedokli, ka Satversmes 3. pants neparedzot iespēju ar starptautiskiem līgumiem grozīt Latvijas valsts robežu.

Pieteikuma iesniedzējs uzskata, ka Satversmes 3. pantā noteiktās valsts robežas pēc Satversmes spēkā stāšanās ar starptautiskajiem līgumiem vairs neesot grozāmas. Satversmes pieņemšanas dienā Latvijai jau bijuši noslēgti līgumi ar Igauniju, Krieviju un Lietuvu, un tajos bijusi precīzi noteikta Latvijas ārējā robeža. Šī robeža pēc Satversmes spēkā stāšanās neesot grozāma. Jebkādu Latvijas teritoriju atdošana citām valstīm, pēc Pieteikuma iesniedzēja ieskata, būtu pretrunā ar Latvijas valsts izveidošanas mērķi – apvienot visas latviešu apdzīvotās zemes vienotā valstī.

Pieteikumā apšaubīts, ka Satversmes 3. pants varētu būt pieņemts ar mērķi novērst Latgales iespējamo atdalīšanos no Latvijas. Latgales kongresā (1917. gada 26.–27. aprīlī) pieņemtie vēsturiskie lēmumi par apvienošanos ar pārējo Latviju un latgaliešu politisko partiju programmas neliecinoši, ka pastāvējusi reāla Latgales atdalīšanās prasība.

5.5. Ar Miera līgumu Krievija uz mūžīgiem laikiem esot atteikusies no savām suverēnajām tiesībām uz Latvijas teritoriju, tostarp arī uz Pitalovas dzelzceļa staciju un citām Latvijai nodotajām Pleskavas guberņas teritorijām.

Latgale Satversmes 3. panta izpratnē, pēc Pieteikuma iesniedzēja domām, sevī ietverot Daugavpils, Rēzeknes, Ludzas un Jaunlatgales (Abrenes) apriņķus.

Robežlīgums fiksējot Latvijas un Krievijas valsts robežu, ņemot vērā 1944. gadā notikušās valsts teritorijas izmaiņas, kuras veikusi Latvijas PSR valdība un kuras nav saistošas Latvijas Republikai.

Tā kā Satversmes 3. pants neparedzot iespēju grozīt valsts robežas pēc Satversmes spēkā stāšanās, Robežlīgums neatbilstot Satversmes 3. pantam.

5.6. Tā kā Saeima apstiprināja Robežlīgumu, pieņemot Ratifikācijas likumu, Robežlīguma satversmība nevarot tikt vērtēta atrauti no Ratifikācijas likuma atbilstības Satversmes 3. pantam izvērtēšanas.

Satversmes 3. pants neparedzot iespēju grozīt valsts robežas ar starptautiskajiem līgumiem. Tā kā Robežlīgums tās grozot, tas neatbilstot Satversmei.

Satversmei neatbilstot arī Ratifikācijas likums, jo ar to Saeima uzņēmusies tādas starptautiskās saistības, kādas Satversme tai liedzot uzņemties, proti, Saeima apstiprinājusi valsts teritorijas grozīšanu, ko Satversmes 3. pants aizliedzot.

5.7. Ar Ratifikācijas likuma 1. pantā ietvertajiem vārdiem „ievērojot Eiropas Drošības un sadarbības organizācijas atzīto robežu nemainības principu” Saeima esot atzinusi Krievijas oficiālo Helsinku nobeiguma akta interpretāciju un ignorējusi šā akta patieso saturu. Robežu nemainības princips neliedzot savulaik okupētajām Baltijas valstīm atgūt neatkarību un atjaunot savu suverenitāti tajās robežās, kādās tās pastāvējušas 1940. gadā.

Atsauksšanās uz EDSO robežu nemainības principu atbilstoši Krievijas oficiālajai šā principa interpretācijai apšaubot Latvijas valsts atjaunošanu un esot vērtējama kā valsts nepārtrauktības doktrīnai neatbilstoša rīcība.

Tādēļ, pēc Pieteikuma iesniedzēja ieskata, Ratifikācijas likuma 1. pantā ietvertie vārdi „ievērojot Eiropas Drošības un sadarbības organizācijas atzīto robežu nemainības principu” neatbilstot Neatkarības deklarācijas preambulai.

Tāpat iepriekšminētie Ratifikācijas likuma 1. pantā ietvertie vārdi neatbilstot Neatkarības deklarācijas 9. punktam, jo ar šādu atsauci 1944. gadā notikušās teritoriālās izmaiņas tiek atzītas par likumīgām.

6. Institūcija, kas izdevusi Pilnvarojuma likumu un Ratifikācijas likumu, – **Saeima** – atbildes rakstā norāda, ka Pilnvarojuma likums atbilstot Neatkarības deklarācijas preambulai un 9. punktam, savukārt Ratifikācijas likums atbilstot Neatkarības deklarācijas preambulai un 9. punktam un Satversmes 3. pantam.

Saeima atbildes rakstā norāda, ka tai neesot nekādu šaubu par to, ka Neatkarības deklarācija ir spēkā esošs konstitucionāla ranga dokuments.

6.1. Neatkarības deklarācijas preambula liekot pamatus Latvijas valsts nepārtrauktības doktrīnai. Jebkura publiskās varas institūciju rīcība, kas būtu pretrunā ar šo doktrīnu, esot vērtējama kā Neatkarības deklarācijas pārkāpums un līdz ar to prettiesiska rīcība.

Pilnvarojuma likums neradot pretrunu ar valsts nepārtrauktības doktrīnu, bet – tieši pretēji – to īpaši uzsverot un attīstot. Pilnvarojuma likuma tekstā likumdevējs esot ietvēris tiešu norādi uz Latvijas valsts nepārtrauktību. Tāpat, apspriežot Pilnvarojuma likumu Saeimas debatēs, esot pausts skaidrs viedoklis,

ka tas atbilst 1990. – 1991. gadā pieņemtajiem konstitucionālā ranga aktiem un tālāk attīsta šajos aktos nostiprinātās atziņas.

Nedz Saeimas pilnvarojums Ministru kabinetam noslēgt Robežlīgumu, nedz arī Robežlīguma noslēgšana pati par sevi neapdraudot Latvijas valsts nepārtrauktības doktrīnu, jo Pilnvarojuma likums neesot atkāpies no valsts nepārtrauktības doktrīnas, bet vēlreiz to konsekventi un skaidri apliecinājis.

6.2. Neatkarības deklarācijas 9. punkts neietverot atsauci uz Miera līguma 3. pantu, kas noteic starpvalstu, proti, Latvijas un Krievijas, robežu. Saeima norāda, ka Neatkarības deklarācijas 9. punkta teksts esot sasaistīts ar Miera līguma 2. pantu un harmoniski pieskaņots deklarācijas 5. punktam. Šīs trīs normas kopumā 1990. gada 4. maijā veidojušas vienotu noregulējumu: pārejas periodā (ko paredzēja Neatkarības deklarācijas 5. punkts) *de facto* jāatjauno Latvijas Republikas neatkarība, šo jautājumu risinot sarunās ar PSRS un pamatojoties uz Miera līguma 2. pantā Krievijas pausto atteikšanos no Latvijas uz mūžīgiem laikiem.

Vērtējot Neatkarības deklarācijas 9. punktu, vajagot ņemt vērā arī 1991. gada 21. augusta konstitucionālā likuma „Par Latvijas Republikas valstisko statusu” (turpmāk – Konstitucionālais likums) preambulu. Konstitucionālā likuma preambulā Augstākā padome deklarēja, ka vairs nepastāv PSRS konstitucionālās valsts varas un valsts pārvaldes institūcijas un nav iespējams realizēt Neatkarības deklarācijas 9. punktu par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu sarunu ceļā.

Lai gan Konstitucionālā likuma 2. pants par spēkā neesošu pasludina tikai Neatkarības deklarācijas 5. punktu, no šā likuma preambulas un Augstākās padomes plenārsēžu stenogrammām skaidri izrietot Augstākās padomes viedoklis, ka Neatkarības deklarācijas 9. punkts definē tikai 5. punkta izpildes mehānismu.

6.3. Neatkarības deklarācijas 9. punkts nepadarot Miera līgumu par absolūti negrozāmu un neuzliekot Latvijas valstij pienākumu neatkāpties no Miera līguma normām. Atsauce uz Miera līgumu Neatkarības deklarācijas 9. punktā esot vērtējama tikai kā normatīvais ietvars tēzei par Latvijas valsts neatkarību.

Tāpat Neatkarības deklarācijas 9. punkts paredzot pienākumu veidot attiecības saskaņā ar Miera līgumu. Šis punkts neprasot katrā konkrētā jautājumā pilnībā izpildīt Miera līguma normas. Neatkarības deklarācija ieskicējot sarunu vispārīgo stratēģiju, bet atsevišķos gadījumos atstājot plašu rīcības brīvību.

Saeima vērš uzmanību uz apstākli, ka Miera līguma pārjaunošana jau ir notikusi 1994. gadā, noslēdzot Latvijas un Baltkrievijas robežlīgumu. Šajā līgumā aprakstītā robeža posmā no Daugavas līdz Latvijas, Baltkrievijas un Krievijas robežas krustpunktam atbilst Miera līguma 3. pantā paredzētajai robežai, kas veido apmēram 30 procentus no 1920. gadā noteiktās Latvijas un Krievijas robežas. Līdz ar to esot uzskatāms, ka Miera līguma 3. pants attiecīgajā daļā ir zaudējis spēku.

6.4. Vērtējot Ratifikācijas likuma atbilstību augstāka juridiskā spēka tiesību normām, Saeima norāda: šis likums ir pieņemts tādā redakcijā, kādā to iesniedza Ministru kabinets. Ārlietu ministrijas pārstāve, informējot deputātus par iesniegto likumprojektu, esot uzsvērusi, ka iesniegtais Ratifikācijas likuma projekts sagatavots saskaņā ar likuma „Par Latvijas Republikas starptautiskajiem līgumiem” un Satversmes prasībām. Savukārt Ministru prezidenta biroja pārstāvis norādījis, ka Robežlīguma atbilstība Satversmes 3. pantam ir izvērtēta un pretruna nav konstatēta.

Ministru kabinets Satversmes tiesā ierosinātās lietas ietvaros esot iesniedzis atbildes rakstu, kurā vispusīgi izvērtēts Satversmes 3. panta, Neatkarības deklarācijas un Helsinku nobeiguma akta saturs. Tā kā Saeima, pieņemot Ratifikācijas likumu, balstījies uz Ministru kabineta sniegto Robežlīguma juridisko izvērtējumu, tā pievienojoties Ministru kabineta atbildes rakstā paustajam viedoklim par Robežlīguma atbilstību Satversmes 3. pantam.

7. Institūcija, kuras pilnvarotais pārstāvis parakstījis Robežlīgumu, – **Ministru kabinets** – atbildes rakstā lūdz Satversmes tiesu atzīt Pilnvarojuma likumu par atbilstošu Neatkarības deklarācijas preambulai un 9. punktam, savukārt Robežlīgumu – par atbilstošu Satversmes 3. pantam.

7.1. Neatkarības deklarācijā esot ietverts Latvijas neatkarības iegūšanas un zaudēšanas apstākļu apraksts un to juridiskais novērtējums. No tā izrietot valsts nepārtrauktības doktrīna.

Pilnvarojuma likums neesot pretrunā ar Neatkarības deklarācijas preambulā minētajiem vēsturiskajiem faktiem. Līdz ar to, pēc Ministru kabineta ieskata, esot jāvērtē, vai Pilnvarojuma likums nenonāk pretrunā ar Latvijas nepārtrauktības doktrīnu.

Pilnvarojuma likumā esot vēlreiz skaidri un nepārprotami atkārtota Latvijas nepārtrauktības doktrīna, un šis likums konsekventi apliecinot Latvijas kontinuitāti.

Neatkarības deklarācijas 9. punktu vajagot interpretēt saistībā ar šīs deklarācijas 5. punktu. Tā kā deklarācijas 5. punkts ar Konstitucionālo likumu esot atcelts, vairs neesot nepieciešams vest sarunas ar PSRS par Latvijas valsts neatkarības atjaunošanu. Līdz ar to Konstitucionālais likums atceļot arī deklarācijas 9. punktu kā 5. punkta izpildes mehānismu.

Neatkarības deklarācijas 9. punkts neesot interpretējams tā, kā tas darīts pieteikumā. 9. punktā esot ietverta atsauce tikai uz Miera līguma 2. pantu, nevis šā līguma 3. pantu. Tāpat 9. punkts neparedzot absolūtu pienākumu pilnībā panākt Miera līgumā noteiktā regulējuma atjaunošanu, jo pienākums vest sarunas nenozīmējot pienākumu panākt vienošanos.

7.2. Helsinku nobeiguma aktā nostiprinātais robežu nemainības princips atzīstot *status quo* robežas par negrozāmām. Taču vienprātīgi tiekot atzīts arī tas, ka robežas, kas noteiktas, pārkāpjot starptautiskās tiesības, netiek aizsargātas ar robežu nemainības principu.

Ministru kabinets īpaši uzsver, ka, atsaucoties uz robežu nemainības principu, neesot piekritis Krievijas Federācijas izpratnei par šā principa saturu. Atsaukšanās uz Helsinku nobeiguma aktu nozīmējot arī atsaukšanos uz Rietumvalstu deklarācijām, kuras tika paustas līdz ar Helsinku nobeiguma akta pieņemšanu un uzsvēra Baltijas valstu tiesības atjaunot savu valstiskumu.

7.3. Satversmes 3. pants, kā uzsver Ministru kabinets, sevī ietverot trīs elementus.

Pirmkārt, tālaika politisko mērķu īstenošanu, proti, Latvijas valsts kā četru etnogrāfisku (latviešu tautas apdzīvotu) novadu vienota veseluma izveidi.

Otrkārt, nosacījumu, ka nevienam no novadiem nav piešķirams īpašs statuss.

Treškārt, šo novadu ārējo robežu noteikšanas metodoloģiju, proti, tās nosakāmas, izmantojot starptautisko tiesību instrumentus – līgumus.

Ministru kabinets norāda, ka Satversmes 3. pants esot pieņemts, lai novērstu (apgrūtinātu) Latgales iespējamo atdalīšanos no Latvijas. Satversmes 3. pants neietverot konstitucionālu aizliegumu Latvijai grozīt valsts robežas, jo atbilstoši starptautiskajām tiesībām neesot iespējams faktiski nodrošināt robežu negrozāmību. Tāpat Latvijas valsts robežas esot mainītas pēc Satversmes spēkā stāšanās gan starpkaru periodā, gan pēc neatkarības atjaunošanas.

Izstrādājot Satversmi, Satversmes sapulce esot rēķinājusies ar to, ka Satversmes pieņemšanas laikā robežu jautājumi ar visām kaimiņvalstīm līdz galam vēl nebūs sakārtoti, un tādēļ paredzējusi iespēju arī turpmāk noslēgt starptautiskos līgumus, kas regulētu valsts robežu.

Satversmes 3. pants nosakot tikai vispārīgo metodoloģisko robežas noteikšanas principu, atsaucoties uz Satversmes noteikumiem par starptautisko līgumu noslēgšanu (Satversmes 68. panta pirmā daļa un 73. pants).

Satversmes 3. pants, kā atzīst Ministru kabinets, esot interpretējams dinamiski, jo Satversmes sapulce nevarēja paredzēt Otro pasaules karu, Auksto karu un no šiem notikumiem izrietošās ģeopolitiskās izmaiņas pasaules kartē. XX gadsimta deviņdesmitajos gados Latvijas valsts galvenā prioritāte esot bijusi Latvijas valsts neatkarības atjaunošana un nostiprināšana, nevis iepriekšējo robežu atjaunošana. Iestājoties NATO un Eiropas Savienībā, Latvijas valsts esot apliecinājusi, ka tai nav teritoriālu pretenziju pret kaimiņvalstīm.

7.4. Robežlīgums neesot pretrunā ar Satversmes 3. pantu, jo nevis rada starpvalstu robežu, kura groza 1922. gadā Satversmes 3. pantā noteiktās robežas, bet gan rakstveida starptautiskā līguma formā fiksē Latvijas un Krievijas robežu atbilstoši līguma noslēgšanas brīdī *de iure* pastāvošajām abu valstu teritorijām.

Starptautiskajās tiesībās starpvalstu robežas un teritoriālās izmaiņas radot ne tikai rakstveida vienošanās starp valstīm, bet arī citās formās ietverti gribas izteikumi. Valsts teritorijas izmaiņas varot noteikt arī mutvārdu vienošanās, ilglaicīga valstu prakse un valstu vienpusēji paziņojumi.

Krievijas Federācija kopš 1992. gada esot pastāvīgi un nepārprotami izvirzījusi prasību, lai Latvijas Republika atsakās no teritoriālās suverenitātes pretenzijām uz Abrenes pilsētu un tai piegulošajiem pagastiem. Latvijas Republika laika posmā starp 1996. gada sākumu un 1997. gada beigām ar savu rīcību esot akceptējusi šo Krievijas Federācijas prasību. Šādu pozīciju Latvijas valsts augstākās amatpersonas sistemātiski apliecinājušas publiskajos izteikumos no 1997. gada līdz 2005. gadam. Šie paziņojumi esot radījuši spēkā esošo teritoriālās suverenitātes pār Abreni un tai piegulošajiem pagastiem titula nodošanu Krievijas Federācijai.

8. Sniedzot papildu paskaidrojumus par atbildes rakstu, Ministru kabinets norāda, ka sarunas ar Krievijas Federāciju ilga no 1992. gada līdz 1997. gadam un to gaitā esot mainījies arī Latvijas Republikas delegācijai dotais sarunu mandāts. Sarunu sākuma posmā Latvija esot izvirzījusi noteiktu prasību par 1940. gada 16. jūnija starpvalstu robežas atjaunošanu. Taču šis sarunu mandāts neesot izrietējis no Neatkarības deklarācijas 9. punkta un, ņemot vērā Krievijas Federācijas nostāju, sarunu gaitā grozīts.

Par pēdējo Latvijas Republikas delegācijai doto mandātu esot uzskatāms 1996. gada 17. decembra Ministru kabineta sēdē apstiprinātais mandāts. Tas esot pilnvarojis delegāciju vest sarunas, izstrādāt un saskaņot (parafēt) tehnisku līgumu par esošo robežlīniju starp abām valstīm un, ja tas nav iespējams,

tad līgumā neiekļaut atsauci uz Miera līgumu, kā arī nepieļaut ar robežu delimitāciju nesaistītu jautājumu ietveršanu līgumā.

Pilnvarojuma likums, kā uzsver Ministru kabinets savos papildu paskaidrojumos, esot pieņemts ar mērķi ievērot likuma „Par Latvijas Republikas starptautiskajiem līgumiem” 3., 4. un 7. panta prasības. Tāpat Pilnvarojuma likums pildot noteiktu politisku funkciju – tā pieņemšana esot apliecinājusi Saeimas vairākuma politisko atbalstu Robežlīguma parakstīšanai, kā arī nodrošinājusi valstiskuma nepārtrauktības doktrīnu.

Ministru kabinets atzīst, ka Robežlīguma 1. pielikumā aprakstītā abu valstu robeža ir pastāvīga robeža. Līgumā neesot ietvertas normas, kas ļautu šo robežu uzskatīt par pagaidu, terminētu vai vienpusēji grozāmu robežu.

Satversmes 77. pants esot piemērojams, ja Satversmes 3. pants tiek grozīts gramatiski vai pēc būtības. Latvijas teritorijas atdošana ārvalstij, ja šī darbība neskar kādu no vēsturiskajiem novadiem kopumā vai vismaz neattiecas uz tik lielu novada daļu, ka šis novads *de facto* pārstātu eksistēt, neesot uzskatāma par fundamentālu Latvijas valstiskuma izmaiņu, par ko būtu rīkojama tautas nobalsošana.

9. Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Tiesību teorijas un vēstures katedras docents Dr. iur. **Jānis Neimanis** atzinumā norāda, ka Satversmes 3. panta satura noskaidrošanā palauties uz vēsturiskās interpretācijas rezultātiem neesot pilnīgi droši. Tiesību normas saturs pēc tās pieņemšanas varot būtiski mainīties dažādu vēsturiskā likumdevēja iepriekš neparedzētu iemeslu dēļ.

Saeimas un Ministru kabineta paustais viedoklis par Neatkarības deklarācijas 9. punkta saturu esot apstrīdams. Neatkarības deklarācijas 9. punkts esot lasāms kopā ar deklarācijas preambulu, kurā norādīts, ka Satversme nekad nav zaudējusi savu juridisko spēku un okupācijas laikā noslēgtie līgumi ar PSRS nav bijuši likumīgi. Miera līgums sastāvot no vairākām nodaļām, un tādēļ neesot pamata ierobežot Neatkarības deklarācijas 9. punkta nozīmi tikai ar vienu no Miera līguma sadaļām. Ja ievērojot preambulā noteikto, proti, ka 1940. gada 17. jūnijā tika likvidēta Latvijas suverēnā valsts vara, tad tiesību akti, ar kuriem Abrene tika nodota PSRS, esot pretēji Miera līgumam un Neatkarības deklarācijas 9. punkts aicinot Latvijas valsts varas konstitucionālās institūcijas pieņemt tādus lēmumus, ar kuriem būtu iespējams teritoriju atgūt.

J. Neimanis īpaši uzsver, ka Neatkarības deklarācijas 9. punktu nevarot traktēt kā šīs deklarācijas 5. punkta izpildes mehānismu. Ja tas tā būtu bijis, tad ar Konstitucionālo likumu par spēkā neesošu tiktu atzīts arī Neatkarības deklarācijas 9. punkts.

Normatīvā akta preambula esot normatīvā akta sastāvdaļa. To apliecinot preambulas teksta pakārtojums zem normatīvā akta nosaukuma un tekstuālā piederība normatīvajam aktam. Neatkarības deklarācijas preambula neesot vienīgi vēsturisku notikumu apraksts, kam piemistu tikai deklaratīva vai politiska nozīme. Šai preambulai piemītot arī tiesību raksturs, jo tā noteic, ka Satversme juridiski ir bijusi spēkā visu laiku un Latvijas Republika ir pastāvējusi un turpina pastāvēt kā starptautisko tiesību subjekts.

Neatkarības deklarācijas preambulas tiesiskās sekas izpaužoties tādējādi, ka visām valsts varas konstitucionālajām institūcijām esot pienākums ņemt vērā gan preambulā konstatētos vēsturiskos faktus, gan arī to juridisko novērtējumu.

10. Oksfordas universitātes doktorants Mārtiņš Paporinskis, analizējot Latvijas un citu Baltijas valstu pievienošanu PSRS, uzsver, ka šis jautājums esot jāvērtē, ņemot vērā Latvijai un PSRS saistošās

starptautisko tiesību normas, kas bija spēkā tajā laikā. 1940. gada notikumu juridiskai izvērtēšanai nevarot piemērot starptautisko tiesību normas, kas tajā laikā vēl nebija vai vairs nebija spēkā.

PSRS rīcības tiesiskuma izvērtēšanai esot iespējams izmantot to starptautisko līgumu tiesības, kas PSRS uzlika saistības noteiktā veidā izturēties pret Latviju. Par šādiem līgumiem esot uzskatāmi: Miera līgums, 1928. gada Kelloga – Briāna pakts, 1932. gada 5. februārī Rīgā starp Latviju un Padomju Sociālistisko Republiku Savienību noslēgtais līgums (turpmāk – Neuzbrukšanas līgums), 1933. gada Londonas konvencija par agresijas definīciju (turpmāk – Londonas konvencija) un 1939. gada 5. oktobra Savstarpējās palīdzības pakts starp Latviju un Padomju Sociālistisko Republiku Savienību (turpmāk – Palīdzības pakts). Tāpat 1940. gada notikumu analīzē varētu būt nepieciešams izmantot starptautisko paražu tiesības.

M. Paporinskis norāda: 1940. gada notikumu iespējama prettiesiskums izriet nevis no neatkarības zaudēšanas fakta, bet gan no tās procedūras. Starptautiskās tiesības nevienai valstij neliedzot tiesības atteikties no savas neatkarības. Prettiesiskums varot izrietēt no apstākļa, ka neatkarības zaudēšana nav notikusi brīvprātīgi.

Ņemot vērā 1940. gada notikumu faktiskos apstākļus, M. Paporinskis iesaka laika posmu no 1940. gada 16. jūnija līdz 5. augustam vērtēt kā PSRS agresiju (ar tai sekojošu prettiesisku okupāciju) un iejaukšanos Latvijas iekšējās lietās, savukārt laika posmu pēc 1940. gada 5. augusta – kā Latvijas aneksiju.

PSRS 1940. gada 16. jūnija ultimātā minētos PSRS rīcības iemeslus Londonas konvencijas 3. pants un tās pielikums *expressis verbis* izslēdzot kā agresijas attaisnojumu. Tāpat Londonas konvencijas 2. panta otrā daļa neprasot, lai agresijas gadījumos vienmēr tiktu pieteikts karš.

Ņemot vērā Nirnbergas tribunāla un citu pēckara tribunālu spriedumus, iespējams secināt, ka ne vienmēr jābūt bruņotam iebrukumam, lai valsts rīcību kvalificētu kā agresiju. Tāpat arī vienas valsts nepretošanās citai valstij vēl nenozīmē, ka iebrukums nenotiek.

Kārļa Ulmaņa valdība piekritusi PSRS karaspēka ievešanai Latvijas teritorijā spēka lietošanas draudu ietekmē, un tāpēc starptautisko tiesību izpratnē šī piekrišana neesot spēkā.

PSRS prasība izveidot tai draudzīgu valdību, kas nodrošinātu Palīdzības pakta izpildīšanu, pārkāpjot tā paša pakta 5. pantu. Šī prasība aizskārusi Latvijas suverēnās tiesības brīvi izvēlēties sev valdību, ko garantēja Palīdzības pakta 5. pants. PSRS iejaukusies Latvijas iekšējās lietās, pārkāpjot starptautisko līgumu normas.

Ar aneksiju starptautiskajās tiesībās apzīmējot vienas valsts pievienošanu citai valstij, it īpaši militāra konflikta rezultātā. M. Paporinskis uzsver: pamatojoties uz principu *ex injuria ius non oritur*, prettiesiska spēka lietošanas rezultātā veikta aneksija nevar baudīt starptautisko tiesiskumu. Pēc PSRS agresijas un iejaukšanās Latvijas iekšējās lietās notika gan Tautas Saeimas vēlēšanas, gan arī – pēc jaunievēlētās Tautas Saeimas lūguma – Latvijas uzņemšana PSRS. Teritorijas statusa izmaiņas par labu agresorvalstij pēc agresijas un iejaukšanās citai valstij iekšējās lietās ir starptautiski prettiesiskas, lai arī kādu formu un procedūru agresorvalsts izvēlētos.

Latvijas valsts tiesiskā nepārtrauktība esot 1940. gada prettiesisko notikumu sekas – Latvijas valsts izzudusi *de facto*, bet ne *de iure*. Starptautiskā kopiena neesot atzinusi Latvijas okupāciju un

prettiesisko aneksiju, ar retiem izņēmumiem uzturējusi šo neatzīšanu aneksijas gadu laikā un apstiprinājusi Latvijas neatkarības *de facto* atjaunošanu.

Attiecībā uz neseno Latvijas praksi esot jāatzīmē, ka starptautiskās tiesības neliedz valstīm mainīt viedokli par savu tiesisko identitāti, it īpaši valstij atsakoties no prasības tikt uzskatītai par kādas valsts turpinātāju. Līdz ar to esot nepieciešams izvērtēt, vai Latvija, slēdzot Robežlīgumu, ir atteikusies no savas nepārtrauktības.

Expressis verbis šāda atteikšanās neesot notikusi, jo parlamenta debatēs par Pilnvarojuma likuma pieņemšanu un arī vēlāk nepārtrauktības prasība visu laiku tikusi uzsvērta.

Noslēdzot Robežlīgumu, neesot notikusi netieša atkāpšanās no nepārtrauktības doktrīnas, jo Krievija apšaubot tikai Latvijas nepārtrauktību. Tā kā Krievija neapšaubot Latvijas valsts pastāvēšanu, Robežlīgums kā tāds neskarot Latvijas valsts nepārtrauktību, ja vien Latvijas puse šajā līgumā *expressis verbis* no tās neatsakās.

Vērtējot Ratifikācijas likumā ietverto atsauci uz Helsinku nobeiguma aktā noteikto robežu nemainības principu, M. Paparinskis norāda: *prima facie* šāda atsauce, ņemot vērā Ministru prezidenta A. Kalvīša un ārlietu ministra Arta Pabrika runas Saeimas debatēs par Pilnvarojuma likumu, varētu liecināt atteikšanos no nepārtrauktības doktrīnas, jo prettiesiski nodibināto *de facto* robežu atzīšana par likumīgām nav savienojama ar šo doktrīnu.

Ministru kabinets atbildes rakstā esot oficiāli izskaidrojis savu rīcību sakarā ar A. Kalvīša pilnvarošanu parakstīt Robežlīgumu un atsauces uz robežu nemainības principu iekļaušanu Ratifikācijas likumā. Spriežot pēc šā atbildes raksta, Ministru kabinets ar Helsinku nobeiguma aktā noteikto robežu nemainības principu nesaprotot neko vairāk kā ANO Statūtu 2. panta trešajā daļā noteikto pienākumu teritoriālos strīdus risināt mierīgā ceļā.

Robežlīguma interpretācijā primārs esot tā teksts, nevis valstu parlamentos paustie paziņojumi. Robežlīguma preambula, runājot par uzticību ANO un EDSO principiem, īpaši neizceļot robežu nemainības principu. ANO un EDSO galvenais princips, kas ieguvis *ius cogens* normas raksturu, esot prettiesiska spēka lietošanas aizliegums. Tā kā no šīs normas izrietot Latvijas nepārtrauktības prasība, Robežlīguma preambula *expressis verbis* to pastiprinot.

Ratifikācijas likumā ietverot atsauci uz robežu nemainības principu, likumdevējs esot atsaucies uz normas objektīvo saturu, nevis uz pušu subjektīvajām domām par normas saturu. Interpretējot Helsinku nobeiguma akta tekstu visās tā oficiālajās valodās, M. Paparinskis secina, ka Helsinku nobeiguma akta 3. pants, kas nostiprina robežu nemainības principu, neveikli atkārtoti prettiesiska spēka lietošanas aizliegumu, „nesastindzinot” valstu robežas nekādā citā nozīmē.

Helsinku nobeiguma akta 10. pants paredzot, ka aktā ietvertie principi ir vienādi svarīgi un piemērojami tādā veidā, lai neizslēgtu cits citu. Ratifikācijas likumā ietvertā atsauce uz robežu nemainības principu nozīmējot Latvijas atsaukšanos arī uz citiem Helsinku nobeiguma aktā ietvertajiem principiem, kas nostiprināti tā 1., 2., 4. un 6. pantā. Uz šiem akta pantiem atsaucoties arī Robežlīguma preambula.

Pēc M. Paparinska domām, sevišķi svarīga esot Helsinku nobeiguma akta 4. panta otrā daļa, kas nostiprinot jebkad notikušu aneksiju neatzīšanas principu. Ar šo normu Helsinku nobeiguma aktā tikt pasvītrotas PSRS starptautisko tiesību pārkāpumu sekas. Šādus secinājumus par Helsinku nobeiguma

akta saturu apstiprinot arī Pieteikuma iesniedzēja un Ministru kabineta citētās Rietumvalstu vadītāju deklarācijas, kurās tie skaidrojuši Helsinku nobeiguma akta ietekmi uz Baltijas valstu jautājumu.

Satversmes 3. pants liedzot Latvijas valstij savas robežas noteikt vienpusējos aktos. Tāpat arī Ministru kabineta norādītie valsts amatpersonu pārstāvju paziņojumi nevarot pārliecinoši apstiprināt Ministru kabineta tēzi, ka valsts robeža esot juridiski noteikta nevis ar Robežlīgumu, bet gan iepriekš – ar Latvijas valsts amatpersonu vienpusējiem paziņojumiem. M. Paparinskis īpaši uzsver, ka Latvijai *de iure* pieder Abrene un tai piegulošie pagasti un Latvija tos ar Robežlīgumu nodod Krievijas Federācijai, nosakot jaunu valsts robežu, kas atšķiras no Miera līgumā noteiktās robežas.

11. Tartu universitātes Juridiskās fakultātes Starptautisko un Eiropas tiesību katedras asociētais profesors Dr. iur. **Lauri Melkso** (*Lauri Mälksoo*) Satversmes tiesai iesniegtajā viedoklī norāda, ka Miera līguma pusēm, proti, Latvijai un Krievijai, esot atšķirīgi viedokļi par šā līguma spēkā esamību un šo jautājumu izšķiršot abu līgumslēdzēju rīcība. Ja Latvija piekritīšot Krievijas Federācijai, ka Miera līgums nav spēkā, neviena trešā valsts arī šo līgumu neuzskatīšot par spēkā esošu.

Latvijas Republikas robežu jautājums un valstiskās nepārtrauktības jautājums esot savstarpēji nesaraujami saistīti. Vismaz Krievijas Federācija tos cieši sasaistot. Latvija iedragātu savas tiesiskās nepārtrauktības prasījumu, ja pēc Robežlīguma ratifikācijas nesekotu nekādi paziņojumi par valsts tiesisko nepārtrauktību un Miera līguma spēkā esamību. Lai Latvija saglabātu valstiskās nepārtrauktības doktrīnu, valsts institūcijām būtu jānāk klajā ar paziņojumu, kas būtu daudz spēcīgāks par Ministru prezidenta un ārlietu ministra 2005. gada 26. aprīļa deklarāciju.

Miera līgums Latvijas valstij esot svarīgs vairāku iemeslu dēļ. Pirmkārt, tajā Krievija, pamatojoties uz Latvijas iedzīvotāju pašnoteikšanās tiesībām, atzinusi Latvijas valstiskumu uz visiem laikiem. Otrkārt, fakts, ka Miera līgums (izņemot tajā aprakstītās robežas) joprojām ir spēkā, uzsverot valsts tiesiskās nepārtrauktības principu.

L. Melkso norāda, ka robežu nemainības princips neļaujot valstīm pieprasīt teritorijas, kas no tām prettiesiski atkarotas. Šis princips apgrūtinot Latvijas tiesības izvirzīt teritoriālus prasījumus saskaņā ar starptautiskajām tiesībām. Savukārt princips *ex injuria ius non oritur* starptautiskajās tiesībās neesot absolūta dogma, un valstis tā piemērošanā vienmēr meklējot kompromisus. Neesot iespējams apgalvot, ka šāds kompromiss *a priori* neatbilstu starptautiskajām tiesībām.

12. Viļņas universitātes Juridiskās fakultātes Starptautisko un Eiropas Savienības tiesību katedras asociētais profesors Dr. iur. **Daiņus Žalims** (*Dainius Žalimas*) atzinumā norāda, ka atbildes uz Satversmes tiesas uzdotajiem jautājumiem esot sniedzis, vadoties no stingra pieņēmuma par Latvijas Republikas tiesisko nepārtrauktību.

Valstiskuma nepārtrauktība sevī ietverot arī valsts starptautiskā statusa nepārtrauktību, proti, valsts starptautisko tiesību un pienākumu nepārtrauktību. Tādēļ esot jāizmanto Miera līguma spēkā esamības prezumpcija, ja vien netiek pierādīts, ka tas zaudējis spēku. D. Žalims uzsver: neesot iespējams atrast nevienu pārliecinošu vai labi pamatotu pierādījumu tam, ka Miera līgums saskaņā ar starptautiskajām tiesībām būtu zaudējis savu juridisko spēku.

Kaut arī Krievijas Federācija uzskata, ka Miera līgums savu spēku ir zaudējis ar Latvijas pievienošanos PSRS, nevarot atzīt, ka Latvijas valsts beigusi pastāvēt 1940. gadā ar tās pievienošanu PSRS. Tā kā PSRS 1940. gadā Latviju un citas Baltijas valstis sev pievienojusi, pārkāpjot starptautisko tiesību normas, saskaņā ar principu *ex injuria ius non oritur* PSRS nevarot gūt juridisku labumu no

starptautisko tiesību pārkāpuma, proti, tai neesot bijis tiesību paziņot par Latvijas valsts pastāvēšanas beigām un Miera līguma izbeigšanu. Tas, ka 1940. gada notikumi Baltijas valstīs bijuši prettiesiski, esot konstatēts Eiropas Cilvēktiesību tiesas Lielās palātas 2006. gada 16. marta spriedumā lietā *Zdanoka v. Latvia*, Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2006. gada 17. janvāra spriedumā lietā *Kolk and Kislyiy v. Estonia* un 2006. gada 24. janvāra spriedumā lietā *Penart v. Estonia*. Tāpat esot jāņem vērā PSRS Tautas deputātu kongresa 1989. gada 24. decembra lēmums par PSRS un Vācijas 1939. gada neuzbrukšanas līgumu, kurā atzīta 1940. gada agresija pret Baltijas valstīm, ko aizliedza Londonas konvencijas 2. panta otrā daļa.

Tas, ka Miera līgums ir spēkā, tomēr nenozīmējot, ka puses nevar mainīt tā nosacījumus, slēdzot jaunus starptautiskos līgumus. Robežlīgums neietekmējot Miera līguma spēkā esamību, jo Miera līgums paliekot spēkā tiktāl, ciktāl tas netiek aizstāts ar jauno līgumu.

Latvijas Republika ir pasludinājusi savu tiesisko nepārtrauktību, un šo nepārtrauktības prasību esot atzinusi starptautiskā kopiena. Tas, piemēram, esot konstatēts Eiropas Padomes Parlamentārās asamblejas 1960. gada 29. septembra rezolūcijā Nr. 189(1960) un Eiropas Parlamenta 1983. gada 13. janvāra rezolūcijā par Baltijas valstīm. Vienas valsts pretēja nostāja nevarot ietekmēt Latvijas valsts nepārtrauktību. Šajā aspektā, kā norāda D. Žalims, esot jāņem vērā arī tas, ka Krievijas Federācija saglabā PSRS starptautisko juridisko statusu un pārņēmusi PSRS starptautiskās saistības, kas izriet no atbildības par 1940. gadā veikto agresiju pret Baltijas valstīm un to prettiesisko iekļaušanu PSRS sastāvā. Līdz ar to, pēc D. Žalima domām, Krievijas Federācijai esot pienākums ne tikai atzīt, ka Latvijas pievienošana PSRS bija prettiesiska, bet arī pārtraukt starptautiski prettiesiskās darbības un izmaksāt Latvijai kompensāciju. Tāpat Krievijas pienākums esot atdot Latvijai prettiesiski iegūto Abrenes teritoriju.

Robežlīguma noslēgšana ar Krievijas Federāciju nevarot ietekmēt Latvijas valsts tiesisko nepārtrauktību, ja vien Latvija pati nepaziņo par atteikšanos no tās. Robežas maiņa, pēc D. Žalima domām, nevarot ietekmēt Latvijas nepārtrauktību, jo saskaņā ar starptautiskajām tiesībām valsts nepārtrauktību neietekmē nelieli teritorijas grozījumi vai nelielu teritoriju zaudēšana.

Lai vērtētu robežu nemainības principu, būtu nepieciešams noskaidrot šā principa precīzu saturu. D. Žalims uzsver, ka nevienu starptautisko tiesību principu nevarot interpretēt gramatiski vai atsevišķi no citiem starptautisko tiesību principiem un normām. Katra tiesību principa vai normas saturu un precīzo nozīmi esot iespējams noteikt tikai visas starptautisko tiesību sistēmas ietvaros un saistībā ar citiem starptautisko tiesību principiem un normām.

Helsinku nobeiguma aktā ietverta robežu nemainības principu vajagot interpretēt citu šajā aktā ietvertu principu gaismā. Ņemot vērā aizliegumu lietot spēku pret citām valstīm un teritoriālās integritātes principu, varot secināt, ka robežu nemainības princips aizsargā tikai likumīgas robežas, proti, robežas, kas nospraustas saskaņā ar starptautiskajām tiesībām. Robežu nemainības princips neaizsargājot *de facto* demarkācijas līnijas starp valstīm, kas izveidojušās agresijas, tai sekojošās okupācijas un aneksijas rezultātā. Helsinku nobeiguma aktā demokrātiskās Rietumu pasaules valstis esot iestājušās pret PSRS mēģinājumiem definēt robežu nemainības principu tā, ka tas Baltijas valstu pievienošanu PSRS padarītu par likumīgu.

Robežu nemainības princips, kā savā atzinumā uzsver D. Žalims, aizsargājot Miera līgumā starp Latviju un Krieviju novilkto valsts robežu, nevis daļēji PSRS okupācijas gados *de facto* izveidojušos līniju, kas atdala Krieviju no Latvijas.

Ratifikācijas likumā ietvertā atsauce uz robežu nemainības principu liekot secināt, ka Latvijas valdība par negrozāmu uzskata *de facto* robežlīniju ar Krieviju, nevis *de iure* robežu, kas noteikta Miera līgumā. Tas varētu būt par pamatu secinājumam, ka Latvija izvēlas principu *ex factis ius oritur*, nevis principu *ex injuria ius non oritur*. Šādā veidā Latvija par tiesiskām un neaizskaramām robežām atzīst *de facto* robežlīniju, ko daļēji noteikusi PSRS un Krievija, veicot prettiesiskus vienpusējus pasākumus.

Ratifikācijas likumā ietvertā atsauce uz robežu nemainības principu esot kļūdaina, maldinoša un nevajadzīga. Šāda atsauce varētu dot Krievijas Federācijai pamatu uzskatīt, ka Latvija ir noliegusi savu tiesisko nepārtrauktību vismaz attiecībā uz tās robežu jautājumiem.

13. Biznesa augstskolas „Turība” Publisko tiesību katedras asociētais profesors Dr. hist. **Valdis Blūzma**, analizējot Latvijas Sociālistiskās Padomju Republikas politiku, norāda: arī Latvijas Sociālistiskā Padomju Republika (SPR) 1919. gadā īstenoja Kurzemes, Vidzemes un Latgales apvienošanu teritoriālā veselumā. Pitalovas jautājums gan Latvijas SPR neesot bijis aktuāls, jo Latvijas SPR sevi uztvēra nevis kā suverēnu valsti, bet drīzāk kā Padomju Krievijas politisku autonomiju. Tā kā saglabājusies ļoti cieša saistība ar Padomju Krieviju, Latvijas SPR neesot bijis nepieciešams prasīt Pitalovas teritorijas iekļaušanu Latvijas SPR sastāvā ērtākas satiksmes nodrošināšanai.

Latvijas etnogrāfiskās robežas Miera līguma slēgšanas laikā vislabāk, pēc V. Blūzmas ieskata, atspoguļojot Latvijas delegācijas Parīzes miera konferencē iesniegtais 1919. gada 11. jūnija memorands. No tā izrietot, ka latviešu etnogrāfiskā robeža austrumos pārsniegusi tālaika administratīvā iedalījuma robežas, bet nav aptvērusi visu Latvijai pēc Miera līguma noslēgšanas pievienoto teritoriju.

V. Blūzma norāda: argumentācija par nepieciešamību Pitalovu pievienot Latvijas teritorijai izrietējusi no ekonomiskajiem un satiksmes apstākļiem, jo bija nepieciešams nodrošināt dzelzceļa satiksmi starp Vidzemi un Latgali pa Latvijas teritoriju. Parīzes miera konferencei adresētā memoranda teksts varētu liecināt, ka Pitalovas apgabals neietilpst Latgales novadā.

Šādu secinājumu varētu pamatot arī Pitalovai pēc tās pievienošanas Latvijai piešķirtais nosaukums – Jaunlatgale. Pitalova esot bijusi jauna teritorija, kas pievienota Latvijas kultūrvēsturiskajam novadam, bet atradusies ārpus latviešu etnogrāfiskajām robežām.

Tā kā Latvijas Satversmes sapulces vēlēšanas notika pirms Miera līguma noslēgšanas, Latvijai neesot bijis tiesiska pamata rīkot Satversmes sapulces vēlēšanas jauniegūtajās teritorijās, tostarp arī Pitalovas apgabalā, jo tās tolaik bijušas okupētas, bet ne Latvijas valstī inkorporētas teritorijas.

Latvijas Satversmes sapulces vēlēšanu likuma 22. pants liedza ievēlēt Satversmes sapulci pirms Latgales teritorijas atsvabināšanas. Tā kā jauniegūtajās teritorijās Latvijas austrumos Satversmes sapulces vēlēšanas nenotika, V. Blūzma pieļauj, ka tolaik šīs teritorijas netika uzņemtas kā Latgales kultūrvēsturiskā novada teritoriālās sastāvdaļas.

14. Rēzeknes augstskolas Humanitāro un juridisko zinātņu fakultātes Vēstures un filozofijas katedras profesors Dr. hab. hist. **Kārlis Počs** uzsver, ka I Latgales kongresā, kas notika 1917. gada 26.–27. aprīlī, un II Latgales kongresā, kas notika 1917. gada 16.–17. decembrī, tikusi deklarēta Latgales apriņķu un pagastu pārstāvju vēlme apvienoties ar pārējiem Latvijas novadiem. Šo kongresu rezolūcijās prasība pievienot Latvijai Pitalovu vai citas Pleskavas guberņas teritorijas neesot fiksētas, un oficiāla Pitalovas vai citu Pleskavas guberņas apriņķu latviešu piedalīšanās Latgales kongresos arī neesot fiksēta.

K. Počs norāda, ka Latvijas un Padomju Krievijas miera sarunās esot izmantoti Augusta Bīlenšteina pētījumi un viņa sagatavotā karte ar latviešu etnogrāfisko robežu austrumos. Tomēr trimdā tapušajos vēsturnieku pētījumos latviešu etnogrāfiskā robeža esot pavisam apmēram par 20 – 50 kilometriem tālāk Krievijas teritorijā.

Abrenes teritorija neapšaubāmi bijusi seno latgaļu apdzīvots novads, ko Livonija zaudējusi XV gadsimtā. Pēc tam notikusi šā novada kolonizācija, un XX gadsimta sākumā tā iedzīvotāju vairākumu latvieši noteikti neveidoja. Taču, ja Latvija nebūtu okupēta 1940. gadā, Abrene būtu varējusi kļūt par latvisku novadu.

15. Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes Latvijas vēstures katedras profesors Dr. hist. **Aivars Stranga** apšaubā, vai 1918. gada 18. novembrī vispār kādam varēja būt pilnīga skaidrība par Latvijas etnogrāfiskajām robežām. Tajā laikā esot uzskatījuši, ka triju Latgales apriņķu robežas ir ļoti tuvas Latvijas etnogrāfiskajām robežām austrumos. Šis viedoklis esot pamatojies uz Augusta Bīlenšteina pētījumiem, taču Jānis Endzelīns uzskatījis, ka robežai ar Krieviju jābūt vēl tālāk uz austrumiem, nekā tā tika noteikta ar Miera līgumu.

Pitalovas apgabala pievienošanu Latvijai miera noslēgšanas sarunās Latvijas puse prasījusi, atsaucoties uz saimnieciskas dabas argumentiem un vēsturisku faktu, ka Pitalova ir sena latgaļu apdzīvota teritorija, kas līdz 1470. gadam piederēja Livonijai. Latvijas puse esot minējusi arī etniskas dabas argumentus, proti, ka latviešu apdzīvotas vietas bijušas pat vēl tālāk uz austrumiem, taču šo argumentu A. Stranga uzskata par visvājāko.

To, kāpēc Pitalovas apgabalā nenotika Satversmes sapulces vēlēšanas, neesot iespējams pārliecinoši izskaidrot, jo līdz šim neesot atrasti materiāli, kas norādītu uz attiecīgajiem iemesliem.

16. Pēc iepazīšanās ar lietas materiāliem Ministru kabinets rakstveidā par tiem izteicis savu viedokli.

Ministru kabinets atkārtoti norāda: nekad Latvijas Republika robežu nemainības principu nav uzskatījusi par normu, kas liegtu atjaunot Latvijas un Krievijas valsts robežu atbilstoši Miera līguma 3. pantam. Robežsārūnu laikā Latvijas delegācija ne reizi vien esot kategoriski noraidījusi Krievijas delegācijas pausto viedokli, ka robežu nemainības princips liedzot atjaunot starpvalstu robežu atbilstoši tās stāvoklim 1940. gada 16. jūnijā.

Ministru kabinets uzsver: Latvijas nepārtrauktības doktrīnu noslēgtais Robežlīgums neietekmē. Tāpat Latvijas valstiskuma nepārtrauktības doktrīnu vēlreiz uzsverot Pilnvarojuma likums.

Vērtējot M. Paporinska viedokli par okupācijas jēdziena lietošanas lietderīgumu attiecībā uz 1940. gada notikumiem disputā, kurā precīzas un juridiski korektas terminoloģijas lietošana esot ļoti būtiska, Ministru kabinets atzīst Satversmes tiesu par viskompetentāko institūciju, kura varētu veicināt korektas juridiskās terminoloģijas lietošanu Latvijā, atklājot gan tamlīdzīgu jēdzien saturu, gan to lietošanas juridiskās nianšes.

Viedoklī par lietas materiāliem Ministru kabinets arī paudis cerību, ka Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2007-10-0102 gan nostiprinās Latvijas Republikai fundamentāli svarīgo Latvijas valstiskuma nepārtrauktības doktrīnu, gan arī apliecinās Latvijas kā uzticama un godprātīga starptautisko attiecību partnera reputāciju.

Secinājumu daļa

I

17. 1918. gada 18. novembrī Latvijas Tautas padome proklamēja Latvijas Republiku kā neatkarīgu un patstāvīgu valsti. Latvijas Tautas padome ar proklamēšanas aktu noslēdza Latvijas valstiskuma sagatavošanas posmu, kas bija sācies jau XIX gadsimtā līdz ar nacionālo atmodu, kad latvieši sevi apzinājās kā pilntiesīgu Eiropas nāciju. Šajā posmā latviešu tautas prasība pēc arvien plašākām tiesībām attīstījās līdz pat nacionālas valsts idejai.

Proklamēšanas aktā Latvijas Tautas padome pasludināja: „Latvija – apvienota etnogrāfiskajās robežās (Kurzeme, Vidzeme un Latgale) – ir patstāvīga, neatkarīga, demokrātiski–republikāniska valsts, kuras Satversmi un attiecības ar ārvalstīm noteiks tuvākā nākotnē Satversmes sapulce, sasaukta uz vispārīgu, abu dzimumu, tiešu, vienlīdzīgu, aizklātu un proporcionālu vēlēšanu tiesību pamata” (*Latvijas pilsoņiem! // Pagaidu Valdības Vēstnesis, 1918. gada 14. decembris, Nr. 1*).

Latvijas Tautas padomes loceklis Atis Ķeniņš Latvijas proklamēšanas svinīgajā sēdē uzsvēra: „Tautas ieņem savas sensenās mītnes un nodibina valstis savās etnogrāfiskās robežās uz apvienošanās un pašnoteikšanās pamatiem. Tas dod latviešiem no Kurzemes, Vidzemes un sengaidītās Latgales sasniegties rokās apvienotās Latvijas vidū. Latvijas brīvības karogu tātd saņemam ne no varas – bet no taisnības dievietes rokas” (*Latvijas Tautas padomes veiktā svinīgas Latvijas neatkarības proklamēšanas akta 1918. gada 18. novembrī stenogramma*).

18. Latvijas valsts tika proklamēta, īstenojot tautu pašnoteikšanās principu. Tautu pašnoteikšanās ideja iezīmējās jau Lielbritānijas Ziemeļamerikas koloniju neatkarības cīņās un Lielās franču revolūcijas laikā. Pirmā pasaules kara gados šī ideja tika plaši atzīta un laika gaitā kļuva par nozīmīgu starptautisko tiesību normu (*sk.: Cassese A. Self-Determination of Peoples. A Legal Reappraisal. Cambridge: Cambridge University Press, 1995, pp. 11 – 66*).

18.1. Laikā starp pasaules kariem tautu pašnoteikšanās princips tika definēts kā politiska prasība, saskaņā ar kuru teritorijas iedzīvotājiem ir jāpiešķir tiesības brīvi lemt par viņu apdzīvotās teritorijas valstisko piederību (*sk.: Giese F. Der Verfassung des Deutschen Reiches. Berlin: Karl Henmanns Verlag, 1931, S. 43*).

Tautu pašnoteikšanās principa saturā ietilpst trīs elementi: pašnolemšanās tiesības, pašorganizēšanās tiesības un pašvaldīšanas tiesības.

Tautas pašnolemšanās tiesības kā pašnoteikšanās principa elements nozīmē tautas tiesības brīvi un patstāvīgi lemt par savu politisko statusu, pievienojoties kādai citai valstij uz autonomijas pamatiem vai arī atdaloties no citas valsts un dibinot savu patstāvīgu valsti saskaņā ar nacionālo tiesību normām.

Tautas pašorganizēšanās tiesības ir tiesības brīvi un patstāvīgi noteikt savas valsts iekārtu konstitūcijā, kas pieņemta tautas nobalsošanā vai satversmes sapulcē.

Tautas pašvaldīšanas tiesības ir tiesības īstenot valsts varu saskaņā ar konstitūcijas noteikumiem (*Dišlers K. Tautu pašnoteikšanās principa tiesiskais saturs. Rīga: Latvijas Universitāte, 1932, 134. – 135. lpp.*).

Profesors Frīdrihs Gīze gan uzskatīja, ka pašnoteikšanās prasība nav kļuvusi par valststiesību normu vai starptautisko tiesību principu, bet palikusi tikai kā tiesībpolitisks postulāts (sk.: *Giese F. Der Verfassung des Deutschen Reiches*, S. 43). Daži zinātnieki pašnoteikšanās principu traktēja kā politiskā taisnīguma prasību, kuru valstis brīvprātīgi var atzīt par sev saistošu (sk.: *Anschütz G. Die Verfassung des Deutschen Reichs vom 11. August 1919. Berlin, Zürich: Verlag Gehlen Bad Homburg V. D. H., 1968, S. 46*). Savukārt citi zinātnieki bija pārliecināti, ka tautu pašnoteikšanās princips ir kļuvis par juridiski saistošu tiesību principu: „Tautu pašnoteikšanās princips netiek atzīts un ievērots tikai, tā sakot, no augšas, no Tautu Savienības puses vien. Šim modernās politiskās un tiesiskās dzīves pamatprincipam ir vēl stiprāki pozitīvi balsti: to atzīst tautas pašas, un kā pozitīvs tiesisks princips tas ietverts viņu vadītāju orgānu tiesiskajos aktos – lēmumos, deklarācijās, pat satversmēs. Tautu pašnoteikšanās princips tāad jāpieskaita tiem civilizēto tautu atzītajiem vispārējiem tiesiskiem principiem, ko līdzās pozitīvām tiesībām un starptautiskām konvencijām lieto Patstāvīgā starptautiskā tiesa” (*Dišlers K. Tautu pašnoteikšanās principa tiesiskais saturs*, 102. – 103. lpp.).

18.2. Tautu pašnoteikšanās tiesību ideja būtiski attīstījās Pirmā pasaules kara gados. Līdz tam valstis veidojās uz iekarojuma tiesību, nevis tautu pašnoteikšanās principa pamata. „Ilgi sasāpējušais tautu pašnoteikšanās tiesību jautājums izvirzījās un izkūņojās pasaules politikas dienas kārtībā un tika pasludināts par starptautiskās tiesas un taisnības mērķi. Pasaules karam radās sava politiska, tiesiska ideoloģija – tautu tiesību aizstāvēšana. Tautu pašnoteikšanās tiesību ideja tapa par vienu no tiem motīviem, ar ko abas karotāju valstu grupas mēģināja stiprināt tautu cīņas gribu ilgstošajā karā” [*Seskis J. Latvijas valsts izcelšanās pasaules kara notikumu norisē. Atmiņas un apcerējumi (1914 – 1921). Rīga: Balta, 1991, 145. – 146. lpp.*].

Tautu pašnoteikšanās principu sevišķi plaši izmantoja Antantes valstis, lai vājinātu daudznacionālās impērijas – Austroungāriju un Turciju. Šajās impērijās iekļauto tautu „cerības un gaidas nepalika apslēptas galveno sabiedroto valstu vadītājiem politiķiem, tāpēc viņi uzstājās kā apspiesto tautu aizstāvji un atklāti deklarēja tautu pašnoteikšanās principu, kuram tika atzīti divi uzdevumi: pirmkārt, apmierināt tautu dibinātās prasības pēc brīvības un patstāvības, un, otrkārt, radot taisnīgāku politisko sistēmu, mazināt turpmāko karu draudus” (*Dišlers K. Tautu pašnoteikšanās principa tiesiskais saturs*, 101. lpp.).

Vispilnīgāk Antantes valstu viedokli par tautu pašnoteikšanās principu pauda ASV prezidents Vudro Vilsons. 1918. gada 8. janvārī formulētajos 14 punktos par miera ar Trejsavienības valstīm noteikumiem un starptautisko attiecību reformēšanu V. Vilsons tautu pašnoteikšanās principu *expressis verbis* nav nosaucis, taču tas izriet no šā dokumenta 9., 10., 13. un 14. punkta, kas prasa Itālijas robežu noteikšanu atbilstoši tās etnogrāfiskajām robežām, autonomiju Austroungārijas impērijas tautām, Polijas valsts atjaunošanu un Tautu Savienības dibināšanu (sk.: *Dišlers K. Tautu pašnoteikšanās principa tiesiskais saturs*, 101. – 102. lpp.).

Savukārt 1918. gada 4. jūlija runā V. Vilsons vēl skaidrāk uzsvēra tautu pašnoteikšanās principa nozīmi pēckara Eiropā: „Katrs teritorijas, suverenitātes, saimnieciska līguma vai politisku sakaru jautājums jāatrisina, pieņemot nokārtojumu uz brīvas vienošanās pamata no tās tautas puses, ko šis līgums tieši skar, bet nevis uz kādas citas nācīgas vai tautas interešu vai priekšrocību pamata, kura gribētu citādu lietu nokārtojumu sava ārējā iespaida vai varas dēļ” (*Seskis J. Latvijas valsts izcelšanās pasaules kara notikumu norisē*, 154. lpp.).

„Šīs pašnoteikšanās tiesības atzina Brestļitovskas miera sarunās arī Krievija, Vācija un Austroungārija. [...] Prof. Vilsona proklamētās pašnoteikšanās tiesības sankcionēja vēlāk visas Antantes valstis” (*Šulcs L. Atskats uz Latvijas valstiskās idejas izveidošanos // Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1926, Nr. 5/6*,

213. lpp.). Pamatojoties uz šo principu un vēršoties pie Antantes valstīm, savas prasības pēc nacionālas valsts izvirzīja Austroungārijas un vēlāk arī Krievijas impērijas tautas. Lielā mērā šo tautu pašnoteikšanos sekmēja arī Pirmā pasaules kara un revolūciju rezultāti, proti, Austroungārijas, Vācijas un Krievijas impēriju sabrukums.

Pirms pašnoteikšanās tiesību nostiprināšanas ANO Statūtos 1945. gadā jautājums par pašnoteikšanās tiesību izmantošanas tiesisko dabu nebija viennozīmīgi atbildams (sk.: *Woolsey T. W. Self-Determination // American Journal of International Law, 1919, pp. 302 – 305*). Attiecībā uz Latviju būtisks ir Tautu Savienības Ziņotāju komitejas atzinums t.s. Olandes lietā. Komiteja *expressis verbis* atzina, ka Somija ir nācija, kurai attiecīgi būtu bijušas tiesības izstāties no Krievijas impērijas (sk.: *Cassese A. Self-Determination of Peoples, pp. 27 – 31*). *Mutatis mutandis*, arī Latvija bija pašnoteikšanās tiesību subjekts ar tiesībām izstāties no Krievijas impērijas.

18.3. Tāpat kā vairums Eiropas tautu, arī latviešu tauta sevi sāka apzināties savas pirmās atmodas laikā XIX gadsimta otrajā pusē. Laika gaitā, pamatojoties uz tautu pašnoteikšanās tiesībām, tā arvien noteiktāk pieprasīja tiesības brīvi pašai lemt par savu likteni.

1917. gada jūlijā Vidzemes pagaidu zemes padomes valde sasauca Latvijas autonomijas apspriešanai konferenci, kurā piedalījās 50 delegāti no desmit ievērojamākajām sabiedriskajām organizācijām. Šajā konferencē tika pieņemta rezolūcija, kas paredzēja: „Latvijas tautai, tāpat kā visām citām tautām, ir tiesība uz pilnīgu pašnoteikšanos” (*Dišlers K. Ievads Latvijas valststiesību zinātnē. Rīga: A. Gulbis, 1930, 56. – 57. lpp.*).

Latviešu pagaidu nacionālās padomes I sesijā 1917. gada 16.–19. decembrī Valkā tika pieņemti vairāki akti par Latvijas nākotni. Paziņojumā ārvalstīm Latviešu pagaidu nacionālā padome norādīja: „Ievērojot latvju tautas sensenās tieksmes pēc politiskas brīvības un autonomas Latvijas, kas jo spilgti parādījās 1905. g. atsvabināšanas cīņās, un nostājoties uz tautu pašnoteikšanās tiesību principu pamata, Latviešu Pagaidu Nacionālā Padome uz visstingrāko protestē pret jebkuru Latvijas sadalīšanu un it īpaši pret Kurzemes vai arī visas Latvijas pievienošanu vai kaut kādu saistīšanu pie Vācijas, un līdz ar to pasludina, ka Latvija, kurā ieiet Vidzeme, Kurzeme un Latgale, ir autonoma valstsvienība, kuras stāvokli, attiecības uz ārieni un iekšējo iekārtu noteiks viņas Satversmes sapulce un tautas plebiscīts” (*Dišlers K. Ievads Latvijas valststiesību zinātnē, 58. lpp.*). Latviešu pagaidu nacionālā padome dibināja arī pirmos diplomātiskos kontaktus, cenšoties panākt ārvalstu un jo sevišķi Antantes valstu labvēlību saviem politiskajiem centieniem (sk.: *Lerhis A. Latvijas Republikas ārlietu dienests. 1918 – 1941. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2005, 47. – 60. lpp.*).

Latviešu pagaidu nacionālās padomes II sesijā, kas notika Petrogradā 1918. gada 15.–18. janvārī, tika sperts izšķirošais solis ceļā uz Latvijas neatkarību. Pēc plašām debatēm tika pieņemta rezolūcija, kurā Latviešu pagaidu nacionālā padome, „dibinādamās uz visas pasaules demokrātijas atzītām un pasludinātām tautu pašnoteikšanās tiesībām”, atzina, ka „Latvijai jābūt patstāvīgai demokrātiskai republikai, kas apvienotu Kurzemi, Vidzemi un Latgali” (*Šulcs L. Atskats uz Latvijas valstiskās idejas izveidošanos // Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1926, Nr. 7/8, 288. – 291. lpp.*).

Lielbritānijas ārlietu ministrs Artūrs Džeimss Balfūrs 1918. gada 23. oktobrī, tiekoties ar Latviešu pagaidu nacionālās padomes pārstāvi Zigrīdu Annu Meierovicu, mutvārdos deklarēja, ka Lielbritānijas valdība ar simpātijām vēro latviešu tautas centienus atbrīvoties no vācu jūga un atzīst Latviešu pagaidu nacionālo padomi par *de facto* neatkarīgu iestādi līdz tam laikam, kad Latvijas jautājumu galīgi izlems miera konference. 1918. gada 11. novembrī šo deklarāciju A. Dž. Balfūrs pēc Z. A. Meierovica

pieprasījuma noformēja arī rakstveidā (sk.: *Andersons E. Latvijas vēsture. 1914 – 1920. Stokholma: Apgāds Daugava, 1967, 324. lpp.*).

Latviešu pagaidu nacionālās padomes darbu turpināja 1918. gada 17. novembrī izveidotā Latvijas Tautas padome, kura jau tā paša gada 18. novembrī proklamēja Latvijas Republiku.

„Latvijas valsts proklamēšana bija neapšaubāmi revolucionārs akts. Pirmo reizi Latvijas vēsturē latviešu tauta apvienojās vienā valstī un kļuva noteicēja zemē, kas bija tās piederums no neatminamiem laikiem un kur tā vēl joprojām veidoja lielumlielo iedzīvotāju vairākumu. Valsts dibinājās uz tautu pašnoteikšanās tiesību principiem laikā, kad lielvaras bija to īslaicīgi pametušas savam liktenim. [..] Igaunija un Lietuva jau bija proklamējušas savu neatkarību – līdzīgi Somijai, Polijai, Baltkrievijai, Ukrainai un Kaukāza valstīm. Latvija bija pēdējais loceklis garajā jauno valstu virknē” (*Andersons E. Latvijas vēsture, 355. lpp.*).

18.4. Tautu pašnoteikšanās principu atzina arī Padomju Krievija. 1917. gada 2. decembrī pieņemtajā Krievijas Tautas komisāru padomes Krievijas tautu tiesību deklarācijā tika pasludināta Krievijas tautu vienlīdzība un Krievijas tautu tiesības uz brīvu pašnoteikšanos līdz pat tiesībām atdalīties un nodibināt patstāvīgu valsti (sk.: *Миллер В. О. Первое суверенное государство латышского народа. Рига: Авотс, 1988, с. 3 – 6*).

Pamatojoties uz tautu pašnoteikšanās tiesībām, Miera līguma 2. pantā Padomju Krievija atzina Latvijas neatkarību: „Izejot no Krievijas Sociālistiskās Federatīvās Padomju Republikas pasludinātām visu tautu tiesībām uz brīvu pašnoteikšanos, neizņemot pat pilnīgu atdalīšanos no valsts, kuras sastāvā viņas ietilpst, un ievērojot Latvijas valsts noteikti izsacīto gribu uz patstāvīgu valsts dzīvi, Krievija bez ierunām atzīst Latvijas valsts neatkarību, patstāvību un suverenitāti un labprātīgi un uz mūžīgiem laikiem atsakās no visām suverēnām tiesībām, kuras piederēja Krievijai attiecībā uz Latvijas tautu un zemi, kā uz bijušās valststiesiskās iekārtas, tā arī uz starptautisko līgumu pamata, kuri šē aprādītā nozīmē zaudē savu spēku uz nākošiem laikiem” (*Miera līgums starp Latviju un Krieviju // Likumu un valdības rīkojumu krājums, 1920. gada 18. septembris, Nr. 7*).

19. Latviešu pagaidu nacionālā padome izveidojās pēc Krievijas Valsts domes locekļu Jāņa Goldmaņa un Jāņa Zālīša aicinājuma, apvienojoties kopējā darbā tajā laikā nozīmīgākajām latviešu pašpārvaldes un sabiedriskajām organizācijām – Vidzemes zemes padomes pilsoniskajiem delegātiem, Latgales zemes padomei un Kurzemes zemes padomei, Latviešu bēgļu centrālkomitejai Petrogradā, Baltijas bēgļu apgādāšanas komitejai Rīgā, Latgales palīdzības komitejai kara upuriem Petrogradā un Rēzeknē, Rīgas lauksaimniecības centrālbiedrībai, Latviešu zemnieku savienībai, Nacionāldemokrātu partijai, Radikāldemokrātu partijai, Demokrātu partijai, Latviešu karavīru nacionālajai apvienībai un Vidzemes zemes ierīcības komitejai. Darboties Latviešu pagaidu nacionālajā padomē atteicās sociāldemokrāti un lielinieckiski noskaņotās organizācijas (Latvijas Strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padomes Izpildu komiteja, Latviešu strēlnieku deputātu padomes izpildkomiteja, Maskavas kultūras birojs, Bezzemnieku kongresa izpildu komiteja, Vidzemes zemes padomes un Kurzemes bēgļu kongresa komunistiskie spārni) (sk.: *Dunsdorfs E. Kārļa Ulmaņa dzīve. Ceļinieks. Politikis. Diktators. Moceklis. Rīga: Zinātne, 1992, 76. lpp.*).

Vienlaikus ar Latviešu nacionālo padomi Rīgā izveidojās Demokrātiskais bloks, kurā piedalījās vāciešu okupētajā Rīgā palikušie politiķi, tostarp arī sociāldemokrāti. Demokrātiskais bloks 1917. gada beigās sastādīja Vācijas valdībai adresētu rezolūciju, kurā prasīja republikānisku, neitralizētu un nedalītu Latviju „starpvalsts autonomijas” formā (sk.: *Dunsdorfs E. Kārļa Ulmaņa dzīve, 79. – 81. lpp.*).

Latvijas Tautas padome veidojās uz Latviešu pagaidu nacionālās padomes un Demokrātiskā bloka bāzes, apvienojoties latviešu politisko partiju pārstāvjiem. Latvijas Tautas padomē piedalījās Latviešu zemnieku savienības, Latvijas Sociāldemokrātiskās strādnieku partijas, Latvijas Demokrātiskās partijas, Latvijas Radikāldemokrātiskās partijas, Latvijas revolucionāro sociālistu partijas, Nacionāldemokrātu partijas, Republikāņu partijas un Latvijas neatkarības partijas deleģētie pārstāvji, rezervējot noteiktu vietu skaitu arī mazākumtautību un to Latvijas apgabalu, kuros tobrīd nepastāvēja politiskās partijas, t.i., Kurzemes un Latgales, delegātiem (*Latvijas Tautas padomes veiktā svinīgas Latvijas neatkarības proklamēšanas akta 1918. gada 18. novembrī stenogramma*).

19.1. Latvija līdzīgi kā citas jaunās valstis pēc Pirmā pasaules kara veidojās revolūcijas vai kara apstākļos. Šādos apstākļos „nav iespējams izdarīt vispārējas vēlēšanas vai formālu tautas nobalsošanu; tāpēc rodas vienkāršāka veida sabiedriskās uzticības orgāni, no sabiedrisko organizāciju delegātiem sastāvošas komitejas vai padomes, kas, pamatojoties uz vispārējo noskaņojumu tautā, uzstājas un rīkojas tautas vārdā” (*Dišlers K. Tautu pašnoteikšanās principa tiesiskais saturs, 128. – 129. lpp.*).

Viens no svarīgākajiem un tuvākajiem šādu pagaidu institūciju mērķiem ir „īstu tautas pilnvaroto orgānu radīšana tautas vēlētas nacionālsapulces vai satversmes sapulces veidā, kam tad nākas galīgi izlemt jautājumu par tautas turpmāko politisko statusu, vai arī nodot šo jautājumu tautas pašas nobalsošanai” (*Dišlers K. Tautu pašnoteikšanās principa tiesiskais saturs, 129. lpp.*).

19.2. Gan Latviešu pagaidu nacionālā padome, gan Latvijas Tautas padome kā vienu no primārajiem mērķiem deklarēja iespējami drīzu Satversmes sapulces sasaukšanu Latvijas likteņa izlemšanai.

Latvijas Tautas padome nepieciešamību sasaukt Satversmes sapulci, kas noteiktu Satversmi un attiecības ar ārvalstīm, atzina jau proklamēšanas aktā. Arī Latvijas Republikas pirmajā pagaidu satversmē – Latvijas Tautas padomes politiskajā platformā – uzmanība bija veltīta Satversmes sapulces jautājumam, norādot, ka „Latvijas Satversmes sapulce sasaukama pēc iespējas drīzā laikā” (*Pagaidu Valdības Vēstnesis, 1918. gada 14. decembris, Nr. 1*).

Tomēr Latvijas Satversmes sapulci bija iespējams ievēlēt tikai 1920. gada 17. un 18. aprīlī – pēc tam, kad bija izcīnītas Latvijas atbrīvošanas kara kaujas. 1920. gada 1. maijā Latvijas Satversmes sapulce uzsāka savu darbu.

Latviešu tautas pašnoteikšanās īstenojās 1918. – 1920. gadā kā vairāku secīgu notikumu virkne, kas aizsākās ar Latvijas Republikas proklamēšanu 1918. gada 18. novembrī un noslēdzās ar 1920. gada 27. maija Deklarācijas par Latvijas valsti pieņemšanu Latvijas Satversmes sapulcē. Šajā laikā jaunā Latvijas valsts ieguva plašu sabiedrības un ārvalstu atbalstu, kā arī Brīvības cīņās aizstāvēja savas tiesības pastāvēt kā valstij. Var piekrist Augstākās padomes deputāta Rolanda Rikarda vērtējumam, ka „latviešu nācija savu pašnoteikšanos realizēja klasiskā veidā, vispirms 1919. gadā un 1920. gada sākumā, kad ar ieročiem rokās aizstāvēja Latviju. Pēc tam sekoja tiesiskā pašnoteikšanās ar Satversmes sapulci. Šo tiesisko pašnoteikšanos izteica Satversmes sapulces 1920. gada 27. maija deklarācija par Latvijas valsti” (*Latvijas PSR Augstākās padomes 1990. gada 4. maija vakara plenārsēdes stenogramma*).

Deklarācijas par Latvijas valsti pieņemšanas nepieciešamību pamatoja M. Skujenieks: „Tomēr, dažreiz tiek celti nepamatoti iebildumi, ka tās personas un partijas, kuras 18. novembrī 1918. gadā izsludināja Latvijas neatkarību, neesot bijušas uz to pilnvarotas. Lai izkļiedētu visas šaubas, lai būtu skaidrs, ko Latvijas tauta grib, šis lēmums jāpieņem, Latvijas tautas ievēlētiem priekšstāvjiem jāsaaka, kādu tie vēlas redzēt un izbūvēt Latviju, un tikai pēc šī lēmuma pieņemšanas neviens nevarēs celt iebildumus,

ka Latvijas tautas griba nav izteikta pietiekoši skaidri” (*Latvijas Satversmes sapulces I sesijas 5. sēdes 1920. gada 27. maijā stenogramma*).

Pieņemot Deklarāciju par Latvijas valsti, Latvijas tautas ievēlētā Latvijas Satversmes sapulce Latvijas tautas vārdā akceptēja iepriekšējo institūciju veikto darbu Latvijas valsts izveidošanā.

II

20. Viens no galvenajiem jaunās valsts uzdevumiem bija noteikt robežas ar kaimiņvalstīm.

Latvija veidojās, saliedējoties vienā valstī visiem latviešu apdzīvotajiem vēsturiski etnogrāfiskajiem apgabaliem. Šā iemesla dēļ Latvijas valsts izveidošanās brīdī bija iespējams pietiekami skaidri noteikt jaunās valsts vēlamās robežas.

20.1. Latvijas valsts vēlamās robežas pamatā bija latviešu apdzīvoto apgabalu ārējās etnogrāfiskās robežas, un tās bija zināmas.

Latviešu pagaidu nacionālās padomes oficiālajā izdevumā tika sniegts šāds Latvijas valsts vēlamās teritorijas apraksts: „Latvijas nedalāmā un apvienojamā teritorija ir – Kurzeme, Vidzeme, Latgale un tie Kauņas un Pleskavas [gubernju] robežu apgabali, kurus apdzīvo latvieši, un tāpat arī aiz dienvidus Kurzemes pie Prūsijas piedalītais kūru apgabals ar kūru kāpām” (*Ziņas par Latviju. Rakstu krājums, 1918. gada jūnijs, Nr. 4*). Savukārt Latviešu pagaidu nacionālās padomes loceklis Arveds Bergs uzsvēra, ka “Latvijas zeme jeb teritorija sastādās no trijām viņas atsevišķām daļām – Kurzemes, Vidzemes, t.i., Rīgas, Valmieras, Cēsu un Valkas apriņķiem, un Latgales, t.i., Daugavpils, Rēzeknes un Ludzas apriņķiem Vitebskas guberņā, kas pazīstami arī zem nosaukuma Inflantija” (*sk.: Latvijas valsts pasludināšana 18. novembrī 1918. g. Rakstu vainags H. J. sakopots. Rīga: apgādniecība „Astra”, 1918, 5. lpp.*).

Līdzīgu viedokli paudis arī M. Skujenieks: „Latviešu tautas etnogrāfiskās robežas vietām nesakrīt ar pastāvošo administratīvo iedalījumu robežām, kaut gan vispārējos vilcienos var teikt, ka latvieši apdzīvo Kurzemi, Vidzemes dienvidus daļu (4 apriņķus) un Latgali (Vitebskas guberņas 3 ziemeļrietumu apriņķus). Līdz ar to latvieši ciešās masās apdzīvo 17 apriņķus [...] Vietām latvieši kompaktās masās apdzīvo apgabalus, kuri atrodas ārpus šīm robežām un citur kaimiņu tautu teritorija pārsniedz Latviju sastādošo apriņķu robežas” (*Skujenieks M. Latvija. Zeme un iedzīvotāji. Ar J. Bokaldera nodaļu par lauksaimniecību. Rīga: 1920, 1. – 2. lpp.*).

20.2. Baltijas valstu iekļaušanās starptautiskajā apritē nebija iedomājama bez Parīzes miera konferences lēmumiem. Latvijas Pagaidu valdības pilnvarotā delegācija Parīzes miera konferencē vispirms centās izskaidrot patstāvīgas Latvijas valsts veidošanas nepieciešamību un sniegt Parīzes miera konferences dalībniekiem informāciju par Latviju. Līdz ar to vispilnīgāk Latvijas viedoklis par vēlamajām valsts robežām atspoguļots Latvijas delegācijas Parīzes miera konferencē sastādītajā memorandā.

Šis memorands tika iesniegts Parīzes miera konferences Baltijas komisijai 1919. gada 10. jūnijā. Latvijas delegācijas deklarācijā, kas tika pievienota memorandam, bija ietverta prasība atzīt suverēno, neatkarīgo un nedalāmo Latviju, kā arī minēts robežu jautājuma risināšanas pamatprincips:

„Robežas, kuras šķir Latviju no kaimiņu valstīm – Igaunijas, Lielkrievijas, Baltkrievijas un Lietavas –, jānoteic uz nacionāli etnogrāfiskiem pamatiem, daži pārlabojumi, ja viņus prasa ekonomiskas intereses, izdarāmi uz savstarpējas kompensācijas pamata. Var teikt *a priori*, ka pa daļai jau izšķirtais robežu jautājums nokārtosies bez grūtībām galējā veidā” (*Latvijas delegācijas deklarācija, iesniegta Baltijas komisijai Parīzē // Valdības Vēstnesis, 1919. gada 2. augusts, Nr. 2*).

Parīzes miera konferences Baltijas komisijai iesniegtā memoranda pirmā daļa veltīta latviešu apdzīvoto zemju robežu aprakstam:

„Jau no tālas senatnes latvieši apdzīvo Baltijas jūras piekrasti, sākot no Ainažu ostas, gar Rīgas jūras līča rīta piekrasti līdz Palangai, galējam robežu punktam starp Prūsiju un Kurzemi.

Latvieši apdzīvo vienkopus:

Kurzemē 27023,3 kvadr. kilometrus, četros Vidzemes (Rīgas, Cēsu, Valmieras un Valkas) apriņķos 22570,9 kv. kilometrus un Latgalē, Vitebskas guberņas ziemeļvakaru daļā, 13704,8 kv. kilometrus zemes platības, kura sastāv no trīs apriņķiem - Daugavpils, Rēzeknes un Ludzes. [..]

Galvenos vilcienos Latvijas robežas sakrīt ar bijušās Krievijas valsts guberņu un apriņķu administratīvām robežām. Uz vakariem un pa daļai uz ziemeļiem robežā ir Baltijas jūra, galvenā kārtā Rīgas jūras līcis. No visām 1777 kilom. garajām robežām 519 kilom. iztaisa jūras robežas. Dienvidus robeža sakrīt ar Kurzemes administratīvajām robežām. Rītos robeža ir Ludzes apriņķa administratīvā robeža un ziemeļos Valkas un Valmieras apriņķu ziemeļu robeža, kur viņa saiet kopā ar Pērnavas, Vilandes un Verovas apriņķiem.

Ziemeļos Latvijai 308 kilometru garumā par kaimiņu ir Igaunija; rītos caur Pleskavas guberņu 168 kilometru garumā Latvija nāk sakarā ar Lielkrieviju; dienvid-rītos 177 kilometru garumā ar Baltkrieviju un rietumos 605 kilometru garumā ar Lietuvu.

Latvijas etnogrāfiskās robežas pārsniedz administratīvās robežas sekošās vietās:

- 1) uz ziemeļiem no Ainažiem gar Baltijas jūras piekrasti uz nelielu apgabalu;
- 2) uz ziemeļiem no Opes gar dzelzceļu Valka-Alūksne-Stukmaņi, kur Jaunrozes pagasts ir apdzīvots no latviešiem;
- 3) Lucenieku pagasts Verovas apriņķī uz rītiem no Jaunrozes ir apdzīvots no latviešiem;
- 4) latvieši apdzīvo Pleskavas guberņā šauru zemes strēmeli gar Vidzemes robežu uz rītiem no Baltinavas starp Ludzes apriņķa robežu un Petrograds-Varšavas dzelzceļu, starp Korsovkas un Pitalovas stacijām;
- 5) latvieši dzīvo Kauņas guberņā, Aknīšu apgabalā, kurš iespiežas Kurzemē starp Ilūkstes un Jaunjelgavas apriņķiem;

6) latvieši apdzīvo apgabalu uz dienvidiem no Kurzemes starp Mēmeli, Jaunjelgavas apriņķi un stūri zemes, kur Mūsa ieiet Kurzemē;

7) latvieši apdzīvo arī zemes strēmeli 4 līdz 9 kilometri platumā Kauņas gub., gar Kurzemes robežu starp Žagares un Piķeles miestiem;

8) latvieši apdzīvo Prūsijā 40 kilometru garumā Kūru jomu (Kurische Nehrung).

Kaimiņu tautu etnogrāfiskās robežas iespiežas Latvijas robežās sekošās vietās:

1) igauņi apdzīvo Valmieras apriņķa ziemeļus ap 100 kv. kilom. uz ziemeļiem no Maizekūles.

2) igauņi apdzīvo apgabalu uz ziemeļrītiem no Valkas, Liellugažu muižas apkārtnē.

3) Ilūkstes apriņķī lietavieši un baltkrievi apdzīvo šī apriņķa dienvidusrīta daļu, latviešu-lietaviešu robeža mazulietu stiepjas uz dienvidiem no Daugavpils-Panevėžas dzelzceļa līnijas.

4) lietavieši apdzīvo uz dienvidvakariem no Kurzemes Palangas miesta apkārtni, kaut gan šis apgabals ir apdzīvots arī no ievērojama daudzuma latviešu.

Pievestie apgabali nevar izsaukt konfliktus starp latviešiem un viņu kaimiņiem, jo etnogrāfiskās robežas viscaur ir stingri uzzīmētas un difference starp etnogrāfiskām un administratīvām robežām ir neievērojama.

Apgabali ar jaukiem iedzīvotājiem ir:

1) Valka, pilsēta, kura atrodas tuvu pie Igaunijas robežām un dabīgi ietver sevī arī igauņu tautības iedzīvotājus. Bet Valkas pilsētai jāpieder pie Latvijas tāpēc, ka:

a) iedzīvotāju lielākā daļa ir latvieši; pēdējā ļaužu skaitīšana (1897.g.) rāda, ka Valkā ir 4453 latvieši un 3594 igauņi; 1917.g. latviešiem bija balsu pārsvars pilsētas vēlēšanās, kas pierāda latviešu tautības iedzīvotāju pārsvaru pilsētā;

b) Valka ir gluži latviskā apriņķa galvenā pilsēta (93,2% no visa iedzīvotāju skaita);

c) Valka atrodas apgabalā, kas no nezināmiem laikiem piederējis latviešiem, un viņa visapkārt apdzīvota no latviešu iedzīvotājiem;

d) no piecām dzelzceļa līnijām, kuras satiekas Valkā, trīs pāršķeļ latviskas zemes;

e) 1917.g., kad kņaza Ļvova valdība sadalīja provinci starp igauņiem ziemeļos un latviešiem dienvidos, Valka tika piešķirta latviešiem, bet latvieši un igauņi nolēma šo jautājumu izšķirt caur referendumu mierīgākos apstākļos.

2) gar austrumu robežu abās pusēs administratīvai robežai atrodas apgabali, kuri apdzīvoti no jaukiem latviešu, baltkrievu un lielkrievu iedzīvotājiem.

3) Ilūkstes apriņķī, apriņķa vidū, ir pagasti, apdzīvoti no latviešiem un lietaviešiem.

Latvijas valsts ir deklarēta latviešu etnogrāfiskās robežās, bet dažos gadījumos ekonomiski apstākļi un satiksmes ērtība prasa dažu etnogrāfisku un administratīvu robežu pārlabojumu. Ņemot to vērā, Latvija prasa, lai viņai tiktu pievienota:

1) Mažeikū (Muravjevo) stacija Kauņas guberņā, tāpēc ka šinī stacijā Rīgas, Jelgavas, Liepājas un Romnu dzelzceļi satiekas. Šī līnija ir vienīgā, kura savieno Liepāju ar pārējo Latviju. Pievienojot Latvijai Mažeikū staciju ar dzelzceļa gabalu līdz Kurzemes robežai Liepājas virzienā un velkot demarkācijas līniju gar kaimiņu upēm, tiktu pievienots Latvijai apmēram 90 kv. kilometru liels apgabals, kurā dzīvo leiši un latvieši, bet kurā leišu ir vairākums.

2) Pitalova Pleskavas guberņā jāpievieno Latvijai. Tas ir 9 kilometrus no Latgales stāvošs apgabals. Tā ir veca latviešu zeme, kaut gan iedzīvotāju vairums viņā ir krievi. Šās stacijas pievienošana Latvijai ir nepieciešama tāpēc, ka latviešu Rīgas-Ramockas-Sitas-Pitalovas un Daugavpils-Rēzeknes-Pleskavas dzelzceļa līnijas še sastopas un ka, pievienojot Pitalovu Krievijai, satiksme starp Vidzemi un Latgali tiek pārtraukta.

3) dzelzceļa līnija Stukmaņi-Alūksne-Valka iet starp Valku un Opi uz igauņu-latviešu robežu, un ir vēlams visu šo līniju ieslēgt Latvijas valsts robežās, lai uzturētu tiešu satiksmi starp dienvidus Vidzemi un Valku.

4) Runo salai Rīgas jūras līcī jātiek pievienotai pie Latvijas. Šī sala ir 9 kv. kilometrus liela, apdzīvota no 250 zviedriem. Tā kā šī sala atrodas Latvijas teritorijas ūdeņos un bezdrāts telegrāfa stacija un bāka ir nepieciešama ziemā un pavasarī Rīgas kuģniecībai, viņa jāpievieno Latvijas teritorijai. Šī sala ir pieskaitīta Ārensburgas apriņķim. Senāk viņa bija daļa no Rīgas apriņķa vai atkal bija pieskaitīta Kurzemei, no kuras viņa nava tālu” (*Memorandums par Latviju, stādīts priekšā no Latvijas delegācijas Miera konferencei // Valdības Vēstnesis, 1919. gada 1. – 10. augusts, Nr. 1 – 9*).

20.3. Latvijas Republikas dibināšanas laikā tapušie politiskie dokumenti un veiktie pētījumi liecina, ka Latvijas valsts dibinātājiem bija skaidrs priekšstats par to, kādām teritorijām jāietilpst Latvijas valstī.

Šajā laikā sastādītie dokumenti liecina, ka latviešu tautas etnogrāfiskās robežas tikai atsevišķos gadījumos pārsniedza Krievijas impērijas laika Baltijas guberņu administratīvā iedalījuma robežas. Visos gadījumos teritorijas, kuras atrodas ārpus administratīvā iedalījuma robežām, bet kuru pievienošanu savai teritorijai Latvija prasīja, ir skaidri identificētas. Tāpat šajos dokumentos ietverts arī pamatojums tam, kāpēc attiecīgā teritorija Latvijas valstij ir nepieciešama.

Taču noteiktas pretenzijas attiecībā uz savām vēlamajām robežām bija arī Latvijas kaimiņvalstīm, visupirms Igaunijai, Lietuvai un Polijai. Tādēļ Latvijai ar šīm valstīm un Padomju Krieviju bija jāvienojas par valsts robežu un jāslēdz par to starptautiski līgumi. Lai gan robežu noteikšanas sarunās visas valstis pamatojās uz etnogrāfisko principu kā galveno robežu noteikšanas pamatu, tomēr atsevišķas robežu daļas noteica arī saimnieciska un vēsturiska rakstura apsvērumi (*sk.: Andersons E. Latvijas vēsture, 601. lpp.*).

21. Šīs lietas ietvaros nepieciešams aplūkot, kā tika noteikta Latvijas un Padomju Krievijas valsts robeža. Jautājums par valsts robežu sarunās tika risināts līdztekus ar jautājumu par karadarbības pārtraukšanu starp Latviju un Padomju Krieviju un Latvijas neatkarības atzīšanu, bēgļu un evakuēto materiālo vērtību atdošanu atpakaļ Latvijai un citiem nozīmīgiem jautājumiem.

21.1. Latvija Miera līgumu ar Padomju Krieviju slēdza kā trešā no Baltijas valstīm, jo Igaunijas un Padomju Krievijas miera līgums tika parakstīts 1920. gada 2. februārī, bet Lietuvas un Padomju Krievijas miera līgums – 1920. gada 12. jūlijā. „Latvija bija trešā Baltijas valsts, ko Padomju Krievija „uz mūžīgiem laikiem” atzina par suverēnu republiku, un Latvija bija trešā valsts pasaulē, kas atzina Padomju Krieviju” (*Andersons E. Latvijas vēsture, 582. lpp.*).

Robežu jautājums šajos miera līgumos starp Baltijas valstīm un Padomju Krieviju bija viens no visgrūtāk risināmajiem jautājumiem, ko noteica gan vēsturiskā, gan tālaika starptautiskā un militārā situācija. Baltijas valstis baidījās, ka Padomju Krievija nākotnē varētu tām uzbrukt, un centās iegūt aizsardzības ziņā stratēģiski izdevīgākas pozīcijas. Līdzīgas bažas bija arī Padomju Krievijai. Kā situāciju raksturoja Padomju Krievijas diplomāts Ādolfs Joffe: „Mēs nevaram rēķināties tikai ar etnogrāfisko principu un tautu pašnoteikšanos [...] Mums nepieciešamas tādas stratēģiskās robežas, kuras garantētu mūsu drošību” (*sk.: Stranga A. Ceļā uz mieru. Krievijas – Latvijas 1920. gada 11. augusta miera līgums // Pretstatu cīņā. Latvija 1917. – 1950. Rīga: Avots, 1990, 115. – 116. lpp.*).

21.2. Lai miera sarunās ar Padomju Krieviju iegūtu priekšrocības, Latvija pirms šo sarunu uzsākšanas īstenoja plašu militāru operāciju, kuras rezultātā atbrīvoja Latgali un sasniedza Latvijas etnogrāfiskās robežas. Tas bija nepieciešams, lai miera sarunu laikā Latgale neatrastos Padomju Krievijas varā un šo iemeslu dēļ Padomju Krievija nevarētu izvirzīt pretenzijas uz Latgali, kas apdraudētu vienotās Latvijas izveidošanu (*sk. Latvijas Satversmes sapulces I sesijas 28. sēdes 1920. gada 2. septembrī stenogrammu*). 1920. gada 19. janvārī Latvijas Tautas padomes prezidents Jānis Čakste Tautas padomes sēdē paziņoja, ka „iestājusies mūsu Latvijas nedalāmās daļas Latgales atbrīvošana. Šis pasākums ir veicies ar vislabākām sekmēm, pateicoties mūsu varonīgajai armijai” (*Latvijas Tautas padomes septītās sesijas pirmās sēdes 1920. gada 19. janvārī stenogramma*).

Latvijas armija Latgales atbrīvošanas operācijas gaitā ieņēma arī Pitalovas staciju un citas Pleskavas guberņas daļas. Šis apstāklis miera sarunās bija par pamatu plašām diskusijām starp Padomju Krievijas pārstāvi Ā. Joffi un Latvijas pārstāvi A. Zēbergu, proti, diskusijām par to, vai Latvijas armija nav pārkāpusi deklarētās etnogrāfiskās robežas. Tāpat šīs ofensīvas rezultāti bija par pamatu secinājumam, ka atsevišķas Pleskavas guberņas daļas esot ietilpušas Latvijas etnogrāfiskajās robežās (*sk.: Latvijas atbrīvošanas kara vēsture. II. Rīga: Literatūra, 1938, 332. lpp.*). Tomēr, pēc Satversmes tiesas ieskata, šā jautājuma interpretācijā ir izmantojams tālaika Latvijas armijas virspavēlnieka štāba priekšnieka Pētera Radziņa vērtējums. Ģenerālis P. Radziņš rakstīja: „Operācijas mērķis – ieņemt un noturēt mūsu rokās visu to teritoriju, kuru mēs uzskatām par latviešu apdzīvotu. Lai būtu izdevīgi noturēt un aizsargāt ieņemto teritoriju, tad iebrukums jāved pāri par etnogrāfiskajām robežām. Izdevīga aizsargāšanās josla, uz kuras apstāties un nostiprināties, bij jāmeklē viņpus Latvijas etnogrāfiskās robežas. [...] bij jāmeklē aizsargāšanās, apstāšanās josla, vadoties vienīgi no militārā redzes stāvokļa. [...] Par izdevīgu aizsargāšanās joslu varēja tikt uzskatīta Siņajas upe ar tās purviem: tā tad centrā par galamērķi – robežu bij jāpieņem Siņajas upe; [...] Tā tad: Osvejas ezers, Siņajas upe un tālāk apmēram līnija Grivi – Ovsīce – Muravina – Kačanovo tika pieņemta par operācijas galamērķi; uz šīs līnijas bija nolemts apstāties” (*Radziņš P. Latvijas atbrīvošanas karš. II daļa. Rīga, 1922, 134. – 135. lpp.*).

Šāds tālaika armijas virspavēlnieka štāba priekšnieka viedoklis liecina, ka Latvijas armija Latgales atbrīvošanas operācijas laikā apzināti pārsniedza Latvijas etnogrāfiskās robežas.

21.3. Pamatā Latvijas prasībām par valsts robežu bija gan etnogrāfiski, gan ekonomiski un militāri stratēģiski apsvērumi.

Latvijas armijas štābs ierosināja „pēc iespējas censties, lai valsts robežas līnija tiktu nosprausta pa pašas dabas radītu robežu, lai tiktu panākti priekš mums izdevīgi apstākļi ne tikai tiešai robežas apsardzībai miera laikā, bet arī kara gadījumā” (*Latvijas valsts vēstures arhīva 1313. f. 2. apr. 36. l. 316. lp.*).

Savukārt Latvijas valdības instrukcija miera sarunu delegācijai uzlika pienākumu panākt, ka „Krievija bez ierunām atzīst Latvijas valsts neatkarību, patstāvību un suverenitāti viņas etnogrāfiskajās robežās, kurās ietilpst Kurzeme, Vidzemes latviešu daļa un Latgale”. Tāpat delegācijai bija pienākums panākt tādu robežu ar Padomju Krieviju, lai Latgales etnogrāfiskā josla pēc iespējas būtu nodrošināta ar dabiskām robežu līnijām (*sk. Latvijas valsts vēstures arhīva 1313. f. 2. apr. 35. l. 2. lp.*).

Miera sarunās Latvijas delegācijas priekšsēdētājs ārlietu ministra biedrs Aurēlijs Zēbergs, paziņojot Latvijas puses prasības robežu jautājumā, deklarēja, ka Latvija vadījies no etnogrāfiskiem un saimnieciskiem apsvērumiem un no tā, lai robežas būtu pēc iespējas dabiskas un taisnas [*sk.: Mieriņa A. Latvijas valsts robežas (1918 – 1940) // Latvijas zemju robežas 1000 gadus. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1999, 186. lpp.*]. Līdz ar Daugavpils, Ludzas un Rēzeknes apriņķiem Latvijas puse no Padomju Krievijas prasīja arī Ludzas apriņķa ziemeļos esošo Pleskavas guberņas Ostrovas (Ostravas) apriņķa teritoriju ar Pitalovas dzelzceļa mezglu, vidusdaļā – nelielu Opočkas un Sebežas apriņķa daļu līdz Zeplinkas upei un dienvidu daļā – nelielu teritoriju Drisas apriņķī līdz Sarjankas upes ietekai Daugavā (*sk.: Mieriņa A. Latvijas valsts robežas, 186. lpp.*).

Padomju Krievijas delegācijas vadītājs Ā. Joffe, deklarējot visu tautu tiesības uz pašnoteikšanos un pat pilnīgu atdalīšanos no valsts, kuras sastāvā tās ietilpst, tomēr uzskatīja, ka robežai ar Latviju ir jāiet pa Ludzas, Rēzeknes un Daugavpils apriņķu administratīvo robežu. Ā. Joffe norādīja, ka Latvijas prasības pēc Ostrovas, Opočkas (Opožas), Sebežas un Drisas apriņķu daļām noteicot nevis etnogrāfiski apsvērumi, jo šajās teritorijās latvieši esot mazākumā, bet gan agresīvi un militāri stratēģiski mērķi, jo Latvija vēloties robežas izlīdzināt savā labā nevis lai aizsargātos, bet lai uzbruktu (*sk.: Mieriņa A. Latvijas valsts robežas, 187. lpp.*).

21.4. Ministru kabinets 1920. gada 14. maija sēdē pilnvaroja Latvijas delegāciju piekāpties, lai robežas ar Opočkas un Sebežas apriņķi ietu nevis pa Zeplinkas upi, bet Ludzas upi līdz Pitela ezeram, kā vēlējās Padomju Krievija (*sk.: Mieriņa A. Latvijas valsts robežas, 187. lpp.*).

Savukārt Padomju Krievijas delegācija piekāpās Ostrovas apriņķa teritoriju jautājumā. Kā miera sarunu sestajā sēdē 1920. gada 27. aprīlī deklarēja Ā. Joffe: „No Krievijas puses tikusi izdarīta piekāpšanās Latvijas ekonomiskajām prasībām par tā saucamo Pitalovas dzelzceļa mezglu, kura rajonu, tāpat kā visus strīdus apgabalus, lielākoties apdzīvo ne latviešu tautības iedzīvotāji. [Šā mezgla] nepievienošana radītu Latvijai tādas sekas, ka Latvijas dzelzceļi tiktu pārtraukti un dzelzceļa satiksme starp Latvijas atsevišķām daļām nebūtu iespējama līdz jaunu ceļu izbūvei. Vadoties no pastāvīgās vēlmes visādi atbalstīt pašnoteikušos mazo tautu dabiskās vajadzības, Krievijas valdība uzskata par iespējamu izdarīt izņēmumu no pašnoteikšanās principa un atteikties no šīs teritorijas daļas” (*Latvijas valsts vēstures arhīva 1313. f. 2. apr. 35. l. 42. lp.*). Pamatojot šo pozīciju, Ā. Joffe arī citēja Latvijas delegācijas memorandu Parīzes miera konferencei, kurā prasība par Pitalovas stacijas pievienošanu Latvijai bija saistīta ar ekonomiskiem apsvērumiem. A. Zēbergs neiebilda pret šādu Ā. Joffes pamatojumu tam, ka daļa no Ostrovas apriņķa teritorijas tiek atstāta Latvijai (*sk. Latvijas valsts vēstures arhīva 1313. f. 2. apr. 35. l. 42. lp.*).

Visplašākās diskusijas miera sarunās izraisīja Latvijas pretenzijas uz daļu no Drisas apriņķa. Galīgā vienošanās šajā jautājumā tika panākta tikai 1920. gada 9. augustā, proti, apriņķa mazāko – rietumu

daļu pievienoja Latvijai, bet lielāko daļu austrumos saglabāja Krievija. Kā kompensācija Latvijai par piekāpšanos Drisas jautājumā tika atdots Ostrovas apriņķa Pokrovas pagasts (sk.: *Mieriņa A. Latvijas valsts robežas, 188. lpp.*).

Miera līgums tika parakstīts Rīgā 1920. gada 11. augustā. „Latvijas un Krievijas robeža, kas pastāvēja pēc [...] Miera līguma, tika noteikta ne tikai pēc etnogrāfiskā principa, bet tajā tika ņemts vērā ekonomiskais faktors, kas bija svarīgs apstāklis, kad Latvija izdalījās no agrākā vienotā Krievijas ekonomiskā organisma” (*Stranga A. Ceļā uz mieru, 118. – 119. lpp.*).

21.5. Miera līguma ratifikācijas debatēs Latvijas Satversmes sapulcē referents F. Mendērs uzsvēra: „11. augustā izdevīgāku līgumu, pēc manas dziļākās pārliecības – un tas ir arī ārlietu komisijas vienbalsīgs konstatējums – noslēgt nevarēja. [...] Trešais pants nosprauž robežas, kuras visumā sakrīt ar Latvijas etnogrāfiskām robežām un ieslēdz vēl dažus Latvijai izdevīgus dzelzceļa mezglus, kā, piemēram, Pitalovu” (*Latvijas Satversmes sapulces I sesijas 28. sēdes 1920. gada 2. septembrī stenogramma*). Līdzīgi Miera līgumu no robežu viedokļa vērtēja arī Fēlikss Cielēns: „Krievijas valsts atzīst tautu pašnolemšanās principu pret Latviju. Šī pašnolemšanās principa atzīšana izpaužas Latvijas valsts *de iure* atzīšanā un Latvijas valsts tādas teritorijas atzīšanā, kura sakrīt ar Latvijas tautas nacionālo teritoriju. [...] Miera līgums šinī ziņā ir ļoti izdevīgs tāpēc, ka viņš piešķir mums pat tādas teritorijas, kuras nav vairākumā apdzīvotas no latviešiem, kā Pitalovas rajonu un teritoriju Vitebskas guberņā, Drisas apriņķī” (*Latvijas Satversmes sapulces I sesijas 28. sēdes 1920. gada 2. septembrī stenogramma*).

Padomju Krievijas ārlietu tautas komisārs Georgijs Čičerins Viskrievijas centrālās izpildu komitejas 1920. gada 17. jūnija sēdē, ziņojot par miera sarunām ar Latviju, atzīmēja, ka Padomju Krievija, pamatojoties uz etnogrāfisko principu, uzskatīja, ka valsts robežai ir jāsakrīt ar Ludzas, Rēzeknes un Daugavpils apriņķu administratīvajām robežām. Ņemot vērā Latvijas ekonomiskās vajadzības dzelzceļa satiksmes jomā, Padomju Krievija piekritusi tam, ka Pitalovas dzelzceļa mezgls tiek pievienots Latvijai (sk. *K. Poča viedokli lietas materiālu 10. sējuma 130. – 131. lpp.*).

Var secināt, ka Latvija sarunās ar Padomju Krieviju ir panākusi izdevīgas valsts robežas nospraušanu, papildus Vitebskas guberņas Ludzas, Rēzeknes un Daugavpils apriņķiem iegūstot vēl daļu no Pleskavas guberņas Ostrovas apriņķa un daļu no Vitebskas guberņas Drisas apriņķa.

21.6. Vērtējot Miera līgumu, samērā plaši tika iztirzāts jautājums, vai tajā noteiktās robežas aptver visus latviešu apdzīvotos apgabalus austrumos.

Profesors Edgars Dunsdorfs uzskatīja, ka Latvijas austrumu robeža visumā saskanēja ar latviešu apdzīvoto etnogrāfisko robežu (sk.: *Dunsdorfs E. Vai Latvijas austrumu robeža bija pareizi noteikta? // Laika Mēnešraksts, 1955, Nr. 3, 87. – 89. lpp.*; *Dunsdorfs E. Drauds Latgales vēsturei // Laika Mēnešraksts, 1956, Nr. 2, 60. – 61. lpp.*). Citi autori pauda viedokli, ka Latvijas robeža novilkta nepamatoti un bijis nepieciešams to noteikt vēl tālāk uz austrumiem (sk.: *Stalšans K. Latvijas robeža austrumos // Latvju Žurnāls, 1952, Nr. 11, 1. – 2. lpp.*; *Rupainis A. Patiesība nenoveco // Laika Mēnešraksts, 1955, Nr. 8, 251. – 253. lpp.*; *Puisāns T. Latvijas austrumu robežas jautājums // Dzimtenes kalendārs 1986. gadam, 92. – 104. lpp.*).

Savukārt profesors Edgars Andersons, vērtējot valsts robežu ar Padomju Krieviju, secinājis: „Noteiktā robeža ietvēra dažus pilnīgi krieviskus apgabalus, bet tālāk nosprausta robeža ietvertu vēl vairāk krievu apdzīvotas teritorijas. Senie latviešu pilskalni iedzīvotājus latviskākus nevarētu padarīt. Bija jāievēro reālie apstākļi” (*Andersons E. Latvijas vēsture, 582. – 583. lpp.*).

Vistrāpīgāk pārmetumu par to, ka aiz austrumu robežas nepamatoti atstātas vēl dažas latviešu apdzīvotas teritorijas, jau Satversmes sapulces debatēs komentēja Latvijas Republikas ārlietu ministrs Z. A. Meierovics: „etnogrāfiskais princips ir pilnā mērā ievērots”, jo „nevar pastāvēt uz to, lai visi kolonisti tiktu ieslēgti iekšā, jo tad arī Krievijā un Sibīrijā kolonisti būtu jāieslēdz” (*Latvijas Satversmes sapulces I sesijas 28. sēdes 1920. gada 2. septembrī stenogramma*).

21.7. Ar Miera līgumu Latvija papildus Vitebskas guberņas Ludzas, Rēzeknes un Daugavpils apriņķiem ieguva Vitebskas guberņas Drisas apriņķa Piedrujas un Pustiņas (vēlāk Robežnieku) pagastu un trīs Pleskavas guberņas Ostrovas apriņķa pagastus: Višgorodas, Tolkovas un Pokrovas (vēlāk Kačanovas) pagastus (*sk.: Mieriņa A. Latvijas valsts robežas, 193. lpp.*).

Višgorodas, Tolkovas un Pokrovas pagasti tika pievienoti Ludzas apriņķim, savukārt Piedrujas un Pustiņas pagasti – Daugavpils apriņķim.

Tolkovas, Višgorodas un Kacēnu (Kačanovas) pagasti tika sadalīti sešos pagastos – Linavas, Purvmalas, Augšpils, Gauru, Kacēnu un Upmales pagastos [*sk.: Mieriņa A. Latvijas administratīvais iedalījums (1918 – 1940) // Latvijas zemju robežas 1000 gadus. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1999, 224. – 225. lpp.*].

Ar 1924. gada 26. jūnija Likumu par Latvijas teritorijas iedalījumu apriņķos tika izveidots Jaunlatgales (Pitalovas) apriņķis, tajā ietverot Augšpils (Višgorodas), Gauru, Linavas (Tolkovas) un Kacēnu (Pokrovas, vēlāk Kačanovas) pagastus no kādreizējās Pleskavas guberņas Ostrovas apriņķa un Baltinavas, Balvu, Domopoles (Bērzpils), Kokarevas (Tilžas), Liepnas, Rugāju un Viļakas pagastus no kādreizējās Vitebskas guberņas Ludzas apriņķa (*sk.: Mieriņa A. Latvijas administratīvais iedalījums, 217. lpp.*).

Jaunlatgalei 1933. gada 9. jūnijā tika piešķirtas pilsētas tiesības, savukārt 1938. gada 1. aprīlī tā tika pārdēvēta par Abreni (*sk.: Mieriņa A. Latvijas administratīvais iedalījums, 229. lpp.*).

III

22. 1939. gada 23. augustā PSRS Tautas komisāru padomes priekšsēdētājs un ārlietu tautas komisārs Vjačeslavs Molotovs un Vācijas ārlietu ministrs Joahims fon Ribentrops parakstīja neuzbrukšanas līgumu starp Vāciju un PSRS. Neuzbrukšanas līgumam tika pievienots slepenais papildu protokols.

Slepenā protokola teksts liecina, ka abu valstu pilnvarotie pārstāvji apsprieda jautājumu “par abu pušu interešu sfēru norobežošanu” un “teritoriāli politiskiem pārkārtojumiem” Austrumeiropā. Saskaņā ar to Latvijas valsts teritorija nonāca PSRS interešu sfērā.

22.1. Vācija Molotova – Ribentropa paktu atzina par spēkā neesošu 1989. gada 1. septembrī (*sk.: Loeber D. A. Legal Consequences of the Molotov – Ribbentrop Pact for the Baltic States on the Obligation „to Overcom the Problems Inherited from the Past” // Baltic Yearbook of International Law. Volume 1, 2001. The Hague / London / New York: Kluwer Law International, 2002, p. 131*). Savukārt 1989. gada 24. decembrī PSRS Tautas deputātu 2. kongress pieņēma lēmumu „Par PSRS un Vācijas 1939. gada neuzbrukšanas līguma politisko un tiesisko novērtējumu”.

Šajā lēmumā kongress konstatēja, ka 1939. gada 23. augusta slepenajā protokolā tika fiksēta PSRS un Vācijas “interesu sfēru” nošķiršana un citas darbības, kas “no juridiskā viedokļa bija pretrunā ar vairāku trešo valstu suverenitāti un neatkarību”. Kongress atzīmēja, ka tajā laikā “PSRS attiecības ar

Latviju, Lietuvu un Igauniju regulēja līgumu sistēma. Saskaņā ar 1920. gada miera līgumiem un 1926. – 1933. gadā noslēgtajiem neuzbrukšanas līgumiem to dalībnieces apņēmas visos apstākļos abpusēji respektēt viena otras suverenitāti un teritoriālo integritāti un neaizskaramību”.

Ņemot vērā konstatēto, kongress nosodīja faktu, ka ar Vāciju tika parakstīts „slepenais papildprotokols”, un atzina šo papildprotokolu par juridiski nepamatotu un spēkā neesošu kopš tā parakstīšanas brīža.

Kongresa lēmumā tika norādīts, ka “protokoli neradīja jaunu tiesisko bāzi Padomju Savienības savstarpējām attiecībām ar trešajām valstīm, taču Staļins un viņa domubiedri tos izmantoja, lai uzstādītu ultimātus citām valstīm un izdarītu uz tām spēka spiedienu, tādējādi pārkāpjot tiesiskās saistības ar tām” (*Второй съезд народных депутатов СССР. Стенографический отчет. Том IV. Москва, 1990. с. 612 – 614*).

Minētā Tautas deputātu kongresa lēmuma projektu sagatavojušās komisijas priekšsēdētājs Aleksandrs Jakovļevs ziņojumā kongresam norādīja: Josifam Staļinam neuzbrukšanas līguma slēgšanas „galvenais motīvs bija nevis pats līgums, bet tas, kas kļuva par slepeno protokolu priekšmetu, proti, iespēja ievest karaspēku Baltijas valstīs, Polijā un Besarābijā un perspektīvā pat Somijā. Citiem vārdiem sakot, galvenais līguma motīvs bija impēriskās ambīcijas” (*Второй съезд народных депутатов СССР, с. 269*).

A. Jakovļeva vadītā komisija savā slēdzienā secināja, ka J. Staļins izmantoja ultimātu un draudus īpaši attiecībā uz nelielajām kaimiņvalstīm (*sk.: Второй съезд народных депутатов СССР, с. 271*).

Ar šo lēmumu PSRS atzina, ka 1940. gadā attiecībā uz Baltijas valstīm tā pārkāpusi starp PSRS un šīm valstīm noslēgtos līgumus.

22.2. Krievijas Federācijas prezidents Vladimirs Putins vairākkārt paskaidrojis, ka jautājums par Molotova–Ribentropa paktu ir izvērtēts PSRS Tautas deputātu kongresa lēmumā. Krievija uzskata šo jautājumu par izlemtu un nedomā pie tā atgriezties (*sk. piemēram: Кузьмин В. Саммит Россия – ЕС завершился // Российская газета, №3766 от 11 мая 2005 г.*). V. Putins kā Krievijas prezidents *ex officio* pauž Krievijas viedokli starptautisko tiesību jautājumos (*sk.: ILC 2006 Guiding Principles Applicable to Unilateral Declarations of States Capable of Creating Legal Obligations, with Commentaries Thereto // Yearbook of the International Law Commission, 2006, vol. II, Part Two, http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_9_2006.pdf, p. 372, Principle 4*). Turklāt PSRS Tautas deputātu kongresa paustais viedoklis par Molotova – Ribentropa pakta radīto seku prettiesiskumu ir saistošs arī Krievijas Federācijai kā PSRS turpinātājai (*sk.: Ziemeļi I. State Continuity and Nationality: the Baltic States and Russia: Past, Present and Future as Defined by International Law. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2005, pp. 45 – 62, 66 – 68, 69, 72 – 75, 82 – 84, 87, 90, 92 – 94; Crawford J. Creation of States in International Law. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 2006, p. 671*).

22.3. Līdzīgu vērtējumu par Molotova – Ribentropa paktu ir sniegusi arī Eiropas Cilvēktiesību tiesa:

„1939. gada 23. augustā Vācijas un Padomju Sociālistisko Republiku Savienības (PSRS) ārlietu ministri parakstīja neuzbrukšanas līgumu (Molotova – Ribentropa pakts). Līgums ietvēra slepenu papildprotokolu, kurš tika apstiprināts 1939. gada 23. augustā un grozīts 1939. gada 28. septembrī un saskaņā ar kuru Vācija un Padomju Savienība vienojās par „savu ietekmes sfēru” kartes noteikšanu sakarā ar nākotnē iespējamiem „teritoriāliem un politiskiem pārkārtojumiem” tolaik neatkarīgo

Centrāleiropas un Austrumeiropas valstu, tai skaitā triju Baltijas valstu – Lietuvas, Latvijas un Igaunijas, teritorijās.

Pēc Vācijas iebrukuma Polijā 1939. gada 1. septembrī un tam sekojošā Otrā pasaules kara sākuma Padomju Savienība sāka izdarīt vērā ņemamu spiedienu uz Baltijas valstu valdībām, lai saskaņā ar Molotova – Ribentropa paktu un tā papildprotokolu pārņemtu šīs valstis savā kontrolē” (*Ždanoka v. Latvia [GC], no. 58278/00, para. 12, ECHR 2006*).

Līdzīgus secinājumus Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir izdarījusi arī citās lietās (*sk.: Kolk and Kislyiy v. Estonia, App. Nos. 23052/04 and 24018/04, ECHR, Decision, 17.01.2006; Penart v. Estonia, App. No. 14685/04, ECHR, Decision, 24.01.2006*).

23. Baltijas valstu iekļaušana PSRS „interesu sfērā” sākās ar savstarpējās palīdzības paktu noslēgšanu [*sk.: Strods H. Latvijas okupācijas pirmais posms (1939. gada 23. augusts – 1940. gada sākums) // Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti. 10. sējums. Okupācijas režīmi Latvijā 1940. – 1959. gadā. Otrais izdevums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 13. – 87. lpp.*].

23.1. Latvija šādu paktu (turpmāk – Palīdzības pakts) noslēdza 1939. gada 5. oktobrī. Saskaņā ar Palīdzības pakta 3. pantu Latvijas Republika piekrita PSRS karaspēka izvietojumam savā teritorijā, proti: „Latvijas Republika nolūkā nodrošināt Padomju Savienības drošību un savas pašas neatkarības nostiprināšanai piešķir Padomju Savienībai tiesību turēt Liepājas un Ventspils pilsētās kara flotes bāzes un dažus aerodromus aviācijai uz nomas pamata par salīgastamu cenu.

[..] Irbes jūras šauruma apsardzības nolūkā Padomju Savienībai piešķirta tiesība uz tiem pašiem noteikumiem ierīkot kara artilērijas bāzi jūrmalā starp Venstpili un Pitragu.

Flotes bāzu, aerodromu un krasta artilērijas bāzes aizsardzības nolūkā Padomju Savienībai ir tiesība turēt šīm bāzēm un aerodromiem ierādītos iecirkņos uz sava rēķina stingri ierobežotu padomju bruņoto sauszemes un gaisa spēku daudzumu.”

23.2. Sarunas par PSRS bruņoto spēku bāzu izvietojumu Latvijas teritorijā sākās 1939. gada 2. oktobrī. 1939. gada 28. septembrī līdzīga saturs bija noslēgts ar Igauniju. Sarunās par Palīdzības pakta noslēgšanu J. Staļins, komentējot Miera līgumā atzīto Latvijas neatkarību, Latvijas ārlietu ministram Vilhelmam Munteram paziņoja: „Tas, kas noteikts 1920. gadā, tas nevar palikt uz mūžīgiem laikiem. Jau Pēteris Lielais gādāja par izeju uz jūru. Mēs esam tagad bez izejas, un tādā stāvoklī, kādā mēs tagad esam, tas nevar tā palikt” (*Архив Внешней политики России, ф. 38-д., оп. 1, с. 30 – 31. Citāts pēc: Gore I., Stranga A. Latvija: neatkarības mījkrēslis. Okupācija. 1939. gada septembris – 1940. gada jūlijs. Rīga: izdevniecība „Izglītība”, 1992, 19. lpp.*). Tāpat J. Staļins, netieši atsaucoties uz Molotova – Ribentropa paktu, norādīja, ka Vācija neiebildīs pret PSRS veiktu Latvijas okupāciju (*Архив Внешней политики России, ф. 38-д., оп. 1, с. 30 – 31. Citāts pēc: Gore I., Stranga A. Latvija: neatkarības mījkrēslis, 19. lpp.*).

PSRS ārlietu tautas komisārs V. Molotovs sākumā prasīja piekrišanu tam, ka padomju armijas bāzēs Latvijas teritorijā tiks izvietoti 50 000 vīru, t.i., divreiz vairāk cilvēku nekā visā tālaika Latvijas armijā. Latvijas valdībai atbildes sniegšanai tika dotas 48 stundas, un tā tika informēta, ka pretējā gadījumā PSRS „spers atbildīgus soļus” (*Архив Внешней политики России, ф. 38-д., оп. 1, с. 30 – 31. Citāts pēc: Gore I., Stranga A. Latvija: neatkarības mījkrēslis, 19. lpp.*). No sarunu konteksta izriet, ka šādu soļu spēšana nozīmētu agresiju pret Latvijas valsti (*sk.: Marek K. Identity and Continuity of States in*

Public International Law. Geneve: Librairie E. Droz, 1954, pp. 376-377). Latvijas Republikas Ministru kabinets piekrita PSRS valdības prasībām.

Latvijas sūtnis Briselē Miķelis Valters savā 1940. gada 20. janvāra vēstulē K. Ulmanim rakstīja: „5. oktobra aktu nedrīkst nemaz uzskatīt par brīvu līgumu [...] tas ir uzspiests, ir ar to nemorāls [...] ja nevaram to pateikt, klusēsim, vismaz to neslavēsīm” (sk.: *Gore I., Stranga A. Latvija: neatkarības mijkvēslis, 28., 261. lpp.*).

24. Latvijas valsts pastāvēšanu *de facto* PSRS pārtrauca 1940. gada vasarā. Vienlaikus *de facto* tika pārtraukts arī Igaunijas un Lietuvas valstiskums. Baltijas valstis ļoti līdzīgā procedūrā tika prettiesiski pārveidotas par padomju sociālistiskajām republikām un iekļautas PSRS sastāvā kā savienotās republikas.

Šīs lietas ietvaros nepieciešams izvērtēt šo notikumu atbilstību starptautiskajām tiesībām.

Pirmkārt, nepieciešams konstatēt starptautiskās saistības, ko PSRS bija uzņēmusies pret Latviju.

Otrkārt, nepieciešams konstatēt faktisko notikumu attīstību.

Treškārt, nepieciešams izvērtēt PSRS rīcības atbilstību tās starptautiskajām saistībām.

Lai varētu izdarīt secinājumu, ka PSRS ir pārkāpusi starptautiskās tiesības, nepieciešams pierādīt, ka, pirmkārt, attiecīgā rīcība ir attiecināma uz PSRS un, otrkārt, ka šī rīcība ir PSRS starptautisko saistību pārkāpums (sk.: *Ago R. Le délit international // 68 Recueil des Cours de l'Académie de Droit International, 1939, pp. 450 et seq., ILC 2001 Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, Yearbook of the International Law Commission, 2001, vol. II, Part Two // http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf, Article 2, pp. 68 – 74*). Tā kā attiecīgās darbības veica PSRS iestādes, tās ir attiecināmas uz PSRS atbilstoši Starptautisko tiesību komisijas 2001. gada Valsts atbildības pantiem, kas atspoguļo starptautisko paražu tiesību normu saturu gan šobrīd, gan 1940. gadā (sk. *ILC 2001 Articles, Article 4, pp. 88 – 92*). Tādēļ Satversmes tiesai ir jāvērtē tikai jautājums par starptautisko saistību saturu un to pārkāpuma esamību.

24.1. Izvērtējot 1940. gadā starp PSRS un Latviju pastāvējušās starptautiskās saistības, tās iedalāmas vairākās grupās.

Ar Miera līguma 2. pantu Padomju Krievija atzina Latvijas valsts neatkarību, patstāvību un suverenitāti un labprātīgi un uz mūžīgiem laikiem atteicās no visām suverēnajām tiesībām uz Latvijas teritoriju.

Ar Kelloga – Briāna paktu, Neuzbrukšanas līgumu un Londonas konvenciju PSRS bija uzņēmusies saistības neveikt agresiju pret Latviju. Attiecīgi starptautiskie līgumi arī Latvijai paredzēja analogu starptautisko pienākumu. Spēka lietošanas aizliegums pastāvēja arī pirmskara starptautiskajās paražu tiesībās (sk.: *Brownlie I. International Law and the Use of Force by States. Oxford: Clarendon Press, 1963, pp. 108 – 111*). Līdzīgs pienākums izrietēja arī no abām pusēm saistošās 1932. gada Konvencijas par samierināšanu.

Ar Palīdzības pakta 5. pantu PSRS bija uzņēmusies pienākumu neiejaukties Latvijas iekšējās lietās saistībā ar šā līguma izpildi.

PSRS un Latvijas attiecības regulēja arī 1907. gada 18. oktobrī parakstītās Hāgas konvencijas, kas, pēc Nirnbergas tribunāla atzinuma, vismaz no 1939. gada definēja starptautisko paražu tiesību normas (sk.: <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/imt/proc/judlawre.htm>). Šo viedokli ir akceptējusi arī Starptautiskā tiesa konsultatīvajā viedoklī par kodolieroču lietošanas draudu legalitāti (sk.: *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 1996, p. 226, 258, para. 80*).

No starptautisko paražu tiesībām tobrīd izrietēja arī pienākums neanektēt valstis prettiesiskas spēka lietošanas rezultātā (sk.: *Crawford J. Creation of States, p. 689*).

24.2. 1940. gada 16. jūnijā V. Molotovs Latvijas sūtnim PSRS Fricim Kociņam nodeva PSRS valdības paziņojumu Latvijas valdībai. Tajā norādīts:

„Uz Padomju valdības rīcībā esošā faktu materiāla un arī uz domu izmaiņas pamata, kas pēdējā laikā notika Maskavā starp PSRS Tautas komisāru padomes priekšsēdētāju Molotovu un Lietuvas ministru prezidentu Merķi, Padomju valdība uzskata par konstatētu, ka Latvijas valdība ne tikai nav likvidējusi vēl pirms Padomju–Latvijas savstarpējās palīdzības pakta noslēgšanas radīto militārsavienību ar Igauniju, kas vērsta pret PSRS, bet arī to paplašinājusi, pievelkot šai savienībā Lietuvu, un cenšas iesaistīt tajā arī Somiju.

Līdz Padomju–Latvijas savstarpējās palīdzības pakta noslēgšanai 1939. gada rudenī Padomju valdība vēl varēja skatīties caur pirkstiem uz tādas militārsavienības pastāvēšanu, kaut gan tā pēc būtības bija pretrunā ar agrāk noslēgto PSRS un Latvijas neuzbrukšanas paktu. Bet pēc Padomju–Latvijas savstarpējās palīdzības pakta noslēgšanas Padomju valdība uzskata pret PSRS vērstas militārsavienības pastāvēšanu starp Latviju, Igauniju un Lietuvu ne tikai par nepielaižamu un neciešamu, bet arī par dziļi bīstamu un draudošu PSRS robežu drošībai.

Padomju valdība rēķinājusies ar to, ka pēc Padomju–Latvijas savstarpējās palīdzības pakta noslēgšanas Latvija izstāsies no militārsavienības ar citām Baltijas valstīm un tādā kārtā šī militārsavienība būs likvidēta. Taču Latvija kopā ar citām Baltijas valstīm nodarbojusies ar augšminētās militārsavienības atdzīvināšanu un paplašināšanu, par ko liecina tādi fakti kā divu slepenu trīs Baltijas valstu konferenču sasaukšana 1939. gada decembrī un 1940. gada martā, lai formāli izveidotu paplašināto militārsavienību ar Igauniju un Lietuvu; Latvijas, Igaunijas un Lietuvas ģenerālštābu sakaru pastiprināšana, ko dara slepenībā no PSRS; speciāla militārās Baltijas antantes preses orgāna radīšana 1940. gada februārī – “Revue Baltique”, ko izdod angļu, franču un vācu valodās Tallinā, un tamlīdzīgi.

Visi šie fakti runā par to, ka Latvijas valdība rupji pārkāpusi Padomju–Latvijas savstarpējās palīdzības paktu, kurš aizliedz abām pusēm “noslēgt jebkādas savienības vai piedalīties koalīcijās, kas vērstas pret vienu no līgumslēdzējām pusēm” (līguma 4.pants).

Šī Padomju–Latvijas savstarpējās palīdzības pakta rupjā pārkāpšana no Latvijas valdības puses notiek tai laikā, kad Padomju Savienība vedusi un turpina vest augstākā mērā labvēlīgu, noteikti proletvisku politiku, punktuāli izpildīdama visas Padomju–Latvijas savstarpējās palīdzības pakta prasības.

Padomju valdība atrod, ka tādu stāvokli tālāk vairs nevar paciest.

PSRS valdība uzskata par pilnīgi nepieciešamu un neatliekamu sekojošo:

1) nekavējoties sastādīt Latvijā tādu valdību, kas būtu spējīga un gatava nodrošināt Padomju–Latvijas savstarpējās palīdzības pakta godīgu izvešanu dzīvē;

2) bez kavēšanās nodrošināt padomju karaspēka daļu brīvu ielaišanu Latvijas teritorijā, lai tās novietotu Latvijas svarīgākajos centros tādā skaitā, kas būtu pietiekošs, lai nodrošinātu PSRS un Latvijas savstarpējās palīdzības pakta realizēšanas iespēju un novērstu varbūtējus provokatoriskus aktus pret padomju garnizonu Latvijā.

Padomju valdība uzskata šo prasību izpildīšanu par tādu elementāru noteikumu, bez kura nav iespējams panākt Padomju–Latvijas savstarpējās palīdzības pakta godīgu un lojālu izpildīšanu.

Padomju valdība gaidīs Latvijas valdības atbildi līdz 16. jūnija plkst. 11 naktī. Latvijas valdības atbildes nepiesūtīšana līdz šim termiņam tiks uzskatīta par atteikumu izpildīt augšminētās Padomju Savienības prasības” (*Полпреды сообщают. Сборник документов об отношениях СССР с Латвией, Литвой и Эстонией, август 1939 г. – август 1940 г. Москва: Международные отношения, 1990, с. 386 – 387. Citēts pēc: Latvijas okupācija un aneksija. 1939 – 1940. Dokumenti un materiāli. Sastādījuši I. Grava-Kreituse, I. Feldmanis, J. Goldmanis un A. Stranga. Rīga: Preses nams, 1995, 340. – 342. lpp.*).

PSRS valdības paziņojums kvalificējams kā ultimāts. Starptautiskajās tiesībās ultimāts tiek definēts kā vienpusējs paziņojums, kas izvirza vienas valsts prasības otrai valstij, viennozīmīgi piedraudot ar zināmām sekām gadījumā, ja prasības netiks izpildītas noteiktajā laikā. PSRS valdības paziņojumā sekas nav konkretizētas, bet prasība par karaspēka ielaišanu liek saprast, ka atteikuma gadījumā karaspēks šķērsotu Latvijas robežu vardarbīgi (*sk.: Lēbers D. A. Latvijas valsts bojāeja 1940. gadā. Starptautiski tiesiskie aspekti // Latvijas valsts atjaunošana. 1986 – 1993. Rīga: Fonds Latvijas Vēsture, 1998, 10. lpp.*).

24.3. Ministru kabinets savā 1940. gada 16. jūnija sēdē, kas sākās plkst. 19.00, noklausījās Latvijas Republikas ārlietu ministra V. Muntera ziņojumu „par ultimātu, ko PSRS komisāru padomes priekšsēdētājs iesniedzis Latvijas sūtnim Maskavā 1940. g. 16. jūnijā plkst. 14.00 (13.00 pēc Latvijas laika)”. Pēc apspriešanās Ministru kabinets nolēma „pieņemt Padomju Savienības valdības prasību par papildu karaspēka daļu ielaišanu Latvijā” un „pieteikt Valsts prezidentam Ministru kabineta atkāpšanos un uzskatīt šo lēmumu par tūliņ paziņotu Valsts prezidentam Kārlim Ulmanim” (*Latvijas Republikas Ministru kabineta sēžu protokoli: 1940. gada 16. jūnijs – 19. jūlijs. Sastādījuši un komentējuši I. Šneidere, A. Žvinklis. Rīga: Zinātne, 1991, 9. lpp.*).

24.4. 1940. gada 16. jūnijā plkst. 19.45 F. Kociņš informēja V. Molotovu par Latvijas valdības piekrišanu (*sk.: Gore I., Stranga A. Latvija: neatkarības mijkrēslis, 115. – 117. lpp.*).

1940. gada 17. jūnijā plkst. 5.00 no rīta PSRS karaspēks sāka pāriet Latvijas robežu. Rīgas centru karaspēks sasniedza 17. jūnijā plkst. 13.30. Savukārt 17. jūnija vakarā uz Rīgu devās PSRS valdības pārstāvis Andrejs Višinskis (*sk.: Gore I., Stranga A. Latvija: neatkarības mijkrēslis, 122. – 134. lpp.*).

24.5. PSRS pieņemama valdība tika izveidota 1940. gada 21. jūnijā profesora Augusta Kirhenšteina vadībā. 1940. gada 19. jūnijā A. Višinskis, tiekoties ar Valsts prezidentu K. Ulmani, iesniedza viņam šīs valdības locekļu sarakstu (*sk.: Dunsdorfs E. Kārļa Ulmaņa dzīve, 326. lpp.*).

A. Bergs savā dienasgrāmatā 1940. gada 22. jūnijā ietvēris A. Kirhenšteina valdības sastādīšanas vērtējumu: „Līdz ar Pad. Krievijas karaspēku ieradās Rīgā arī Pad. Krievijas augst. valstsvīrs Višinskis [...] Ar to sākās Ulmaņa sarunas par jaunās valdības sastādīšanu. [...] šis kabinets nebūs nekas cits, kā spēles lieta komunistu rokās. [...] nodoms daudz maz skaidrs: satversme, protams, komunistiskā garā, vēlēšanas, protams, zem komunistu terora un tad „likumīgi” lēmumi par pievienošanos Pad. Krievijai

un komunisma ieviešanu. Lūk, jaunā programma un izredzes, ko mums gatavo!” (*Lasmanis U. Arveds Bergs. Politiskas apceres. Ceturtā grāmata. 1934 – 1941. Neizsūtīta trimdinieka piezīmes. Pēdējais vārds. Rīga: autora izdevums, 2000, 318. lpp.*).

25. PSRS karaspēka ieviešana Latvijas teritorijā 1940. gada 17. jūnijā vērtējama kā PSRS īstenota agresija pret Latvijas valsti (*sk.: Šneidere I. The Occupation of Latvia in June 1940: A Few Aspects of the Technology of Soviet Aggression // Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti. 14. sējums. The Hidden and Forbidden History of Latvia under Soviet and Nazi Occupations 1940 – 1991. Second edition. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, pp. 43 – 52.*).

25.1. Londonas konvencijā iekļauta visizvērstākā un detalizētākā agresijas definīcija, kas ir saistoša arī PSRS, tādēļ Satversmes tiesa vadīsies no tās (*sk.: Brownlie I. International Law and the Use of Force by States, p. 103.*).

Londonas konvencija bija viens no starptautiskajiem līgumiem, kas ietilpa starptautisko tiesību sistēmā, kura bija izveidota pēc Pirmā pasaules kara un kuras mērķis bija novērst bruņotus starpvalstu konfliktus. Saskaņā ar Londonas konvencijas 2. panta 2. punktu par agresoru starptautiskā bruņotā konfliktā uzskatāma tā konfliktā iesaistītā puse, kura veikusi bruņoto spēku invāziju otras valsts teritorijā, arī tādā gadījumā, ja tā nav pieteikusi karu. Savukārt Londonas konvencijas 3. pants aizliedza konvencijas dalībvalstīm agresijas attaisnošanai atsaukties uz jebkādiem politiska, militāra, ekonomiska vai citāda rakstura apstākļiem. Londonas konvencijas pielikumā dalībvalstis, skaidrojot tās 3. pantu, uzskaitījušas iemeslus, kas nevar kalpot par attaisnojumu agresijai (*sk.: Convention Defining Agression // American Journal of International Law Supplement, 1933, pp. 192 – 194.*).

Latvija un PSRS Neuzbrukšanas līgumā bija apņēmušās „atturēties no jebkāda uzbrukuma viena pret otru, kā arī no jebkādiem varas darbiem, kas vērstos pret otras līdžējas puses teritoriālo integritāti un neaizskaramību vai politisko neatkarību, neievērojot to, vai tāds uzbrukums vai varas akts notiktu atsevišķi vai kopā ar citām valstīm, pieteicot vai nepieteicot karu” (*Likums par 1932. gada 5. februārī starp Latviju un Padomju Sociālistisko Republiku Savienību Rīgā noslēgto līgumu // Valdības Vēstnesis, 1932. gada 5. jūlijs, Nr. 146.*).

Saskaņā ar Konvencijas par samierināšanu 1. pantu puses apņēmas „samierināšanas ceļā nokārtot visāda veida strīdus izlīgšanas komisijā”, tostarp arī strīdus par līgumu izpildi.

25.2. Lai novērtētu PSRS karaspēka ieviešanu 1940. gada 17. jūnijā, nepieciešams izvērtēt PSRS valdības ultimātā norādītos iemeslus papildu karaspēka kontingenta ieviešanai Latvijas teritorijā un Latvijas valdības piekrišanu šai PSRS darbībai. Tāpat jāņem vērā, ka PSRS nepieteica Latvijai karu un pēc PSRS karaspēka ieviešanas nesākās militārs konflikts.

25.3. PSRS 1940. gada 16. jūnija ultimātā ir minēti iemesli, kāpēc bija nepieciešama PSRS karaspēka papildu kontingenta ieviešana un PSRS draudzīgas valdības sastādīšana, un pats galvenais iemesls ir šāds: Latvija ne tikai neesot likvidējusi militāru savienību ar Igauniju, bet pat esot to paplašinājusi, piesaistot Lietuvu un Somiju. PSRS šādu rīcību vērtēja kā rupju Palīdzības pakta 4. panta pārkāpumu.

Latvijai un PSRS 1940. gada 16. jūnijā saistošās starptautisko tiesību normas – Londonas konvencijas 3. pants un tās pielikums – *expressis verbis* aizliedza attaisnot agresijas aktu ar tādiem iemesliem, kādi minēti ultimātā. Londonas konvencijas 3. pants liedza attaisnot agresiju ar atsaucēm uz politiskas vai militāras dabas iemesliem. Savukārt Londonas konvencijas pielikumā norādīts, ka agresiju nevar attaisnot ar domstarpībām, kas radušās ar citu valsti par ekonomiskas, finansiālas vai citas dabas

saistību izpildi. Pat nepievēršoties ultimātā minēto apstākļu faktiskajai pamatotībai, Satversmes tiesa secina, ka PSRS starptautiskās saistības *expressis verbis* izslēdza iespēju šos argumentus izmantot par tiesisku agresijas attaisnojumu.

Kelloga – Briāna pakta 4. pantā *expressis verbis* bija norādīts, ka „valsts, kura draud lietot bruņotu spēku [,] ir vainīga pārkāpumā”.

25.4. PSRS karaspēks Latvijas teritorijā ienāca bez formālas kara pieteikšanas.

Saskaņā ar tajā laikā PSRS saistošajām starptautisko tiesību normām kara pieteikšana vairs nebija obligāts agresijas fakta konstatācijas priekšnoteikums.

Londonas konvencijas 2. pants *expressis verbis* agresiju definēja kā bruņotu spēku iebrukumu pat bez kara pieteikšanas. Tāpat arī Neuzbrukšanas līguma 1. pants liedza jebkurai valstij uzbrukt otrai valstij ar vai bez kara pieteikšanas.

Satversmes tiesa secina, ka kara pieteikums šajos apstākļos būtu bijis pietiekams, bet ne *sine qua non* nepieciešams elements secinājumam par agresiju.

25.5. Latvijas valdība 1940. gada 16. jūnijā pieņēma PSRS valdības izteikto ultimātu un nolēma nepretoties. PSRS armijai ienākot Latvijā, neizcēlās tiešs militārs konflikts un liela mēroga bruņotu sadursmju nebija.

Tomēr, piemērojot starptautisko tiesību normas PSRS rīcībai pret Baltijas valstīm, jāņem vērā Nirnbergas tribunālā, kurā citastarp kā tiesneši un apsūdzību uzturētāji piedalījās arī PSRS pārstāvji, izteiktais vispārīgais viedoklis par starptautisko tiesību normu saturu Otrā pasaules kara laikā (sk. D. Žalima viedokli lietas materiālu 10. sējuma 223. lpp.). Satversmes tiesa uzskata par pieļaujamu šajā lietā piemērot Nirnbergas tribunālā izteiktās juridiskās atziņas, lai gan tribunāls vērtēja individuālo kriminālatbildību, bet Satversmes tiesa analizē PSRS valsts atbildību. Agresijas kā indivīda veikta starptautiska nozieguma apjoms ir vai nu identisks agresijas kā valsts izdarītas starptautiski prettiesiskas rīcības apjomam, vai arī šaurāks par to, bet būtu grūti iedomāties pretējo, proti, ka rīcība, par kuru paredzēta individuālā atbildība šajā jomā, būtu plašāka par valsts atbildību. Šo iemeslu pēc Nirnbergas tribunāla spriedums ir *mutatis mutandis* vai pat *a fortiori* piemērojams šajā situācijā.

Vērtējot PSRS rīcību pret Baltijas valstīm, jāņem vērā, ka līdzīgā kārtībā Vācija 1938. gadā savā teritorijā iekļāva Austriju un Čehoslovākijas daļu, ar draudiem, bez atklāta militāra konflikta panākot šo valstu pakļaušanu.

Satversmes tiesa secina, ka Nirnbergas tribunāls atzinis, ka vismaz kopš 1938. gada pastāv šāda satura starptautisko tiesību norma, jo tas atbilstoši šai normai tas vērtēja Vācijas rīcību.

Nirnbergas tribunāls atzina, ka Vācija pret minētajām valstīm ir veikusi agresijas aktus, lai gan ne starp Vāciju un Austriju, nedz arī starp Vāciju un Čehoslovākiju nebija bruņota konflikta. Nirnbergas tribunāls norādīja:

„Tribunālam ir izvirzīti argumenti, ka Austrijas aneksiju attaisnoja daudzu personu pārliecinoši paustā vēlēšanās, lai Austrija un Vācija apvienotos; ka abām tautām bija daudz kopīgu apstākļu, kas padarīja šo savienību par vēlamu, un ka galu galā šis rezultāts tika sasniegts bez asinsizliešanas.

Šie apstākļi, pat ja tie būtu patiesi, ir pilnīgi nesvarīgi, jo fakti skaidri pierāda to, ka mērķa sasniegšanai ir izmantotas agresoram raksturīgas metodes. Galīgais faktors bija Vācijas militārā varenība, kas tiku izmantota, ja būtu bijusi jebkāda pretošanās” (*International Military Tribunal for the Trial of German Major War Criminals judgement of 1 October 1946 // American Journal of International Law, Vol. 41, 1947, pp. 192 – 194*). Savukārt Latvijas iedzīvotāju vairākums nevēlējās Latvijas pievienošanu PSRS (sk.: *Note of K. Zarins, Latvian Envoy in London, Protesting against the Incorporation of Latvia into U.S.S.R. as being Unconstitutional and Illegal // Latvian – Russian Relations. Documents. Second printing. Lincoln: Augstums Printing Service, Inc., 1978, pp. 209 – 210*).

Tribunāls lietā *ASV pret Ernstu fon Veiczekeru un citiem* norādīja: „Gan attiecībā uz Austriju, gan attiecībā uz Čehoslovākiju pierādījumi liecina par to, ka iebrukumi bija naidīgi un agresīvi. [...] Nav saprātīgi pieņemt, ka karš jeb iebrukums otras valsts teritorijā, kuras iekarošana un izlaušanās notiek bez pretošanās, būtu jāvērtē labvēlīgāk nekā līdzīgs iebrukums, kuram izrādīta kāda militāra pretestība. Apstākļi, ka agresors bija spējīgs tik lielā mērā nomākt iekarotās valstis, ne vismazākajā mērā nemīkstina milzīgo agresiju, kas tika veikta” (*Trials of War Criminals before the Nuernberg Military Tribunals. United States Government Printing Office, also Judgement, 11-13 April 1949, vol. XIV, p. 330*).

Ņemot vērā šo praksi, var secināt, ka nepretošanās citas valsts iebrukumam nebūt nenozīmē, ka šāds iebrukums nav noticis.

Latvijas gadījumā tomēr jāņem vērā, ka notika arī bruņotas sadursmes. 1940. gada 15. jūnijā, provocējot Latvijas valdību, PSRS robežsargi uzbruka 3. Abrenes bataljona otrajai un trešajai sardzei, proti, notika t.s. Mašlenku incidents (sk.: *Feldmanis I. Molotova – Ribentropa pakts un Latvija // Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti. 1. sējums. Latvija Otrajā pasaules karā. Otrais izdevums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 29. – 30. lpp.*). Aizstāvot Latvijas valsts robežu, gāja bojā Latvijas robežsargi un viņu ģimenes locekļi. No Mašlenku rajona PSRS robežsargi kā ģilniekus aizveda 10 robežsargus un 27 privātpersonas (sk.: *Gore I., Stranga A. Latvija: neatkarības mijkrešlis, 112. – 113. lpp.*). Šīs sadursmes uzskatāmi raksturo vispārējo agresīvo PSRS karaspēka ievešanas tiesisko un faktisko kontekstu.

25.6. Latvijas valdība 1940. gada 16. jūnijā deva piekrišanu PSRS karaspēka ievešanai Latvijas teritorijā. 1940. gada notikumu starptautiskā tiesiskuma izvērtēšanā galvenais un izšķirošais jautājums ir šīs piekrišanas tiesiskā daba.

Bruņoto spēku atrašanās citas valsts teritorijā ir viens no tiem daudzajiem starptautisko tiesību institūtiem, kuri principā ir prettiesiski, bet kuriem valstis var piekrist. Spēkā esoša vienas valsts piekrišana citas valsts rīcībai izslēdz iespējamību, ka šī rīcība ir prettiesiska attiecībā uz šo vienu valsti, tiktāl, ciktāl šī rīcība nepārkāpj dotās piekrišanas robežas (sk.: *Yearbook of the International Law Commission, 2001, vol. II, Part Two // http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf, pp. 173 -174*). Vienas valsts bruņoto spēku atrašanās citas valsts teritorijā mūsdienu starptautiskajās tiesībās ir parasta, bieži vien savstarpējos starptautiskajos līgumos regulēta prakse, kas iedibināta pēc pušu *ad hoc* vienošanās vai arī ANO mandāta rezultātā.

Ja valsts piekrišana nav dota vai ja dotā valsts piekrišana kādu iemeslu dēļ starptautiskajās tiesībās nav spēkā (spēkā neesošs starptautisks līgums, piekrišana draudu rezultātā, piekrišana saņemta no *de facto* nepastāvošas valdības), bruņoto spēku atrašanās citas valsts teritorijā ir atzīstama par starptautisko tiesību normu pārkāpumu.

Valsts piekrišanai citas valsts rīcībai ir jābūt tādai, kas uzskatāma par spēkā esošu. Jāņem vērā, ka piekrišanas spēkā esamību izslēdz draudi vai cits līdzīgs apstāklis. Šīs tēzes pamatošanai ANO Starptautisko tiesību komisija atsauca uz Austrijas piekrišanu 1938. gada anšlusam (*Anschluss*), ko izvērtēja Nirnbergas tribunāls. Spriedumā tribunāls noliedza, ka Austrija būtu devusi piekrišanu, un paziņoja, ka pat tad, ja šāda piekrišana būtu dota, tā būtu dota draudu rezultātā un neattaisnotu aneksiju (sk.: *Yearbook of the International Law Commission*, 2001, vol. II, Part Two // http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf, pp. 173 – 174). Starptautisko tiesību zinātnē atzīts arī tas, ka Čehoslovākijas atteikšanās no neatkarības 1939. gadā ir notikusi spiediena un draudu rezultātā un nav bijusi spēkā starptautisko tiesību nozīmē (sk.: *Guggenheim P. La validité et la nullité des actes juridiques internationaux // 74 Recueil des Cours de l'Académie de Droit International*, 1949, p. 209). Starptautisko tiesību dotais vērtējums, kas attiecas uz nacistiskās Vācijas rīcību, ir *mutatis mutandis* izmantojams arī izvērtējot PSRS rīcību 1940. gada vasarā.

Vērtējot Latvijas valdības piekrišanu PSRS karaspēka ievēšanai, jāņem vērā šīs piekrišanas izteikšanas vēsturiskais konteksts. Neilgi pirms ultimāta pieteikšanas PSRS bija lietojusi spēku pret Poliju un Somiju. PSRS karaspēks paralēli tika ievests Lietuvā bez tās prezidenta piekrišanas (sk.: *Ziemele I. State Continuity and Nationality*, pp. 20 – 21). PSRS vienlaicīgi izteica prasību nomainīt valdību un tādējādi pārkāpa līgumsaistības neiejaukties Latvijas iekšējās lietās. Tāpat jāpatur prātā vēlākās vienlaicīgi veiktās Baltijas valstu aneksijas 1940. gada jūlijā un augustā, kā arī deportācijas kā noziegumi pret cilvēci 1941. gada jūnijā. Par īpaši pārliecinošu argumentu tam, ka Latvijas valdības atteikšanās piekrist PSRS ultimātam nebūtu apturējusi PSRS karaspēka ievēšanu, uzskatāma PSRS rīcība pret Lietuvu. Lietuvas prezidents Antans Smetona atstāja savu valsti, nedēvis piekrišanu PSRS karaspēka ievēšanai, taču tas nekādā ziņā nemainīja notikumu gaitu attiecībā uz Lietuvu (sk. *lietas materiālu 11. sējuma 67. lpp.*). Doktrīnā ir vispārīgi atzīts, ka 1940. gada jūnijā notika agresīvs karš (pārkāpjot noslēgtos starptautiskos līgumus) pret Baltijas valstīm, PSRS armijai tajās iebrūkot un tās militāri okupējot (sk.: *Cassese A. Balancing the Prosecution of Crimes against Humanity and Non-Retroactivity of International Criminal Law // Journal of International Criminal Justice*, 2006, pp. 410, 414; *Marek K. Identity and Continuity of States*, pp. 389 – 391; *Stern B. La succession d'États // 262 Recueil des Cours de l'Académie de Droit International*, 1996, p. 45).

Arī Eiropas Cilvēktiesību tiesa neuzskatīja šo piekrišanu par spēkā esošu starptautisko tiesību izpratnē (*Ždanoka v. Latvia [GC]*, no. 58278/00, para. 13, ECHR 2006).

Izvērtējot faktisko un tiesisko piekrišanas došanas kontekstu, Satversmes tiesa piekrīt Eiropas Cilvēktiesību tiesas vērtējumam un secina, ka piekrišana tika dota draudu rezultātā un kā tāda ir spēkā neesoša starptautisko tiesību izpratnē.

Tātad PSRS prettiesiski lietoja spēku pret Latviju, t.i., veica agresiju, pārkāpjot starptautisko līgumu normas.

26. PSRS valdība 1940. gada 16. jūnija ultimātā Latvijai izvirzīja prasību nomainīt valdību, lai nodrošinātu Palīdzības pakta „godīgu izvešanu dzīvē”. Šāda prasība pārkāpj Palīdzības pakta 5. pantu.

Palīdzības pakta 5. pants paredzēja, ka „pakta izvešana dzīvē nekādā ziņā nedrīkst aizskart Līdzēju Pušu suverēnās tiesības, starp citu, viņu valsts iekārtu, saimniecisko un sociālo sistēmu un militāro rīcību”.

Palīdzības pakta 5. pants paredzēja līgumtiesisko regulējumu šaurākā jomā, kas vēlāk paplašinājās un kļuva par starptautisko paražu tiesību normu, proti, aizliegumu iejaukties citas valsts iekšējās lietās.

PSRS ultimāts ar prasību izveidot tai draudzīgu valdību aizskāra Latvijas suverēnās tiesības brīvi izvēlēties sev valdību, – tas ir ierobežojums izvēlēties valsts iekārtu, viens no *expressis verbis* Palīdzības paktā dotajiem piemēriem.

Latvijas valdības piekrišana PSRS prasībai tika dota draudu ietekmē un līdz ar to uzskatāma par spēkā neesošu (*sk. šā sprieduma 25.6. punktu*).

PSRS iejaucās Latvijas iekšējās lietās, pārkāpjot starptautisko līgumu normas.

27. PSRS agresijai pret Latvijas valsti sekoja Latvijas okupācija (*sk.: Feldmanis I. Latvijas okupācija: vēsturiskie un starptautiskie tiesiskie aspekti // Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti. 15. sējums. Totalitārie režīmi Baltijā: izpētes rezultāti un problēmas. Otrais izdevums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 225. – 235. lpp.*).

Kā Satversmes tiesa iepriekš konstatējusi, 1940. gada jūnijā PSRS veica prettiesisku agresijas aktu pret Latvijas Republiku un prettiesiski iejaucās Latvijas valsts iekšējās lietās. Ja PSRS okupācija ir iedibināta prettiesiskas spēka lietošanas rezultātā, šī okupācija *per se* ir prettiesiska un neatbilstoša starptautisko tiesību normām. Starptautiskās tiesas tiesnesis Filips Koijmans paudis viedokli, ka okupācijas prettiesiskums izriet no spēka lietošanas prettiesiskuma *ius ad bellum* kategorijas, nevis no pašas okupācijas esamības, kas pēc būtības ir neitrāls *ius in bello* jēdziens [*sk.: Separate Opinion of Judge Kooijmans, Armed Activities on the Territory of Congo (Congo v Uganda) // <http://www.icj-cij.org/docket/files/116/10463.pdf>*]. Šis starptautisko tiesību sistēmiskais aspekts ir jāņem vērā Latvijas valsts starptautiskajā praksē. Līdz ar to jāsecina, ka PSRS agresija pret Latviju bija galvenais starptautisko tiesību normu pārkāpums, no kura izriet arī PSRS īstenotās okupācijas prettiesiskums.

Arī starptautisko tiesību zinātnieki Baltijas valstu gadījumā cieši sasaista PSRS okupāciju ar spēka lietošanas un spēka lietošanas draudu apstākļiem: „Padomju Savienība 1940. gadā tās okupēja un anektēja spēka lietošanas un spēka draudu apstākļos” (*Crawford J. Creation of States, 2006, p. 393*).

Starptautisko tiesību izpratnē 1940. gada notikumi Latvijā kvalificējami kā „visas valsts teritorijas vai tās daļas okupācija bez iepriekšējas šīs valsts valdības piekrišanas, bet arī bez militāra konflikta sākšanas ar šo valsti. Parasti tas tā notiek tāpēc, ka iebrucējs ir netieši vai tieši draudējis lietot spēku, militāra pretestība pret šādu iebrukumu šķiet bezcerīga un tādēļ arī netiek izrādīta. Šādi iebrukumi divdesmitajā gadsimtā ir bijuši visai ierasti un notikuši dažādās situācijās” (*Roberts A. What is a Military Occupation? // British Yearbook of International Law, 1984, p. 274*).

Tādējādi PSRS īstenoja no prettiesiskās agresijas izrietošu prettiesisku Latvijas valsts okupāciju.

28. Pēc PSRS kontrolētās Augusta Kirhenšteina valdības izveidošanas 1940. gada 21. jūnijā nākamais solis uz Latvijas inkorporēšanu PSRS sastāvā bija Saeimas ievēlēšana, lai šī tautas pārstāvniecība šķietami paustu Latvijas tautas „brīvo” gribu pievienoties „brālīgajām padomju republikām PSRS sastāvā”. Identiski procesi notika arī Igaunijā un Lietuvā.

28.1. Saeimas vēlēšanu datumi tika saskaņoti ar Maskavu – vēlēšanas notika 1940. gada 14. un 15. jūlijā, tajās pašās dienās, kad parlamenta vēlēšanas notika abās pārējās tāpat okupētajās Baltijas valstīs – Igaunijā un Lietuvā (*sk.: Gore I., Stranga A. Latvija: neatkarības mijkrēslis, 200. lpp.*).

1940. gada 4. jūlijā Ministru kabinets pieņēma Likumu par Saeimas vēlēšanām (*Valdības Vēstnesis, 1940. gada 5. jūlijs, Nr. 149*). Jāņem vērā, ka Saeimas vēlēšanu kārtību Latvijā noteica 1922. gada 9. jūnija Likums par Saeimas vēlēšanām (*Valdības Vēstnesis, 1922. gada 30. jūnijs, Nr. 141*). Tā kā šis likums nebija atcelts, tas bija spēkā un Saeimas vēlēšanām bija jānotiek saskaņā ar tā normām.

Jaunajā Likumā par Saeimas vēlēšanām noteiktā Saeimas vēlēšanu kārtība, jo īpaši īsais kandidātu sarakstu pieteikšanas termiņš un ļoti tuvais Saeimas vēlēšanu datums, pārkāpa Satversmes prasības. Saskaņā ar šā likuma 14. pantu vēlētājiem tika dotas tiesības iesniegt kandidātu sarakstus līdz 1940. gada 10. jūlijam plkst. 20.00. Tā kā likums tika izsludināts 1940. gada 5. jūlijā, šim procesam bija paredzētas tikai dažas dienas.

28.2. PSRS plānos neietilpa tādas vēlēšanas, kurās vēlētājiem tiktu dota kaut jēl kāda izvēles iespēja. Bija pilnīgi pieļaujami, ka vēlēšanās piedalās tikai viens vēlēšanu saraksts – Darba tautas bloks. Centrālā vēlēšanu komisija atteicās reģistrēt citu vēlētāju apvienību iesniegtos sarakstus (*sk.: Latvijas okupācija un aneksija, 436. – 498. lpp.*). Viens no sociāldemokrātu līderiem Klāvs Lorencs rakstīja: „[Nekas] nevarēja un nedrīkstēja attaisnot to patvarīgi nelikumīgo, kaut cik tiesiskā iekārtā nepielaižamo un dziļi antidemokrātisko rīcību, kādu atļāvās Centrālā vēlēšanu komisija un valdības iestādes pret šo, tā saucamo Demokrātisko latviešu apvienības kandidātu sarakstu. Iesniegto kandidātu sarakstu nelikumīgi noraidīja un visus kandidātus līdz pēdējam valsts drošības orgāni apcietināja, pie tam gandrīz visi uz mūžiem pazuda Sibīrijas tundrās. [...] Kad nācis zināms, ka komisijai tiks iesniegts otrs saraksts un ka komisija gatavojas to apspriest reģistrācijai, [...] iejaucies A. Višinskis. [Centrālās vēlēšanu komisijas priekšsēdētājam Ansim] Buševicam izteica bargu rājienu un deva jaunu uzdevumu – sagatavot nekavējoties „likumīgi un juridiski labi pamatotu” otru kandidātu saraksta noraidīšanu” (*Lorencs K. Kāda cilvēka dzīve. Klāva Lorenca atmiņas. Rīga: apgāds Zelta grauds, 2005, 331. – 332. lpp.*).

1940. gada 11. jūlijā Centrālā vēlēšanu komisija paziņoja, ka „likuma prasībām atbilst 5 kandidātu saraksti – katrā vēlēšanu apgabalā pa vienam. Pieņemtais kandidātu saraksts visos apgabalos ir Latvijas darba tautas bloka saraksts” (*Daugavas Vēstnesis, 1940. gada 11. jūlijs*).

28.3. 1940. gada 14. un 15. jūnijā notika t.s. Tautas Saeimas vēlēšanas. Centrālās vēlēšanu komisijas materiāli liecina, ka oficiālie Tautas Saeimas vēlēšanu rezultāti tika izsludināti pirms tam, kad komisija saņēma Kurzemes, Latgales un Vidzemes vēlēšanu apgabalu vēlēšanu komisiju protokolus un citus vēlēšanu materiālus (*sk.: Gore I., Stranga A. Latvija: neatkarības mīkkrēslis, 222. – 223. lpp.*).

Vēlēšanu norisē un balsu skaitīšanā tika pieļauti būtiski pārkāpumi. Vēlēšanu norises instrukcijas tika grozītas vēlēšanu laikā, bet uz vēlētājiem tika izdarīts spiediens. Vēlētāju ierašanās vēlēšanu vietās daudzviet tika organizēta un A. Kirhenšteina valdības un Latvijas Komunistiskās (boļševiku) partijas amatpersonu uzraudzība (*sk.: Gore I., Stranga A. Latvija: neatkarības mīkkrēslis, 218. – 222. lpp.*). „Vēlēšanu gaitā tika plaši izmantoti vēlēšanu rezultātu falsificējumi; iedzīvotājus pakļāva morālai ietekmēšanai, kuru ļoti draudīgu padarīja padomju karaspēka klātbūtne un piedalīšanās vēlēšanu organizēšanā. Vēlēšanu rezultāti – atbilstoši Padomju Savienībā jau pieņemtajai praksei – bija tuvu 100 procentiem par vienīgo sarakstu (Kuldīgā – tieši 100 procentu!)” (*Latvijas vēsture. 20. gadsimts. Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Jumava, 2005, 222. lpp.*).

28.4. Prettiesiski ievēlētā Tautas Saeima 1940. gada 21. jūlijā sanāca uz savu pirmo sēdi, kurā pieņēma vairākus nozīmīgus dokumentus, tostarp Deklarāciju par valsts varu un Deklarāciju par Latvijas iestāšanos Padomju Sociālistisko Republiku Savienībā.

Deklarācijā par valsts varu Tautas Saeima paziņoja: „Latvija ar šīs deklarācijas pieņemšanu Saeimā tiek pasludināta par Padomju Sociālistisko Republiku. Šis Saeimas lēmums stājas spēkā nekavējoties.”

Savukārt Deklarācija par Latvijas iestāšanos PSRS vēstīja:

„Pamatojoties uz vienprātīgi izteikto Latvijas tautas gribu, Saeima nolēmj:

Lūgt Padomju Sociālistisko Republiku Savienības Augstāko padomi uzņemt Latvijas Padomju Sociālistisko Republiku Padomju Savienībā kā savienoto republiku uz tiem pašiem noteikumiem, uz kādiem Padomju Sociālistisko Republiku Savienībā ietilpst Ukrainas Padomju Sociālistiskā Republika, Baltkrievijas un citas Savienotās Padomju Sociālistiskās Republikas.”

Par šiem Tautas Saeimas lēmumiem nenotika balsošana; tika pasludināts, ka tie pieņemti vienbalsīgi. Pieņemot šos lēmumus, Tautas Saeima pārkāpa savas kompetences robežas. Lēmums par Padomju Sociālistiskās Republikas nodibināšanu groza Satversmes 1. pantā ietverto prasību, ka Latvijai jābūt demokrātiski tiesiskai valstij. Savukārt lēmums par iestāšanos PSRS groza šā paša panta prasību, ka Latvijai jābūt neatkarīgai valstij.

Saskaņā ar Satversmes 77. pantu šādi lēmumi varēja tikt pieņemti tikai tautas nobalsošanā. Nedz par padomju varas nodibināšanu, nedz par iestāšanos PSRS tautas nobalsošana netika rīkota. Tāpat jāņem vērā, ka šie lēmumi tika pieņemti padomju okupācijas apstākļos. Parlaments, kas balsoja par šādu lēmumu pieņemšanu, bija ievēlēts, pārkāpjot demokrātisku vēlēšanu principus, un šie vēlēšanu rezultāti bija rupji falsificēti. Saeima, pieņemot 1940. gada 21. jūlija lēmumus, nepauda Latvijas tautas suverēno gribu, bet gan PSRS gribu anektēt un iekļaut PSRS sastāvā Latvijas valsti.

1940. gada 5. augustā PSRS Augstākā padome pieņēma lēmumu uzņemt Latvijas PSR kā savienoto republiku PSRS sastāvā. Šajā pašā laikā tāds pats lēmums tika pieņemts par Igaunijas PSR un Lietuvas PSR uzņemšanu PSRS sastāvā.

29. Ņemot vērā to, kā notika Latvijas „iestāšanās” PSRS, un gandrīz identiskās Lietuvā un Igaunijā īstenotās procedūras, jāpiekrīt viedoklim, ka „Baltijas valstis Igaunija, Latvija un Lietuva 1940.gadā tika inkorporētas Padomju Savienībā tādu procedūru rezultātā, kas virspusēji atgādināja brīvprātīgu savienošanos, bet faktiski bija Padomju Savienības veikta piespiedu iekļaušana (*forced absorption*)” [Jennings R., Watts A. (eds.) *Oppenheim's International Law. 9th ed. Vol. I. London: Longman, p. 193*].

Saskaņā ar starptautiskajām tiesībām katrai valstij ir tiesības brīvi atteikties no savas neatkarības. Tāpat saskaņā ar starptautiskajām tiesībām katrai valstij ir pienākums cienīt citas valsts neatkarību, bet starptautiskās tiesības neliedz valstij piekrist tam, ka cita valsts brīvprātīgi atsakās no savas neatkarības tai par labu [sk.: *Pastāvīgās starptautiskās tiesas tiesneša Dionīsio Anciloti (Dionisio Anzilotti) atsevišķās domas lietā “Customs Regime between Germany and Austria”, P.C.I.J., Series A/B, No 41 // http://www.icj-cij.org/pcij/serie_AB/AB_41/02_Regime_douanier_Opinion_Anzilotti.pdf*].

Savukārt tāda valsts rīcība, ka šī valsts piespiež citu valsti atteikties no savas neatkarības un pievienoties tai, proti, iegūst otras valsts teritoriju vardarbīgā ceļā, ir vērtējama kā aneksija (sk.: *Binschedler R.L. Annexation // Encyclopedia of Public International Law. Amsterdam: Elsevier, 1922, Vol. 1, p. 168*). Lai aneksija juridiski tiktu pabeigta, nepieciešams, lai anektētā valsts un starptautiskā kopiena šo aneksiju atzītu. Gadījumā, kad anektētā valsts un starptautiskā kopiena pret notikušo

aneksiju iebilst, norādot arī uz pieļautajiem starptautisko tiesību normu pārkāpumiem, aneksija uzskatāma par *de facto* prettiesiskas rīcības rezultātā pastāvošu un tiesiskas sekas nerada.

29.1. Ar aneksiju tiek saprasta vienas valsts teritorijas vardarbīga pievienošana otrai valstij. XX gadsimta sākumā starptautiskās tiesības neierobežoja valstu tiesības lietot pret citām valstīm militāru spēku un pēc tam tās anektēt. Starptautiski tiesiskais režīms attiecībā uz spēka lietošanas tiesiskumu mainījās laikā starp pasaules kariem, ierobežojot valstu tiesības lietot spēku divpusējos un daudzpusējos līgumos, kā arī starptautiskajās paražu tiesībās (sk.: *Brownlie I. Principles of Public International Law. 6th edition. Oxford: Oxford University Press, 2003, pp. 697 – 715; Brownlie I. International Law and the Use of Force by States, pp. 51 – 111*).

Atbilstoši vispārējam tiesību principam *ex iniuria ius non oritur* (prettiesiska rīcība nerada tiesības) prettiesiskas spēka lietošanas rezultātā veikta aneksija nevarēja baudīt starptautisku tiesiskumu (sk.: *Lauterpacht H. Recognition in International Law. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 416 – 421*).

Sākotnēji attīstoties t.s. Stimsona doktrīnas veidolā, šis princips līdz ar tā piemērošanu tika atzīts arī citās situācijās (*Crawford J. Creation of States, pp. 689 – 690*). ASV valsts sekretārs H. Stimsons notā, protestējot pret Japānas veikto Mandžūrijas okupāciju, norādīja, ka ASV valdība nevar atzīt nekādu Ķīnas teritorijā izveidojušos *de facto* situāciju, nedz arī līgumus, kas noslēgti pretēji Kelloga – Briāna paktam. Akceptējot šo H. Stimsona notu, Tautu Savienība 1932. gada 11. martā deklarēja, ka Tautu Savienības dalībvalsts teritoriālās integritātes aizskārums un pārmaiņas attiecībā uz tās politisko neatkarību, kas notikušas pretēji Tautu Savienības Statūtu 10. pantam vai Kelloga – Briāna pakta noteikumiem, nav atzīstamas par spēkā esošām (*McNair A. The Stimson Doctrine of Non-Recognition // British Yearbook of International Law, 1933, Vol. 14, pp. 65 et seq.; Hough III W. J. H. The Annexation of the Baltic States and its Effect on the Development of Law Prohibiting Forcible Seizure of Territory // Journal of International and Comparative Law, 1985, Vol. 6, No. 2, pp. 327 – 329*).

Stimsona doktrīna tika nostiprināta 1933. gada 10. oktobra Riodežaneiro konvencijā. Tajā dalībvalstis apņēmas neatzīt nekādas teritoriālās pārmaiņas, kas nav panāktas miera ceļā. Ar šo konvenciju tās dalībvalstis proklamēja par spēkā neesošu jebkuru okupāciju vai teritorijas iegūšanu ar militāra spēka palīdzību (sk.: *Hough III W. J. H. The Annexation of the Baltic States, p. 330*).

Doktrīnu par prettiesiski pievienotu teritoriju neatzīšanu atbalstīja arī PSRS. Tās ārlietu tautas komisārs Maksims Ļitvinovs, protestējot pret Itālijas rīcību Etiopijā, Tautu Savienības sēdē paziņoja: „Līdzekļu vidū, ar kuriem vērsas pret agresiju un aizsargā tās locekļus, Savienības rīcībā neatzīšanas politika, bez šaubām, spēlē konstruktīvu lomu. [...] Jābūt skaidrībai, ka Tautu Savienība netaisās mainīt savu attieksmi kā pret tiešu citu tautu teritoriju sagrābšanu un aneksiju, tā iepretim tiem gadījumiem, kad šāda aneksija tiek maskēta ar marionešu „nacionālo” valdību izveidošanu, kas formāli ir neatkarīgas, bet patiesībā kalpo vienīgi par ārvalstu agresora aizsegu un aģentu” [*League of Nations, O.J. 340 (1938)*]. Citēts pēc: *Bojārs J. Vai spēks rada tiesības // Literatūra un Māksla, 1989. gada 15. jūlijs*]. Pēc Satversmes tiesas ieskata, grūti atrast citu, skaidrāku arī PSRS rīcībai Baltijā 1940. gadā piemērojamo normu tiesisko vērtējumu, jo sevišķi ņemot vērā to, ka šādu viedokli paudis PSRS ārlietu tautas komisārs, kas *ex officio* pārstāvēja PSRS. Savukārt 1939. gada martā PSRS protestēja pret Bohēmijas iekļaušanu Vācijas sastāvā, norādot: „Ir grūti pieņemt, ka kāda tauta varētu labprātīgi piekrist savas neatkarības sagraušanai un iekļaušanai citas valsts sastāvā” (*Lēbers D. A. Molotova – Ribentropa pakta juridiskās sekas Baltijas valstīs // Likums un Tiesības, 4. sējums, 2002, Nr. 11, 337. lpp.*).

Var piekrist doktrīnā dotajam vērtējumam, ka XX gadsimta trīsdesmito gadu beigās starptautiskajās tiesībās no dažādiem starptautiskajiem līgumiem un valstu prakses bija attīstīties starptautiski tiesisks pienākums neatzīt teritorijas iegūšanu prettiesiskas spēka lietošanas rezultātā (*Brownlie I. International Law and the Use of Force by States, pp. 418 – 419; Lauterpacht H. Recognition in International Law, pp. 416 – 426*).

29.2. Tautas Saeima rīkojās kā PSRS aģents jeb instruments, izpildot šīs valsts uzdevumu un darbojoties tās interesēs. Pat ja atzīst, ka Tautas Saeima rīkojās kā Latvijas valsts varas konstitucionāla institūcija, tā nepauda Latvijas tautas brīvi izteiktu gribu (*sk.: Lēbers D. A. Latvijas valsts bojāeja 1940. gadā, 27. – 29. lpp.*). Starptautiskajās tiesībās ir atzīts, ka marionešu valdības izteikts aneksijas vai iejaukšanās uzaicinājums ir starptautiski spēkā neesošs. Šādi vērtējami arī 1940. gada notikumi Baltijas valstīs (*Crawford J. Creation of States, p. 80*).

Teritorijas statusa izmaiņas pēc prettiesiskas agresijas un prettiesiskas iejaukšanās valsts iekšējās lietās par labu agresorvalstij ir starptautiski prettiesiskas, lai kādu formu un procedūru agresorvalsts būtu izvēlējusies.

Līdz ar to iespējams secināt, ka PSRS 1940. gadā veica agresiju pret Latvijas Republiku (un tai sekojošu prettiesisku Latvijas Republikas okupāciju), prettiesiski iejaucās Latvijas Republikas iekšējās lietās, kā arī prettiesiski anektēja Latvijas Republiku, ignorējot gan starptautisko tiesību normas, gan fundamentālās Latvijas nacionālo tiesību normas. Līdzīgs viedoklis ir pausts arī jaunākajos vēsturnieku pētījumos [*sk.: Feldmanis I. Molotova – Ribentropa pakts un Latvija // Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti. 1. sējums. Latvija Otrajā pasaules karā. Otrais izdevums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 30. lpp.; Stranga A. PSRS politika Baltijā (1938 – 1940) // Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti. 1. sējums. Latvija Otrajā pasaules karā. Otrais izdevums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 47. lpp.*].

30. Tikpat prettiesiski PSRS atņēma Latvijas teritorijas daļu, nododot to Krievijas PFSSR 1944. gadā. Jau apspriežot Palīdzības paktu, J. Staļins pauda ideju no Latvijas „paņemt teritoriju ar krievu mazākumtautību” (*Архив Внешней политики России, ф. 38-д., он. 1, с. 30 – 31. Citzts pēc: Gore I., Stranga A. Latvija: neatkarības mīkreslis, 20. lpp. Sk. arī: Feldmanis I. Molotova – Ribentropa pakts un Latvija // Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti. 1. sējums. Latvija Otrajā pasaules karā. Otrais izdevums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 28. lpp.*).

30.1. 1944. gada 23. augustā PSRS Augstākās padomes prezidijs pieņēma dekrētu „Par Pleskavas apgabala izveidošanu KPFSR sastāvā”. Līdztekus KPFSR teritorijas daļām šajā apgabalā tika iekļautas Igaunijas PSR un Latvijas PSR teritorijas daļas.

No Latvijas PSR teritorijas Krievijas PFSSR Pleskavas apgabalam tika pievienoti Višgorodas, Kačanovas un Tolkovas pagasti. Šāds lēmums esot ticis pieņemts, pamatojoties uz vairākkārtējiem šo pagastu iedzīvotāju lūgumiem un Latvijas PSR Augstākās padomes prezidija lēmumu [*sk.: Об образовании Псковской области в составе РСФСР // Сборник законов и указов Президиума Верховного Совета. 1938 – 1975. Том 1. Москва: 1975, с. 93 – 94*].

30.2. Formāli Latvijas PSR Augstākās padomes prezidijs lūgumu atdalīt Višgorodas, Kačanovas un Tolkovas pagastus izteica 1944. gada 22. augustā. Taču šā Augstākās padomes prezidija lēmuma īstums ir ticis apšaubīts, jo tas nav pienācīgi noformēts un vēstures avotos nav saglabājušās liecības, ka šajā dienā būtu notikusi Augstākās padomes prezidija sēde vai tā locekļu telefoniska aptauja (*sk.: Latvijas Republikas Augstākās padomes 1992. gada 22. janvāra rīta un vakara plenārsēžu*

stenogramma; Pelkaus E. Latvijas robežas un 1920. gada miers // Latvijas Avīze, 2005. gada 15. februāris).

1944. gada 7. septembrī Latvijas PSR Augstākās padomes prezidijs aptaujas kārtībā pieņēma dekrētu „Par Višgorodas, Kačanovas un Tolkovas pagastu pievienošanu Krievijas Padomju Federatīvai Sociālistiskai Republikai”. Šajā dekrētā, atsaucoties uz attiecīgo pagastu iedzīvotāju lūgumiem, Augstākās padomes prezidijs nolēma lūgt PSRS Augstākās padomes prezidiju pievienot Latvijas PSR Višgorodas, Kačanovas un Tolkovas pagastus KPFSR (*sk. lietas materiālu 7. sējuma 33. lpp.*).

Latvijas PSR Augstākās padomes trešajā sesijā, kas notika 1944. gada 6. – 7. oktobrī Daugavpilī, tika pieņemts lēmums apstiprināt Augstākās padomes prezidija dekrētus, kas bija pieņemti otrās un trešās sesijas starplaikā, tostarp arī 1944. gada 7. septembra dekrētu (*sk. lietas materiālu 7. sējuma 30. – 31. lpp.*).

30.3. Šie Latvijas PSR un PSRS augstāko padomju prezidiju akti bija par pamatu Abrenes pilsētas un sešu – Kacēnu, Upmales, Linavas, Purvmalas, Augšpils un Gauru – pagastu (turpmāk – Abrenes apvidus) pievienošanai KPFSR. Tāpat vērā ņemams ir tas, ka nedz Latvijas PSR, nedz PSRS Augstākā padome neizmantoja tolaik pastāvējušo administratīvi teritoriālo vienību nosaukumus, bet gan Krievijas impērijas administratīvi teritoriālo vienību nosaukumus, ar kādiem šie pagasti, pamatojoties uz Miera līgumu, tika pievienoti Latvijai.

IV

31. Satversmes 2. pants noteic, ka Latvijas valsts suverēnā vara pieder Latvijas tautai. Šajā Satversmes normā formulēts tautas suverenitātes princips (*sk. Latvijas Satversmes sapulces IV sesijas 1. sēdes 1921. gada 20. septembrī stenogrammu*).

31.1. Atbilstoši tautas suverenitātes principam Latvijas tauta ir vienīgais valsts suverēnās varas subjekts. Nevis valsts varas konstitucionālās institūcijas, bet Latvijas tauta ir valsts varas avots un suverēnās valsts varas nesēja. Tautas suverenitāte ir tautas tiesības pašai lemt par savu likteni, tostarp radot patstāvīgu valsti. Līdz ar to viena no nozīmīgākajām Latvijas tautas kā Latvijas valsts suverēnās varas nesējas tiesībām ir tai piešķirtā satversmes vara (*sk.: Dišlers K. Konstitūcija un satversmes vara // Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1921, Nr. 1. – 3., 1. – 10. lpp.*).

Satversme gan sadala satversmes varu starp Latvijas pilsoņu kopumu un Saeimu, tomēr garantē Latvijas tautas ekskluzīvās tiesības rīkoties ar Satversmes fundamentālajām normām, proti, atcelt konstitūciju vai noteikt jaunu konstitucionālo iekārtu. Savukārt Saeimai Satversmes 76. pantā ir deleģēta tikai Satversmes caurlūkošanas vara, kas atšķiras no Latvijas tautas satversmes varas ar to, ka ir saistīta ar konstitucionālajiem pamatprincipiem. Saeima ir pilnvarota veikt konstitucionālus grozījumus spēkā esošās konstitūcijas ietvaros, bet Saeima kā valsts varas konstitucionālā institūcija nevar būt pilnvarota grozīt konstitucionālās iekārtas pamatus vai atteikties no valsts eksistences, jo par to var lemt tikai tauta kā satversmes varas nesēja. Līdzīgs viedoklis pausts arī konstitucionālo tiesību zinātnē (*sk.: Cipeliuss R. Vispārējā mācība par valsti. Rīga: AGB, 1998, 46. – 47. lpp.*).

31.2. Satversmes 2. pants, piešķirot Latvijas tautai suverēno varu, ņem vērā apstākli, ka iespējami gadījumi, kad Latvijas tautas suverēnās tiesības lemt par konstitucionālās iekārtas pamatprincipiem un valsts pastāvēšanu var uzurpēt valsts apvērsuma rezultātā atsevišķas personas vai iebrukuma rezultātā – cita valsts (*sk.: Dišlers K. Latvijas pagaidu konstitūcija. Vispārīgas piezīmes // Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1920, Nr. 2/3, 52. lpp.*).

Satversmes 77. pants, paredzot tikai Latvijas pilsoņu kopumam tiesības grozīt Latvijas valsts konstitucionāli tiesisko pamatu, liedz to grozīt citādi kā vien brīvā tautas nobalsošanā. Gadījumā, kad šie principi tikuši grozīti valsts apvērsuma vai citas valsts iebrukuma rezultātā, Latvijas tauta nezaudē tiesības lemt par savas valsts pastāvēšanu un konstitucionālo iekārtu.

Satversmes 2. pants Latvijas tautai un ikvienam Latvijas pilsonim ne tikai piešķir tiesības, bet arī uzliek pienākumus. Vispirms pienākumu neatzīt par spēkā esošiem tādus konstitucionālās iekārtas grozījumus, kas notikuši, neievērojot Satversmē noteikto kārtību. Tāpat ikvienam pilsonim ir pienākums pretoties tiem, kas mēģina antikonstitucionālā ceļā ar spēku graut valsts konstitucionālo kārtību, teritoriālo vienotību vai neatkarību.

Satversme liedz antikonstitucionālā veidā likvidēt Latvijas valsts neatkarību vai tajā nodibināto demokrātisko tiesisko valsti. Ja valsts konstitucionālā iekārta tiek grozīta, neievērojot Satversmē noteikto kārtību, Satversmes 2. pants ir viens no tiem Satversmes pantiem, kuri *de iure* paliek spēkā visu antikonstitucionālo režīmu pastāvēšanas laiku, nodrošinot Latvijas pilsoņu kopuma tiesības brīvi lemt par savu nākotni.

Latvijas tautai ir tiesības un pienākums atjaunot Latvijas valsti tādā veidā, kādu pieprasa Latvijas valsts konstitucionāli tiesiskais pamats. Šāds pienākums ir uzlikts arī ikvienam Latvijas tautas loceklim – Latvijas pilsonim, neatkarīgi no tā, vai viņš dzimis pirms vai pēc antikonstitucionāla režīma nodibināšanas.

31.3. Satversmes 2. pants ir cieši saistīts ar Satversmes 1. pantu, kas noteic, kādai jābūt Latvijas valstij, kurā Latvijas tauta īsteno savu suverēno varu, proti, Latvijai ir jābūt neatkarīgai demokrātiskai republikai.

Satversmes 1. pants, prasot, lai Latvija ir neatkarīga valsts, paredz Latvijas tiesības uz dalību starptautiskajā kopienā. Līdzīgi jau Latvijas Tautas padomes politiskajā platformā tika izvirzīta prasība par apvienotu, patstāvīgu un neatkarīgu Latviju Tautu Savienībā. Latvija kā maza valsts apzinās savas relatīvās iespējas patstāvīgi atjaunot savu neatkarību un demokrātisko valsts iekārtu, ja tā tiktu likvidēta antikonstitucionālā ceļā, un tādēļ savas neatkarības garantijas saskata taisnīgā starptautiskajā sistēmā. Ikvienas valsts neatkarības garantēšana ir viena no starptautisko tiesību pamatfunkcijām (*sk.: Lēbers D. A. Molotova – Ribentropa pakta juridiskās sekas Baltijas valstīs // Likums un Tiesības, 4. sējums, 2002, Nr. 11, 334. lpp.*).

Tādēļ Satversmes 2. pantā Latvijas tautai piešķirtās tiesības atjaunot savu prettiesiski pārtraukto valstiskumu ir cieši saistītas ar starptautisko tiesību regulējumu šajā jomā.

32. Valstu nepārtrauktības doktrīna ir starptautisko tiesību attīstības pēc Pirmā pasaules kara rezultāts. Līdz tam attiecībā uz jautājumiem, kad un kā valstis kļūst suverēnas, tika vispārēji akceptēts, ka „visi jautājumi attiecībā uz valstu izcelsmi ir politiskās filozofijas, nevis starptautisko tiesību jautājums” [*sk.: Baker G.S., Ducquer M.N. (eds.) Halleck's International Law. 4th ed. London: Kegan Paul, Trench, Truber & Co. Ltd., 1908, p. 80*]. Varētu pat uzskatīt, ka sākotnēji valsts rašanos un izbeigšanos starptautiskās tiesības neregulēja, akcentējot, ka valsts pastāvēšana ir fakts, ko nav iespējams pamatot juridiski (*sk.: Dišlers K. Negotiorum gestio publisko tiesību novadā // Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1935, Nr.1, 8. – 17. lpp.*) Vēlāk tika atzīts, ka valsts suverēno personu starptautiskajās tiesībās nosaka tās attiecības ar citām valstīm un spēja rīkoties savā vārdā. XIX gadsimta juridiskā doma identificēja galvenos valstiskuma elementus, proti, teritoriju, pastāvīgos iedzīvotājus, efektīvu valdību un spēju stāties starptautiskās attiecībās, ko nolūkā attīstīt valstiskuma tiesisko jēdzienu ietvēra 1933.gada

Konvencijā par valstu tiesībām un pienākumiem (turpmāk – Montevideo konvencija). Tos atzina par daļu no paražu tiesībām (sk.: *Lauterpacht H. Oppenheim's International Law. 5th ed. Vol. I London: Longman, Greens, 1937, p. 121*). Taču praksē, t.sk. starpkaru periodā, tika atzīts, ka šo principu interpretācija un piemērošana nav izšķiroša, jo ir jāņem vērā papildus apstākļi konkrētos gadījumos, kā arī normas un procedūras vispārējā starptautiskā normatīvā procesa ietvaros. Tādējādi princips *ex facti ius oritur* vairs nebija izšķirošs (sk.: *Crawford J. Creation of States, pp. 37 – 95*). Attīstoties tautu pašnoteikšanās principam, kā arī prettiesiska spēka vai tā lietošanas draudu aizliegumam, starptautiskajās tiesībās izkristalizējās papildu tiesiskie kritēriji atbilstoši principam *ex injuria ius non oritur*. Šo normu ietekme varēja būt atšķirīga. Dažkārt *ex injuria ius non oritur* izslēdza valsts esamību tajos gadījumos, kad Montevideo kritēriji gan bija izpildot, bet bija pārkāptas citas būtiskas starptautisko tiesību normas (piemēram, attiecībā uz pašnoteikšanās tiesību neievērošanu, rasu diskrimināciju un prettiesisku spēka lietošanu) (sk.: *Crawford J. Creation of States, pp. 131 – 155*). Citkārt *ex injuria ius non oritur* nozīmēja valsts pastāvēšanu vai turpinātu pastāvēšanu arī tajos gadījumos, kad tā nepilnīgi atbilda Montevideo kritērijiem (piemēram, attiecībā uz pašnoteikšanās tiesību izmantošanu vai prettiesisku aneksiju) (sk.: *Crawford J. Creation of States, pp. 689 – 699*). Tādējādi prasība par valstiskumu un tā atzīšana ir būtiski starptautiskā normatīvā procesa elementi un jautājums ir par noteikumiem un procedūrām attiecībā uz prasību un tās atzīšanu atšķirīgās situācijās (sk.: *Ziemele I. State Continuity and Nationality, pp. 99 – 101*).

32.1. Valsts identitātes noteikšanā pamatā ir jāņem vērā prasība atzīt, ka prettiesiska valsts vai tās daļas pievienošana citai valstij tiesiskas sekas nerada. *Ex injuria ius non oritur* uzliek starptautisko tiesību subjektiem par pienākumu neatzīt prettiesiskas situācijas, tostarp arī teritoriju prettiesisko pievienošanu citai valstij, ja šī pievienošana notikusi, pārkāpjot starptautisko un nacionālo tiesību normas, vai notikusi piespiedu kārtā. Minētais princips starptautiskajai kopienai izvirza prasību vismaz reaģēt uz prettiesisko valsts vai tās daļas pievienošanu citai valstij, visupirms jau neatzīstot šādas pārmaiņas par juridiski notikušām (t.s. kolektīvās neatzīšanas pienākums) (sk. *D. Žalima viedokli lietas materiālu 10. sējuma 228. lpp.; International Court of Justice Advisory Opinion of 9 July 2004 „Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory”, para. 159 // <http://www.icj-cij.org/docket/files/131/1671.pdf>*). Tas nozīmē, ka starptautiskā kopiena atzina: tiesības regulē ne vien valstu kā pastāvošo starptautisko tiesību subjektu savstarpējās attiecības, bet arī to rašanos un izbeigšanos. Jo sevišķi svarīgi tas ir gadījumos, kad valsts vai tās daļa tiek pievienota citai valstij, pārkāpjot starptautisko un nacionālo tiesību normas. Saskaņā ar principu *ex injuria ius non oritur* valstis vai to daļas var pievienoties citām valstīm tikai brīvprātīgi, ievērojot starptautiskajās un nacionālajās tiesību normās paredzētās procedūras.

Prettiesiski notikušu valstu vai to daļu pievienošanu citai valstij starptautiskā kopiena neatzīst par notikušu. Tas nozīmē, ka prettiesiski iznīcinātā valsts *de iure* turpina pastāvēt un tātad pastāv arī tiesiska iespēja, pamatojoties uz starptautisko tiesību normām, attiecīgo valsti *de facto* atjaunot. Ja šāda valsts *de facto* atjaunojas, tā nevis veido jaunu valsti, bet turpina *de facto* pārtraukto valstiskumu. Tāda ir no spēka vai tā draudu lietošanas aizlieguma izrietošās nepārtrauktības (*continuity*) doktrīnas būtība starptautiskajās tiesībās.

32.2. Valsts nepārtrauktību raksturo valsts kā juridiskās personas nepārtrauktība jeb identitāte starptautiskajās tiesībās. Valsts nepārtrauktībai par pamatu ir ar to saistītās prasības, kas izvirzītas atbilstoši piemērojamām starptautisko tiesību normām vai procedūrām, un šo prasību akceptēšana no starptautiskās kopienas puses situācijās, kad rodas šaubas par valsts identitāti (sk.: *Ziemele I. State Continuity and Nationality, p. 118*). Nepārtrauktība ir visupirms juridisks jēdziens, nevis vēsturisks fakts vai patvaļīga izvēle (sk.: *Application for Revision of the Judgment of 11 July 1996 in the Case Concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of*

Genocide, Preliminary Objections 2003, para 70 – 71). „Ja valsts noteiktu laiku saglabā pēc būtības tādu pašu teritoriju un struktūru vai valdības sistēmu, tad šajā periodā tās personība nemainās. Ir nodibināts princips, ka teritorijas iegūšana vai zaudēšana pati par sevi neietekmē valsts nepārtrauktību. Valsts nepārtrauktības prezumpcija ir īpaši stipra, ja valsts konstitucionālā sistēma pirms neatkarības iegūšanas vai zaudēšanas joprojām paliek spēkā” (*Crawford J. Creation of States, p. 672 – 673*).

Gan Latvija attiecībā uz 1940. gada Latviju, gan Krievijas Federācija attiecībā uz PSRS atrodas kontinuitātes pozīcijā. Ja valsts, kuras neatkarība tika prettiesiski pārtraukta, atjauno savu valstiskumu, tā var, pamatojoties uz nepārtrauktības doktrīnu, atzīt sevi par to pašu valsti, kura tika prettiesiski likvidēta. Šajā gadījumā nepieciešams gan tas, ka pati valsts noteic savu nepārtrauktību un rīkojas atbilstoši šīs doktrīnas prasībām kā starptautiskajās attiecībās, tā arī iekšpolitikā, gan arī starptautiskās kopienas akcepts šādam valsts pašnovērtējumam. Tās pašas valsts nepārtrauktība (nosacīti „jaunās” un „vecās” valsts sasaiste) izriet no starptautisko tiesību normām vai procedūrām, kas tiek piemērotas konkrētajai faktiskajai situācijai, ņemot vērā netveramo, bet tajā pašā laikā reālo uzskatu par valsts nepārtraukto pastāvēšanu (*sk.: Ziemeļi I. State Continuity and Nationality, p. 129*). Valsti var uzskatīt par „to pašu” valsti (un tātad arī “tās pašas” tiesību normas, ieskaitot starptautisko līgumtiesību normas, turpina būt spēkā), ja tā turpinās nepārtraukti vai pēc apspiestības tiek atjaunota ar faktiski “tādām pašām” konstitutīvām iezīmēm un tās prasība pēc savas valstiskās nepārtrauktības tiek akceptēta (*sk.: Crawford J. Creation of States, p. 671*).

No valsts tiesiskās identitātes izriet tās tiesības un pienākumi. Var piekrist jau 1924. gadā paustajam viedoklim, ka „valsts personības fakts sniedz atbildi uz jautājumu [par tās tiesībām un pienākumiem]” (*Higgins P. Hall's International Law. 8th ed. Oxford: Clarendon Press, 1924, p. 114*). Visupirms ir nepieciešams identificēt valsts tiesisko saistību ar agrākiem valstiskiem veidojumiem, un tikai tad no valstiskuma izrietēs tiesības un pienākumi.

Nav nepieciešams, lai valsts savu neatkarību atjaunotu tajā pašā teritorijā ar tiem pašiem pilsoņiem un tādu pašu konstitucionālo iekārtu, kāda bija pirms valsts neatkarības prettiesiskās pārtraukšanas *de facto*. Nepieciešams ņemt vērā, ka, laikam ritot, mainās valsts iedzīvotāju kopums, kā arī var mainīties gan teritorija, gan konstitucionālā iekārta. Nepārtrauktības doktrīna akceptē, ka šādas pārmaiņas var būt notikušas arī valstī, kuras neatkarība tiek atjaunota. Proti, valsts, atjaunojot savu neatkarību, ja tas nepieciešams, var mainīt savu konstitucionālo iekārtu un teritoriju, kā arī pilsoņu kopumu. Taču tādā gadījumā šai valstij jārikojas saskaņā ar nepārtrauktības doktrīnu un attiecīgās pārmaiņas veicamas nevis *tabula rasa*, bet pamatojoties uz iepriekšējo konstitucionālo regulējumu. Starptautiskās tiesības neprasa restituēt valsts starptautiskās tiesības un saistības, bet gan veikt to izvērtējumu uz *a priori* spēkā esamības pamata, *ad hoc* vienojoties par nepieciešamību tās pārtraukt, papildināt vai arī secinot to spēka zudumu *rebus sic standibus* doktrīnas rezultātā. Citiem vārdiem sakot, izmaiņām ir jānotiek kontinuitātes doktrīnas ietvaros, nevis ārpus tās.

Šādu fundamentālo izmaiņu rezultātā svarīgs ir ne tikai valsts pašnovērtējums, bet arī starptautiskās kopienas reakcija; starptautiskajai kopienai ir tiesības neatzīt valsts pozīciju attiecībā uz nepārtrauktību.

32.3. Valsts nepārtrauktības doktrīna tieši ietekmē valsts rīcību ne vien starptautiskajās tiesībās, kur tā turpina pildīt līdz *de facto* neatkarības pārtraukšanai uzņemtās starptautiskās saistības un nepārņem tās valsts starptautiskās saistības, kuras sastāvā iepriekš prettiesiski atradusies, bet arī iekšējās lietās. Citas valsts prettiesiski nodibinātās varas rīcība publiski tiesiskajā sfērā valstij, kura atjaunojusi savu neatkarību, nav saistoša. Valstij, kas atjaunojusi neatkarību, pamatojoties uz nepārtrauktības doktrīnu, ir tiesības patstāvīgi izlemt visus nepieciešamos valsts dzīves jautājumus saskaņā ar tās konstitucionālo iekārtu un tiesību normām. Atsevišķos gadījumos, ņemot vērā personas pamattiesību prasības, tai ir

jārespektē prettiesiskās varas rīcības sekas privāttiesībās, piemēram, ģimenes tiesiskajās attiecībās. Robežas valsts rīcībai pēc neatkarības atjaunošanas noteic ne vien pamattiesības, bet arī vispārējie tiesību principi, tostarp taisnīguma princips. „Atjaunojot neatkarīgās Latvijas tiesību sistēmu, likumdevējam, ievērojot tiesiskas valsts principus, bija pienākums veikt pasākumus, lai iespēju robežās izlīdzinātu arī iepriekšējā režīma nodarītos zaudējumus un atjaunotu taisnīgumu” (sk. *Satversmes tiesas 2003. gada 25. marta sprieduma lietā Nr. 2002-12-01 secinājumu daļas 1. punktu*).

33. Valsts nepārtrauktības prezumpcija tiek pielietota tad, kad pastāv abi faktori – ieinteresētās valsts vēlme un starptautiskās kopienas vispārēja piekrišana (*Ziemele I. Is the Distinction between State Continuity and State Succession Reality or Fiction? The Russian Federation, the Federal Republic of Yugoslavia and Germany // Baltic Yearbook of International Law. Volume 1, 2001. The Hague / London / New York: Kluwer Law International, 2002, p. 220*).

33.1. Latvija nekad nav atzinusi par tiesisku PSRS rīcību pret Latviju 1940. gadā (sk.: *Šilde Ā. Latvijas valsts // Šilde Ā. Trimdinieka raksti. 1944 – 1990. Minstere: apgāds Latvija, 1991, 50. – 55. lpp.*).

Latvijas sūtnis Londonā Kārlis Zariņš 1940. gada 23. jūlijā iesniedza Lielbritānijas Ārlietu ministrijai adresētu memorandu, kurā norādīja, ka turpinās pārstāvēt Latvijas Republikas intereses, un kvalificēja PSRS rīcību Latvijā kā prettiesisku. Citastarp K. Zariņš norādīja, ka Tautas Saeima, pievienojoties PSRS, pārkāpusi Satversmes 1. pantu, kuru iespējams grozīt tikai tautas nobalsošanas ceļā. Tāpat K. Zariņš puda viedokli, ka lēmumu pievienoties PSRS nevar uzskatīt par brīvas un neatkarīgas valdības aktu, turklāt Tautas Saeimas vēlēšanās Latvijas pilsoņi nevarēja brīvi paust savu gribu. Šo viedokli Latvijas sūtnis pamatoja ar faktiem. K. Zariņš rakstīja: „Latvijas tauta ir smagi un drosmīgi cīnījusies par savu neatkarību, arī pret Padomju Krievijas karaspēku. Brīvības cīņu gars ir vēl joprojām dzīvs, un ikviens neieinteresēts novērotājs atzītu par neiespējamu to, ka latvieši pēc savas brīvas gribas upurētu viņu smagi izcīnīto un dārgi loloto neatkarību” (*Note of K. Zarins, Latvian Envoy in London, Protesting against the Incorporation of Latvia into U.S.S.R. as being Unconstitutional and Illegal // Latvian – Russian Relations, pp. 209 – 210*).

Arī Latvijas sūtnis Vašingtonā Alfrēds Bīlmanis protestēja pret Latvijas pievienošanu PSRS, kas notikusi, pārkāpjot Satversmes 1., 76. un 77. pantu, ar brutāla spēka (*brutal force*) palīdzību (sk.: *The Latvian Minister in Washington does not Recognize Incorporation of Latvia into the Soviet Union // Latvian – Russian Relations, p. 211*). 1940. gada 27. jūlija vēstulē Lielbritānijas Ārlietu ministrijai K. Zariņš norādīja, ka Latvija kļuvusi par nelikumīgas agresijas upuri, PSRS ir pārkāpusi ar Palīdzības paktu uzņemtās saistības, Tautas Saeimas vēlēšanas ir īstenotas piespiedu kārtā, ārvalsts bruņoto spēku klātbūtnē un augstu ārvalsts amatpersonu pārraudzībā, savukārt Tautas Saeimas lēmums par pievienošanu PSRS ir antikonstitucionāls (sk.: *Lerhis A. Latvijas Republikas ārlietu dienests, 257. lpp.*).

Šie Latvijas sūtņu protesti puda Latvijas Republikas oficiālo viedokli, jo Latvijas Republikas valdība pārtrauca savu darbību PSRS agresijas un okupācijas rezultātā. Pamatojoties uz šiem sūtņu paziņojumiem, Latvijas diplomātiskās un konsulārās pārstāvniecības ārvalstīs turpināja darbu līdz pat Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanai, neatzīstot Latvijas pievienošanu PSRS un pārstāvēt Latvijas Republikas intereses kā šīs valsts iestādes (sk.: *Lerhis A. Latvijas Republikas ārlietu dienests, 224. – 286. lpp.*). Latvijas pilsoņi trimdā iestājās par nepieciešamību pārtraukt PSRS prettiesisko rīcību un atjaunot Latvijas valstisko neatkarību.

1947. gadā publicētajā rakstā „Latvijas satversmes 25 gadu atcerei” tās autors raksta: „Latvijas satvērsme nikod nav atcalta. [...] Myusu dzimtene ir gon bejuse un ir vēļ tagad okupāta, bet ar tū

Latvijas valsts nīmoz nav iznycynōta un turpynoj jūprūjom pastōvēt. [...] Uz satvērsmē paradzātā kōrteibā pījimtū lykumu pamata jūprūjom dorbojās myusu syutnīceiba, konsulati, Sorkonais Krysts un cyti īstōdejumi” (*Vonogsalīts A. Latvijas satversmes 25 godu atcerei // Latgola, 1947, Nr. 40, 3. lpp.*).

1948. gada 13. martā un 3. aprīlī trimdā esošie Latvijas augstākās tiesu instances – Latvijas Senāta senatori Jānis Balodis, Rūdolfs Alksnis, Pēteris Stērste, Augusts Rumpeteris un Maksis Ratermanis sniedza atzinumu, vērtējot Latvijas Saeimas priekšsēdētāja vietas izpildītāja bīskapa Jāzepa Rancāna uzdotos jautājumus par to, „vai 1922. gada Satversme ir spēkā” un „kādi Latvijas Satversmē paredzētie valsts varas orgāni tiesiski un faktiski pastāv vēl tagad”. Šim atzinumam vēlāk pievienojās arī senators Mintauts Čakste.

Senatoru atzinumā norādīts:

„Tāpat kā nav likuma, kas būtu Latvijas Satversmi anulējis, nav arī līdz šim neviena starptautiska akta (vismaz tāda, ko būtu atzinušas lielās rietumu demokrātijas), ar kuru Latvijas demokrātiskās republikas eksistence no starptautiskā viedokļa būtu izbeigta. Protams, par tādu nav atzīstams PSRS Augstākās padomes 1940. gada 5. augusta lēmums par „Padomju Latvijas” iekļaušanu PSRS federācijā jau tāpēc vien, ka tā pamatā ir vienīgi nedemokrātiski un pretkonstitucionāli ievēlētās pseido saeimas lēmums, kam nav tautas nobalsošanā iegūtās sankcijas.

Kas, beidzot, attiecas uz pašu Latvijas okupāciju no Padomju Savienības, kura sākās 1940. gada 17. jūnijā, tā ir vienīgi kailas varas akts, kas izdarīts, vienpusīgi laužot ar Latvijas valsti noslēgtos līgumus, starp citu, 1920. gada 11. augusta miera līgumu un 1932. gada 5. februāra neuzbrukšanas līgumu, saskaņā ar kuriem PSRS bija apņēmusies ievērot Latvijas teritorijas neaizskaramību un valsts suverenitāti uz „mūžīgiem laikiem”. Šāds varas akts, bez starptautiskas sankcijas, nevar izbeigt Latvijas demokrātiskās republikas eksistenci. To apstiprina arī ASV valdība savā 1940. gada 23. jūlija deklarācijā un 1947. gada 28. maija Latvijas sūtnim Vašingtonā izsniegtos apliecinājumos, kuros ASV neatzīst Latvijas inkorporāciju un uzsver, ka ASV un Latvijas attiecības, kā arī noslēgtos līgumus neietekmē 1940. gadā varu pārņēmušā režīma rīcība Latvijā. Tādā kārtā, kad Latvijas teritorija ir svešas varas okupēta un tur esošie pilsoņi pakļauti okupācijas varai, bet nav neviena starptautiska akta, ar kuru Latvijas patstāvība būtu izbeigta, tās pastāvēšana izteicas tieši viņas tiesiskā struktūrā. Pēdējo, savukārt, noteic un raksturo tās augšminētie pamatlikumi”, proti, Latvijas Satversmes sapulces 1920. gada 27. maijā pieņemtā Deklarācija par Latvijas valsti un Satversme (*sk.: Senatoru atzinums // 4. maijs. Rakstu, atmiņu un dokumentu krājums par Neatkarības deklarāciju. Rīga: Fonds Latvijas Vēsture, 2000, 383. lpp.*).

33.2. Latvijas pilsoņu cīņa par Latvijas valstiskuma atjaunošanu aizsākās jau drīz pēc Latvijas okupācijas. Šī cīņa par savu valsti, kā arī PSRS režīma rīcība Latvijā atspoguļota Latvijas Republikas Saeimas 1996. gada 22. augustā pieņemtajā Deklarācijā par Latvijas okupāciju:

„Okupācijas režīms iznīcināja nevainīgus cilvēkus, vairākkārt veica iedzīvotāju masveida deportācijas un citas represijas, nežēlīgi sodīja tos, kuri bruņotā vai citādā veidā iestājās par Latvijas neatkarības atjaunošanu, prettiesiski un bez atlīdzības atsavināja Latvijas iedzīvotājiem īpašumus un apspieda brīvas domas izpausmes. PSRS valdība mērķtiecīgi iepludināja Latvijā simtiem tūkstošu migrantu un ar to palīdzību centās iznīcināt Latvijas tautas identitāti. Šīs politikas rezultātā latviešu kā pamatnācijas īpatsvars samazinājās no 77 procentiem līdz 52 procentiem.

Desmit gadus pēc Otrā pasaules kara beigām Latvijā turpinājās bruņota pretestība PSRS okupācijai. Pretošanās kustībā piedalījās vairāk nekā 30 000 nacionālo partizānu un viņu atbalstītāju. Pēc tās apspiešanas, neraugoties uz padomju režīma represijām, pretestība turpinājās citās formās.”

Līdzīgs notikumu vērtējums tika ietverts arī 2005. gada 12. maijā Saeimas pieņemtajā Deklarācijā par Latvijā īstenotā Padomju Sociālistisko Republiku Savienības totalitārā komunistiskā okupācijas režīma nosodījumu.

Latvijas iedzīvotāji nesamierinājās ar padomju varas uzspiešanu. Latvijas teritorijā izveidojās plaša nacionālo partizānu kustība, un vēl vairāk nekā desmit gadus cilvēki ar ieročiem cīnījās par Latvijas neatkarības atjaunošanu. PSRS nacionālo partizānu kustību apspieda ar nežēlīgām represijām (sk.: Šilde Ā. *Bez tiesībām un brīvības. Latvijas sovjetizācija 1944 – 1965. Kopenhāgena: Imanta, 1965, 157. – 179. lpp.*; Strods H. *Resistance in Latvia 1944 – 1991 // Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti. 14. sējums. The Hidden and Forbidden History of Latvia under Soviet and Nazi Occupations 1940 – 1991. Second edition. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, pp. 286 – 298).*

Turpmākajos gados pretestība PSRS režīmam un centieni atjaunot savu valstiskumu arvien vairāk paplašinājās, līdz beidzot pārauga Trešajā atmodā. Šī kustība aptvēra gandrīz visus Latvijas iedzīvotājus un noslēdzās ar Neatkarības deklarācijas pieņemšanu 1990. gada 4. maijā un Konstitucionālā likuma pieņemšanu 1991. gada 21. augustā.

Īstenojot Satversmes 2. pantā paredzētās Latvijas pilsoņu tiesības lemt par valsts neatkarības atjaunošanu un pamatojoties uz starptautiskajās tiesībās atzīto nepārtrauktības doktrīnu, Latvijas PSR Augstākajā padomē ievēlētie 138 deputāti balsoja par Latvijas neatkarību. „Kaut arī daļa no viņiem agrāk bija bijuši komunistiskās partijas biedri, tomēr tam vairs nebija būtiskas nozīmes. Tagad viņi bija nostājušies zem sarkanbaltsarkanā karoga un bez šaubīšanās balsoja par Latvijas neatkarību. [...] Pieņemot šo Deklarāciju, 1990. gada 4. maijā Latvija politiski pilnīgi izšķīrās par atvairšanos no Padomju Savienības, tā izšķīrās par 18. novembra Latvijas Republikas atjaunošanu” (*Apsītis R. Neatkarības deklarācijas pieņemšanas gadadienā // Jurista Vārds, 2005. gada 3. maijs, Nr. 16).*

Neatkarības deklarācija konstatē Latvijas Republikas neatkarības *de facto* atjaunošanu, pamatojot Latvijas valstiskuma nepārtrauktības doktrīnu. „Latvijas valsts kontinuitāte [...] ir mugurkauls visam Latvijas konstitucionālo tiesību organismam” (*Endziņš A. Latvijas konstitūcijas apskats, kas rada šaubas un jautājumus // Jurista Vārds, 2005. gada 1. marts, Nr.8).* Tieši tāpat uz Latvijas valsts nepārtrauktību ir balstīta visa modernās Latvijas valsts konstrukcija (sk.: *Ziemele I. Piezīmes pie sagatavotā lēmuma projekta // Jurista Vārds, 2007. gada 30. janvāris, Nr. 5).*

Atjaunotā Latvijas Republika sevi identificē ar pirmskara Latviju. Savu nostādni Latvijas valsts konstitucionālās institūcijas pamato ar to, ka pēc 1940. gada notikumiem Latvija kā starptautisko tiesību subjekts nebija zaudējusi šo savu statusu. Pēc neatkarības atjaunošanas Latvija turpina savu valstiskumu (*integratio ad integrum*) (sk.: *Lēbers D. A. Latvijas valsts bojāeja 1940. gadā, 30. lpp.*).

34. Latvijas nepārtrauktību ir atzinusi arī starptautiskā kopiena. Sākotnēji šī atzīšana izpaudās kā Latvijas prettiesiskās iekļaušanas PSRS sastāvā neatzīšana, bet pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas pārvērtās Latvijas valsts nepārtrauktības atzīšanā, proti, starptautiskā kopiena atzina 1990. gada 4. maijā atjaunoto Latvijas valsti par to pašu valsti, kuras neatkarība tika prettiesiski pārtraukta 1940. gadā.

34.1. Baltijas valstu aneksijas neatzīšanas politiku pirmās aizsāka ASV. Samners Velss, ASV valsts sekretāra vietas izpildītājs, 1940. gada 23. jūlija paziņojumā par triju Baltijas valstu okupācijas jautājumu precīzi definēja amerikāņu pozīciju attiecībā uz padomju okupāciju Baltijā, stingros formulējumos nosodot PSRS aplinkus ceļus un metodes Baltijas valstu neatkarības likvidēšanā, kas tobrīd strauji tuvojās nobeigumam (sk.: *Statement of Undersecretary of State, the Hon. Sumner Welles // Latvian – Russian Relations, p. 209*). Šis svarīgais dokuments radīja precedentu daudziem citiem paziņojumiem un deklarācijām, kurus turpmākajos gados jautājumā par padomju aneksijas Baltijas valstīs tiesiskumu sniedza ASV, vairākums pasaules valstu un vairākas starptautiskās organizācijas (ieskaitot Eiropas Padomi un Eiropas Parlamentu). Baltijas valstu prettiesisko pievienošanu PSRS līdz ar ASV un Lielbritāniju neatzina VFR, Francija, Itālija, Kanāda, Japāna un citas vairāk nekā 50 pasaules valstis (sk.: *Hough III W. J. H. The Annexation of the Baltic States, pp. 391 – 446; Zunda A. Baltijas jautājums 20. gadsimta 60. gadu starptautiskajās attiecībās // Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti. 20. sējums. Latvija un Austrumeiropa 20. gadsimta 60. – 80. gados. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 17. – 29. lpp.; Zunda A. Baltijas jautājums un Rietumvalstis: 40. gadu otrā puse – 50. gadu sākums // Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti. 21. sējums. Latvijas vēsture 20. gadsimta 40. – 90. gados. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 271. – 304. lpp.*).

ASV deklarācijai bija ļoti liela nozīme Latvijas, Igaunijas un Lietuvas centienos atgūt brīvību un neatkarību, kā arī starptautisko tiesību attīstībā attiecībā uz teritoriālu pārmaiņu neatzīšanu, ja tās nav notikušas saskaņā ar iedzīvotāju brīvi izteiktu gribu. ASV attiecināja Stimsona doktrīnas principus arī uz Baltijas valstīm un iekarojumu neatzīšanas doktrīnu – uz PSRS teritoriālajiem ieguvumiem, tāpat kā to iepriekš bija attiecinājušas uz Japānas, Vācijas un Itālijas iekarojumiem. Šāda ASV prakse tikai nostiprināja nelikumīgas rīcības neatzīšanas principa vietu starptautiskajās tiesībās, un tas bija ļoti nepieciešams Baltijas valstu pārstāvjiem. Šī deklarācija vairākus gadus desmitus noteica ASV politiku Baltijas valstu jautājumā un līdz ar to nodrošināja Baltijas valstu diplomātisko pārstāvniecību darbības turpināšanu ASV. Kopš 1940. gada 23. jūlija deklarācijas pieņemšanas ASV neatzina Baltijas valstu iekļaušanu PSRS ne *de iure*, ne *de facto*.

1940. gada 9. augustā Lielbritānija formalizēja Baltijas diplomātu oficiālu atzīšanu arī turpmāk. 1940. gada 5. septembrī premjerministrs Vinstons Čērčils parlamenta sēdē oficiāli paziņoja, ka Lielbritānija neatzīs nekādas kara laikā notikušās teritoriālās pārmaiņas Eiropā un jautājums par to likumīgumu jāizlemj starptautiskas vienošanās ceļā. Lielbritānijas valdība nolēma līdz pēckara Miera konferencei neatzīt nekādas kara laikā notikušās teritoriālas pārmaiņas, kas nav veiktas ar pašu iedzīvotāju brīvu piekrišanu un gribu.

Eiropas Padomes Parlamentārā asambleja 1960. gada 29. septembra rezolūcijā Nr. 189 (1960) par situāciju Baltijas valstīs divdesmitajā gadadienā pēc to piespiedu inkorporācijas Padomju Savienībā konstatēja: „lielākā daļa brīvās pasaules valdību joprojām *de iure* atzīst Baltijas valstu neatkarīgu pastāvēšanu.” Savukārt Eiropas Parlamenta 1983. gada 13. janvāra rezolūcijā par Baltijas valstīm norādīts: „Lielākā daļa Eiropas valstu un ASV, Kanāda, Apvienotā Karaliste, Austrālija un Vatikāns joprojām turas pie Baltijas valstu koncepcijas” (sk.: *Hough III W. J. H. The Annexation of the Baltic States, pp. 438 – 439*).

Līdz ar to pamatoti var secināt, ka starptautiskā kopiena neatzina Latvijas okupāciju un aneksiju, kā arī apstiprināja Latvijas neatkarības *de facto* atjaunošanu. Šī pozīcija tika pausta gan valstu, gan starptautisko organizāciju praksē, gan attiecībā uz divpusējiem un daudzpusējiem līgumiem, gan sakarā ar finansiālām un cilvēktiesību saistībām (sk.: *Ziemele I. State Continuity and Nationality, pp. 31 – 36, 63 – 94*).

Baltijas valstu nepārtrauktību apstiprina arī starptautisko tiesību zinātnieki: „Lai gan ne bez sākotnējas neskaidrības, valstu prakse laikā pēc 1930. gada ir apstiprinājusi tēzi, ka valsts teritorijas aneksija prettiesiska spēka lietošanas rezultātā neiznīcina šo valsti. [...] Tēze, ka prettiesiskā aneksija nav iemesls valsts izzušanai, ir pastiprināta, piekrītot, ka Igaunija, Latvija un Lietuva (kādas tās 1991. gadā tika uzņemtas Apvienotajās Nācijās) ir tās pašas valstis, ko PSRS anektēja 1940. gadā. [...] citas valstis vispārīgi piekrita pieņemt Baltijas valstu pašnovērtējumu, ka tās ir 1940. gada valstu turpinātājas” (Crawford J. *Creation of States*, pp. 689 – 690).

34.2. Pēc 1990. gada, Baltijas valstīm atgūstot neatkarību, vairums valstu, kas nekad nebija atzinušas to inkorporāciju PSRS sastāvā, paziņoja par diplomātisko attiecību atjaunošanu. Atzīstot Baltijas valstu neatkarības atjaunošanu *de facto*, uz to prettiesiskās aneksijas neatzīšanu atsaucās Īslande, Beļģija, Kanāda, Austrālija, Itālija un ASV. Savukārt Igaunija, Somija, Ungārija, Rumānija, Čīle, Čehoslovākija un Nīderlande atzīšanas rakstos atsaucās uz Latvijas neatkarības atjaunošanu. Arī Eiropas Kopienas savā un dalībvalstu vārdā sveica Baltijas valstis ar 1940. gadā zaudētās neatkarības un suverenitātes atjaunošanu.

Nozīmīgākās starptautiskās organizācijas atzina Baltijas valstu nepārtrauktību (sk.: *Lēbers D. A. Molotova – Ribentropa pakta sekas mūsdienās: starptautiski tiesiskie aspekti // Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti. 1. sējums. Latvija Otrajā pasaules karā. Otrais izdevums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 69. – 70. lpp.*). Baltijas valstu uzņemšana ANO notika saskaņā ar ANO Statūtos paredzēto procedūru (sk.: *ANO Ģenerālās asamblejas 1991. gada 17. septembra rezolūciju Nr. A/RES/46/5 par Latvijas Republikas uzņemšanu ANO // <http://www.un.org/Depts/dhl/res/resa46.htm>*). Kad jautājums tika skatīts Drošības padomē, tās prezidents atsaucās uz Baltijas valstu atgūto neatkarību (sk.: *Ziemele I. State Continuity, Human Rights and Nationality in the Baltic States // The Baltic States at Historical Crossroads. 2nd edition. Rīga: Latvian Academy of Sciences, 2001, p. 231*). ANO vairākās rezolūcijās konstatēja, ka Krievijas Federācijas karaspēks Baltijas valstīs pēc PSRS sabrukuma atrodas nelikumīgi (sk. *ANO Ģenerālās asamblejas 1992. gada 25. novembra rezolūciju A/RES/47/21 // <http://www.un.org/documents/ga/res/47/a47r021.htm> un 1993. gada 15. novembra rezolūciju A/RES/48/18 // <http://www.un.org/documents/ga/res/48/a48r018.htm>*).

Eiropas Padome, izskatot Baltijas valstu lūgumus par uzņemšanu organizācijā, apstiprināja, ka tās ir pilnībā atjaunojušas savu neatkarību [sk.: *Parliamentary Assembly Opinion No. 183(1995) on the application by Latvia for membership of the Council of Europe // <http://assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/TA95/Eopi183.htm>*].

Starptautiskā sabiedrība atbalstīja Baltijas valstu prasību pēc to valstiskās nepārtrauktības, kas izrietēja no šo valstu okupācijas un aneksijas neatzīšanas.

34.3. Ārvalstis pārliecību par Latvijas nepārtrauktību atkārtoti pauda, reaģējot uz Valsts prezidentes Vairas Vīķes-Freibergas paziņojumu, kurā tika skaidrots Latvijas viedoklis par Otrā pasaules kara notikumiem.

V. Vīķe-Freiberga savā runā Saeimas debatēs par Pilnvarojuma likumu norādījusi:

„Eiropas un pasaules līderi savās atbildēs runā par padomju okupāciju un atgūto neatkarību. Tie ir: Vācijas prezidents, Francijas prezidents, ASV prezidents, Austrijas prezidents, Portugāles prezidents,

Čehijas prezidents, Ungārijas prezidents, Igaunijas prezidents, Lielbritānijas premjerministrs, Kanādas premjerministrs, Dānijas premjerministrs, Nīderlandes premjerministrs, Īrijas premjerministrs, Norvēģijas premjerministrs, Īslandes premjerministrs, Zviedrijas premjerministrs, Beļģijas premjerministrs, Horvātijas prezidents, Japānas premjerministrs. Arī Eiropas Cilvēktiesību tiesa spriedumā tā sauktajā Ždanokas lietā atsaucas uz Latvijas piespiedu pievienošanu PSRS kā neapšaubāmu vēsturisku faktu.

Šie līderi tāpat nepārprotami pauž savas valsts oficiālo uzskatu, ka Latvijas iekļaušana Padomju Savienībā bijusi pretlikumīga un ka tagadējā Latvijas Republika ir atjaunota, nevis jauna valsts. Vairāk nekā 30 valstis 1991. gadā paziņoja, ka atzīst Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu. Mums nevienam nav jāpierāda, ka neesam jauna valsts” (*Latvijas Republikas 9. Saeimas ziemas sesijas ceturtais sēdes 2007. gada 1. februārī stenogramma*).

V. Viķe-Freiberga arī pamatoti norādīja, ka Latvijas valsts nepārtrauktība nav atkarīga no Krievijas Federācijas gribas to atzīt vai neatzīt (*sk. Latvijas Republikas 9. Saeimas ziemas sesijas ceturtais sēdes 2007. gada 1. februārī stenogrammu*). Starptautiskās tiesības neprasa, lai valsts nepārtrauktības atzīšanai vienprātīgi piekristu pilnīgi visas pārējās valstis. Ņemot vērā prettiesiskās aneksijas neatzīšanas faktisko kontekstu, gandrīz vienmēr vismaz viena valsts uzskatīs situāciju par tiesisku, un būtu absurdi piešķirt šai vai šīm absolūtā mazākumā esošajām valstīm veto tiesības. Valsts nepārtrauktības prasības akcepts ir konstatējams, vērtējot starptautiskās sabiedrības reakciju kopumā. Izvērtējot valstu praksi 1940. – 1990. gadā, ir iespējams identificēt atsevišķus pretējus vai pretrunīgus valstu viedokļus, tomēr šos izņēmumus nepieciešams skatīt plašākajā tiesiskajā kontekstā. Prettiesisko situāciju kolektīvās neatzīšanas pienākuma apjoms un saturs ir bijis neviennozīmīgs arī vēlākajos gadījumos, kad tas tika izvērtēts ANO ietvaros un Starptautiskajā tiesā (*sk.: Crawford J. Creation of States, pp. 162 – 173*). Attiecībā uz Latviju un citām Baltijas valstīm pienākums neatzīt prettiesisko situāciju izrietēja pamatā no starptautisko paražu tiesībām un netika konkretizēts starptautisko organizāciju ietvaros, tādēļ šā pienākuma precīzais apjoms, saturs un izpildes veids *de facto* palika atsevišķo valstu ziņā. Ņemot vērā decentralizēto kolektīvās neatzīšanas modeli, absolūtā vairākuma valstu, starptautisko organizāciju un tiesu prakse piecdesmit gadu laikā konsekventi ir ieturēta neatzīšanas pozīcijā, tiesiski būtiskajos brīžos apliecinot prettiesiskās aneksijas neatzīšanu un Latvijas valstiskuma turpināšanos, ko Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir atzinusi arī tiesas sprieduma formā.

V

35. Latvijas valstiskuma nepārtrauktības doktrīna rada Latvijas valstij pienākumu risināt virkni jautājumu, kas izriet no šīs doktrīnas.

Viens no tiem ir Latvijas valsts teritorijas un robežu jautājums (*sk.: Lēbers D. A. Latvijas valsts bojāeja 1940. gadā, 30. lpp.*). Sevišķi nozīmīgs šis jautājums ir saistībā ar Latvijas un Krievijas valsts robežu, jo 1944. gadā notikusī Abrenes apvidus pievienošana Krievijai no valsts nepārtrauktības doktrīnas viedokļa ir prettiesiska (*sk.: Lēbers D. A. Krievijas un Latvijas teritoriālais strīds Abrenes jautājumā // Jurista Vārds, 2005. gada 24. maijs, Nr. 19*). No starptautisko tiesību viedokļa Abrenes apvidus situācija ir identiska Latvijas Republikas situācijai un atbilstoši nepārtrauktības doktrīnai ir nepieciešams realizēt *restitutio ad integrum* 1940. gada Latvijas Republikas tiesiskajās robežās.

35.1. Neatkarības deklarācija Abrenes apvidus jautājumu atstāja juridiski atklātu, jo tās pieņemšanas laikā šis jautājums netika aktualizēts (*sk.: 4. maijs. Rakstu, atmiņu un dokumentu krājums par Neatkarības deklarāciju. Rīga: Fonds Latvijas Vēsture, 2000, 456. lpp.*).

Turpretī politikas plānošanas līmenī Augstākā padome meklēja šā jautājuma risinājumu. Augstākās padomes Latvijas Tautas frontes frakcijas 1990. gada 4. aprīļa sēdē izskatītā „Platforma sarunām par Latvijas Republikas valstiskās neatkarības atjaunošanu” paredzēja: „LR un PSRS attiecību pamatā ir jāliek LR un KPFSR 1920. gada 11. augusta Miera līgums. LR atjaunojama 1940. g. robežās (ieskaitot Abrenes apriņķi)” (4. maijs, 399. lpp.).

Latvijas Republikas Ministru padomes lēmumā „Par pasākumiem, kas veicami, lai atjaunotu Latvijas Republikas sauszemes robežu” tika noteikts, ka „līdz laikam, kamēr sarunās ar PSRS un KPFSR tiks izskatīts un izlemts jautājums par Abrenes un tās apkārtnes atkalpievienošanu Latvijas Republikai, šai vietā nospraust pašreizējās robežas” (*Ministru padomes lēmums Nr. 108 // Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 1990, Nr. 43*).

Likums „Par Latvijas Republikas robežu” paredzēja, ka „Latvijas Republikas valsts robežu nosaka Latvijas Republikas līdz 1940. gada 16. jūnijam noslēgtie un ratificētie starpvalstu līgumi un vēlāk ar kaimiņvalstīm noslēgtie divpusējie nolīgumi par robežu atjaunošanu” (*Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 1991, Nr. 9*).

Abrenes apvidus jautājumam speciāli veltītajā lēmumā Augstākā padome atzina par antikonstitucionāliem Latvijas PSR un PSRS pieņemtos aktus, ar kuriem Abrenes apvidus tika nodots Krievijas PFSR, un uzdeva „Latvijas Republikas delegācijai starpvalstu sarunās ar Krievijas Federāciju risināt Abrenes jautājumu, ietverot tajā arī Abrenes pilsētā un sešos Abrenes apriņķa pagastos esošajam Latvijas valsts un Latvijas Republikas pilsoņu īpašumam nodarītā kaitējuma apjoma noteikšanas un šā kaitējuma atlīdzināšanas kārtību” (*Augstākās padomes lēmums „Par Abrenes pilsētas un sešu Abrenes apriņķa pagastu aneksijas neatzīšanu” // Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 1992, Nr. 6/7*).

Latvijas Republika, uzsākot sarunas ar Krievijas Federāciju, izvirzīja prasību par 1940. gada 16. jūnija valsts robežas atjaunošanu starp abām valstīm (*sk. Ministru kabineta papildu paskaidrojumus lietas materiālu 10. sējuma 135. lpp.*). Latvijas Republika pat sagatavoja līguma projektu par valsts robežas atjaunošanu starp Latviju un Krieviju (*sk. lietas materiālu 10. sējuma 150. – 152. lpp.*). Taču Krievijas Federācija atteicās atjaunot 1940. gada 16. jūnijā pastāvējušo valsts robežu, uzskatot, ka Abrenes apvidus Krievijai ir pievienots likumīgi.

35.2. Latvijas Republikas Ministru kabinets, ņemot vērā Krievijas Federācijas nepiekāpību un nepārtraukti cenždamies panākt līguma par Latvijas un Krievijas valsts robežu noslēgšanu, 1996. gada 17. decembra sēdē grozīja sarunu vešanas mandātu.

Delegācija sarunām ar Krievijas Federāciju tika pilnvarota vest sarunas, izstrādāt un saskaņot (parafēt) tehnisku līgumu par esošo robežlīniju starp Latvijas Republiku un Krievijas Federāciju. Delegācijai Ministru kabinets atļāva gadījumā, ja tas nav iespējams, neietvert līguma tekstā atsauci uz Miera līgumu, uzdodot tomēr nepieļaut līguma tekstā atsauces uz jebkādiem citiem, tieši ar robežas delimitāciju nesaistītiem jautājumiem (*sk. lietas materiālu 10. sējuma 161. – 163. lpp.*).

Ministru kabinets, komentējot šo delegācijai doto mandātu, norāda, ka ar jēdzienu „tehnisks līgums” esot jāsaprot līgums, kurā netiek regulēti starpvalstu attiecību politiskie jautājumi vai citi jautājumi, kuri nav tieši saistīti ar starpvalstu robežas noteikšanu (*sk. Ministru kabineta papildu paskaidrojumus lietas materiālu 10. sējuma 136. lpp.*).

Šāda mandāta ietvaros Robežlīgums tika sagatavots un 1997. gada 7. augustā parafēts.

35.3. Robežlīgums noteic Latvijas un Krievijas valsts robežu, ņemot vērā faktiski pastāvošo robežu, kas ir bijusī Latvijas PSR un Krievijas PFSR administratīvā robeža, un atstājot Abrenes apvidu Krievijas Federācijai.

Ministru kabinets pilnīgi pamatoti norāda, ka ar Robežlīgumu tiek noteikta pastāvīga robeža. Robežlīgumā nav ietvertas normas, kas ļautu šo robežu uzskatīt par pagaidu, terminētu vai vienpusēji grozāmu robežu (sk. *Ministru kabineta papildu paskaidrojumus lietas materiālu 10. sējuma 140. lpp.*). Arī Krievijas Federācija šo Robežlīgumu traktē kā tādu, kas noteic pastāvīgu robežu starp abām valstīm (sk.: *Стенограмма 209-го заседания от 19 сентября 2007 г. Совета Федерации Российской Федерации*).

Līdz ar to Latvijas Republika Robežlīgumā atsakās no savām *de iure* tiesībām uz Abrenes apvidus teritoriju un ar Robežlīgumu nodod to Krievijai.

36. Ministru kabinets atbildes rakstā paudis viedokli, ka Robežlīgums nerada Latvijas teritorijas izmaiņas, jo Abrenes apvidus Krievijas Federācijai ticis nodots iepriekš. Robežlīgums tikai rakstveidā fiksējot Latvijas un Krievijas valsts robežu atbilstoši līguma noslēgšanas brīdī *de iure* pastāvošajām abu valstu teritorijām.

Starptautiskajās tiesībās teritoriālās izmaiņas varot notikt ne vien slēdzot rakstveida starptautiskos līgumus, bet arī citā veidā, piemēram, ar mutvārdu vienošanos, ilglaicīgu valstu praksi vai valstu vienpusējiem paziņojumiem. Ministru kabinets uzskata, ka Latvijas Republika ir nodevusi tiesības uz Abrenes apvidu no 1995. gada līdz 2005. gadam, Latvijas amatpersonām vienpusējos paziņojumos konsekventi atsakoties no teritoriālajām pretenzijām pret Krievijas Federāciju sakarā ar Abrenes apvidu (sk. *Ministru kabineta atbildes rakstu lietas materiālu 4. sējuma 102. – 112. lpp.*).

Šādam Ministru kabineta viedoklim nevar piekrist vairāku iemeslu dēļ.

36.1. Latvijas valsts teritorija ir grozāma Satversmē noteiktajā kārtībā. To atzīst arī Ministru kabinets (sk. *Ministru kabineta atbildes rakstu lietas materiālu 4. sējuma 95. – 100. lpp.*).

Satversmes 68. panta pirmā daļa paredz: „Visiem starptautiskiem līgumiem, kuri nokārto likumdošanas ceļā izšķiramus jautājumus, nepieciešama Saeimas apstiprināšana.”

Šī Satversmes norma konkretizēta likumā „Par Latvijas Republikas starptautiskajiem līgumiem”. Tā 7. pants kā vienu no tiem starptautisko līgumu veidiem, kuri apstiprināmi Saeimā, min līgumus par Latvijas Republikas robežām.

Likuma „Par Latvijas Republikas starptautiskajiem līgumiem” 7. panta mērķis ir „apkopot pēc līgumu priekšmetiem tos līgumus, kuri tādā vai citādā veidā saistās ar nacionālajām interesēm vai valstij īpaši svarīgiem jautājumiem. Tajā pašā laikā no starptautisko tiesību viedokļa šie ir tādi līgumi, kas starptautiskajā praksē parasti tiek slēgti vispārējā, starpvalstu līgumu formā [...] visi šie līgumi attiecas uz valsts pastāvēšanai un Latvijas suverenitātei svarīgiem jautājumiem, piemēram, robežu jeb teritorijas jautājums [...] Šādi jautājumi tiek izlemti tikai valsts vārdā, tādēļ arī Saeimas līdzdalība ir nenoliedzama, un tas tiek noteikts nākamajā – 8. pantā” (*Ziemele I. Komentārs likumam „Par Latvijas Republikas starptautiskajiem līgumiem” // Juristu Žurnāls, 1995, Nr. 1, 8. – 9. lpp.*). Šā likuma 8. pants paredz līgumus par Latvijas Republikas robežām apstiprināt ar Saeimas pieņemtu likumu.

Līdz ar to ir pamats secināt, ka Latvijas nacionālās tiesības liedz valsts augstākajām amatpersonām ar vienpusējiem paziņojumiem atteikties no kādas Latvijas teritorijas daļas. Tas darāms tikai ar rakstveida starptautiskajiem līgumiem, kas apstiprināmi Satversmē noteiktajā kārtībā.

Satversmes tiesa piekrīt Ministru kabineta paskaidrojumos izteiktajam viedoklim, ka starptautisko tiesību izpratnē ir iespējams atteikties no teritorijas pat tad, ja šī atteikšanās būtu pretrunā ar nacionālo tiesību formālajām prasībām. Tomēr konkrētajā gadījumā fundamentāla konstitucionālā norma nepārprotami prasa risināt valsts robežas jautājumus ar noteiktām metodēm. *Mutatis mutandis* piemērojot 1969. gada 23. maija Vīnes konvencijas par starptautisko līgumu tiesībām (turpmāk – Vīnes konvencija) 46. pantā paredzēto normu, Satversmes tiesa neizslēdz iespēju, ka Satversmē iekļautā prasība risināt robežjautājumus ar starptautiskiem līgumiem dotu pamatu apšaubīt tādu paziņojumu spēkā esamību, kuri šai normai neatbilstu (*sk.: ILC 2006 Guiding Principles Applicable to Unilateral Declarations of States Capable of Creating Legal Obligations, with Commentaries Thereto // Yearbook of the International Law Commission, 2006, vol. II, Part Two, http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_9_2006.pdf, pp. 372 – 374*).

36.2. Izvērtējot Ministru kabineta citētos Latvijas valsts augstāko amatpersonu paziņojumus, var secināt, ka tie nav pietiekami skaidri, lai nepārprotami varētu izsecināt šo paziņojumu mērķi un tiesiskās sekas – atteikšanos no *de iure* tiesībām uz Abrenes apvidu. Pamatā tie ir deklaratīva rakstura paziņojumi par to, ka Latvija ir gatava parakstīt Robežlīgumu ar Krievijas Federāciju un ka tai nav teritoriālu pretenziju pret Krieviju.

Ministru kabineta citētos valsts amatpersonu paziņojumus iespējams interpretēt dažādos veidos, taču neviens no tiem nav tāds, kas sasniegtu standartu, kāds nepieciešams, lai fiksētu tiešu atteikšanos no tiesībām.

Valsts prezidentu, Ministru prezidentu un ārlietu ministru paziņojumi drīzāk norāda uz Latvijas gatavību ratificēt Robežlīgumu nekā vienpusēju atteikšanos no Abrenes apvidus. No gatavības uzņemties starptautiskas saistības *per se* neizriet atteikšanās no tiesībām uz kādu objektu, ko šīs saistības regulē. Paziņojumi, uz kuriem norāda Ministru kabinets, faktiski apstiprina tieši pretējo pozīciju. Tie apliecina Latvijas izpratni par nepieciešamību drīzāk ratificēt Robežlīgumu, lai atrisinātu tiesisko strīdu par Abrenes apvidu. Ja Abrenes apvidus tiesiskais statuss būtu bijis atrisināts, Latvijai nevajadzētu to minēt kā vienu no iespējamajiem šķēršļiem Latvijas dalībai Eiropas Savienībā un NATO.

36.3. Vērtējot šos paziņojumus, jāņem vērā, ka Ministru kabinets savā atbildes rakstā nav norādījis dažus fundamentālus 2005. gada paziņojumus, kas būtiski maina Ministru kabineta konstruēto šķietami vienprātīgo augstāko amatpersonu paziņojumu virkni.

2005. gada 26. aprīļa deklarācijas „Par Latvijas Republikas un Krievijas Federācijas līgumu par Latvijas Republikas un Krievijas Federācijas valsts robežu” otrajā paragrāfā paziņots, ka ar Robežlīguma 1. pantā noteikto Latvija saprot *de facto* robežlīniju. Savukārt šīs deklarācijas trešajā paragrāfā tika deklarēts, ka Robežlīgums neietekmē Latvijas okupācijas seku novēršanu un no Miera līguma izrietošās tiesības. Abrenes apvidus valstiskās piederības jautājums ir cieši saistīts kā ar okupācijas seku novēršanu, tā arī ar Miera līgumā garantētajām Latvijas tiesībām uz šo teritoriju.

Komentējot šo deklarāciju, ārlietu ministrs A. Pabriks rakstīja: „Deklarācija ir vienpusējs politisks dokuments ar konstitucionālām implikācijām, proti, tas ļauj Latvijas valstij noslēgt robežlīgumu ar Krieviju, konstatējot dabā esošo, reālo robežu starp mūsu valstīm, vienlaikus paturot spēkā savu izpratni par to, ka a) Latvija ir bijusi okupēta un b) ka Abrenes nonākšana Krievijas teritorijā ir

okupācijas sekas un 1920. gada Miera līguma pārkāpums [...] Šī deklarācija nozīmē, ka Latvija vienpusēji rezervē tiesības runāt par okupācijas sekām, kad Krievija pati to vēlēšies” (*Pabriks A. Robežlīgums nedrīkst būt „beigta ēzeļa ausis” // Diena, 2005. gada 28. maijs*).

Nevar uzskatīt, ka Latvija ar vienpusējiem paziņojumiem ir zaudējusi savas *de iure* tiesības uz Abrenes apvidu.

36.4. Latvijas Republika nav vienpusēji atteikusies no savām tiesībām uz Abrenes apvidu. Arī Krievijas Federācija šīs tiesības nav tiesiski ieguvusi, lai gan Abrenes apvidus *de facto* atrodas Krievijas kontrolē. PSRS turpinātājvalsts Krievijas tiesības uz Abrenes apvidu ir tieši tādas pašas kā PSRS tiesības uz Latviju *in toto*, proti, no prettiesiskas aneksijas izrietošs jebkādu tiesību trūkums. Tomēr Latvija var principā atteikties no tiesībām uz Abrenes apvidu par labu prettiesiskā anektora turpinātājvalstij. Taču tiesības uz Abrenes apvidu var nodot tikai ar Robežlīgumu. Tas nozīmē, ka, stājoties spēkā Robežlīgumam, Latvija zaudē, bet Krievija iegūst *de iure* tiesības uz Abrenes apvidu.

Starptautisko tiesību izpratnē Robežlīgums būtu uzskatāms par teritorijas nodošanas līgumu (*a treaty of cession*), ar ko viena valsts nodod noteiktu teritoriju citai valstij (*sk.: Brownlie I. Principles of Public International Law, p. 128*). Apstākļi, ka otrā valsts jau faktiski valda attiecīgajā teritorijā un pirmā valsts šo valdīšanu neapstrīd, nav šķērslis cesijai [*sk.: Affaire des réparations allemandes selon l'article 260 du Traité de Versailles (Allemagne contre Commission des Réparations) (3 September 1924) // Reports of International Arbitral Awards, Volume 1, pp. 429, 443 – 444, http://untreaty.un.org/cod/riaa/cases/vol_1/429-528.pdf; Jennings R.Y. The Acquisition of Territory in International Law. Manchester: Manchester University Press, 1963, p. 14*].

Satversmes tiesas kompetences robežas noteic Satversmes tiesas likums, un tas nepiešķir Satversmes tiesai tiesības vērtēt citu valsts varas konstitucionālo institūciju rīcības politisko lietderību (*sk. Satversmes tiesas 2005. gada 11. novembra sprieduma lietā Nr. 2005-08-01 9. punktu un 2007. gada 10. maija lēmuma lietā Nr. 2007-10-0102 10. punktu*). Satversmes tiesa nav tiesīga vērtēt Abrenes apvidus nodošanas Krievijas Federācijai politisko lietderību un šīs lietas ietvaros to arī nevērtēs. Satversmes tiesas uzdevums ir izvērtēt, vai Abrenes apvidus nodošanas procesā ir ievērotas Latvijas konstitucionālo normu prasības.

Līdz ar to Satversmes tiesai šīs lietas ietvaros jāvērtē, vai Abrenes apvidus nodošana *de iure* Krievijas Federācijai atbilst Satversmes un Neatkarības deklarācijas normām.

VI

37. Satversmes 3. pants noteic: „Latvijas valsts teritoriju starptautiskajos līgumos noteiktās robežās sastāda Vidzeme, Latgale, Kurzeme un Zemgale.”

Satversmes 3. pants kā Latvijas vēsturiski etnogrāfiskos apgabalus, kas sastāda Latvijas valsts teritoriju, min Vidzemi, Latgali, Kurzemi un Zemgali. Līdz šā panta pieņemšanai tika prasīta Vidzemes, Latgales un Kurzemes apvienošana vienā valstī, ar jēdzienu „Kurzeme” apzīmējot tālaika

Kurzemes guberņas teritoriju, kura sastāvēja no Kurzemes un Zemgales vēsturiski etnogrāfiskā apgabala.

Pieteikuma iesniedzējs un Ministru kabinets, pamatojoties uz dažādiem avotiem un izmantojot atšķirīgas tiesību normu interpretācijas metodes, nonāk pie pretējiem secinājumiem par Satversmes 3. panta saturu. Satversmes tiesa savā iepriekšējā praksē Satversmes 3. pantu nav interpretējusi. Šīs lietas ietvaros ir jāapzina avoti, kas varētu pārliecinoši noskaidrot Satversmes 3. panta saturu, un jāpārbauda lietas dalībnieku izteikto argumentu pareizība.

Var piekrist Pieteikuma iesniedzējam, kas uzsvēris: lai kādu no Satversmes 3. panta iztulkojumiem atzītu par pareizu, ir nepieciešams, lai tas būtu loģisks, iekšēji saskanīgs un pamatots ar vēsturiskiem faktiem (*sk. lietas materiālu 1. sējuma 5. lpp.*).

38. XX gadsimta sākumā latviešu tautas apdzīvotie vēsturiski etnogrāfiskie apgabali – Vidzeme, Kurzeme un Latgale – vēl joprojām neveidoja vienu administratīvo vienību, bet gan ietilpa trijās dažādās Krievijas guberņās. Kurzemes guberņa ietvēra latviešu apdzīvotos desmit apriņķus, Vidzemes guberņa – četrus latviešu un piecus igauņu apriņķus, Vitebskas guberņa – trīs latviešu un astoņus baltkrievu un krievu apriņķus (*sk.: Latvijas vēsture. 20. gadsimts, 45. lpp.*). Šāds latviešu apdzīvoto teritoriju sadalījums dažādās Krievijas impērijas guberņās atspoguļoja vēsturiskās lielvalstu cīņas par latviešu apdzīvoto zemi un kārtību, kādā šīs teritorijas tika pievienotas Krievijas impērijai. Vidzemes guberņu Krievijas impērija ieguva Ziemeļu kara rezultātā no Zviedrijas, oficiāli to konstatējot 1721. gada miera līgumā. Latgales teritorija Krievijas impērijai tika pievienota 1772. gadā Polijas valsts sadalīšanas gaitā. Savukārt Kurzemes guberņa izveidojās Kurzemes un Zemgales hercogistes teritorijā, kuru Krievija iekļāva impērijas sastāvā 1795. gadā.

Prasība pēc visu latviešu apdzīvoto apgabalu apvienošanas vienā teritoriālā vienībā vēsturiski radās agrāk nekā nacionālas valsts ideja.

38.1. 1905. gada revolūcijas laikā vairākiem latviešu sabiedrisko darbinieku nacionālas valsts ideja vēl nebija aktuāla. Tomēr arī šajā laikā atsevišķi sabiedriskie darbinieki formulēja ideju par nepieciešamību veidot savu patstāvīgu valsti. Piemēram, M. Valters jau 1903. gadā publiski izteica viedokli, ka Krievijai jāsadalās zemes organizācijās, kuras būtu veidotas pēc tīra demokrātisma principiem un kurām piederētu pilnīgas pašorganizācijas un pašrīcības tiesības. Tieši Latvijas neatkarībā no Krievijas M. Valters saskatīja latviešu tautas saglabāšanās iespējas (*sk.: Šilde Ā. Miķelis Valters kā tiesībnieks un valstsvīrs // Šilde Ā. Trimdinieka raksti. 1944 – 1990. Ministere: apgāds Latvija, 1991, 270. – 271. lpp.*). Taču Latvijas Sociāldemokrātu savienības I kongresā 1905. gada beigās tika spriests tikai par latviešu apdzīvotās teritorijas apvienošanu vienā pašvaldības apgabalā. Šā kongresa rezolūcijā tika secināts: „Visas latviešu apdzīvotās zemes, Kurzeme, Vidzeme un Inflantija (t.i. Latgale) apvienojas vienā pašvaldības apgabalā Latvijā” (*Apine I. 1905. – 1907. gada revolūcija Latvijā un latviešu sociāldemokrāti. Rīga: Zelta grauds, 2005, 33. lpp.*).

Krievijas II Valsts domes deputāts Dr. Andrievs Priedkalns 1912. gada 12. martā Valsts domē iesniedza likumprojektu par Baltijas zemsti. Tas bija radikāls Latvijas pašvaldības (autonomijas) projekts, kas paredzēja vienotas Latvijas, ieskaitot Latgali, izveidošanu (*sk.: Apine I. 1905. – 1907. gada revolūcija Latvijā, 48. lpp.*).

Nākamajā gadā izdotajā M. Skujenieka darbā „Nacionālais jautājums Latvijā” tā autors prasīja no visiem latviešu apdzīvotajiem apgabaliem – Kurzemes, Vidzemes un Latgales – izveidot vienu pārvaldes apgabalu – Latviju, kam dodama plašāka pašpārvalde un netraucētas nacionālās kultūras

attīstības iespējas (sk.: *Ģermanis U. Ceļā uz Latviju. Raksti par mūsu vēsturi. Rīga: Memento Latvija, 1993, 11. lpp.*).

Arī latviešu apdzīvotajos Vitebskas guberņas Ludzas, Rēzeknes un Daugavpils apriņķos šajā laikā rodas prasība pēc Latgales pievienošanas pārējām latviešu apdzīvotajām guberņām. Francis Trasuns 1916. gadā rakstīja: „Mēs visi – kurzemnieki, vidzemnieki un vitebskieši – esam tikai viena, nedalāma tauta [...] apvienošana mums nepieciešami vajadzīga tautiskā, administratīvā un kulturālā ziņā” (*Par latviešu apvienošanu tautiskā, administratīvā un kulturālā ziņā // Trasuns F. Dzīve un darbi. I sējums. Rēzekne: Latgales kultūras centra izdevniecība, 1997, 120. lpp.*). Cits latgaliešu politiķis Francis Kemps pēcāk rakstīja par tālaika diskusijām: „Latgalieši toreiz taču nav bijuši kāda maziņa tautiņa kaut kur tumšajā Krievijas kaktā, viena pati bez radiem un draugiem. Latgalieši taču bija lielas latviešu tautas cilts un atvase, kurai bija pat sava valsts ar karali! [...] Nepilnu desmit gadu laikā latgalieši bija nākuši pie apziņas, ka viņi ir latviešu tautas dzīvā daļa un ka labāka nākotne sasniedzama, tikai kopīgi strādājot un draudzīgi roku sniedzot pāri bezdibenim, ko gadu simteņi ir radījuši starp tautas daļām” (*Kemps F. Latgales likteņi. Rīga: Avots, 1991, 133. – 146. lpp.*).

Prasība pēc visu latviešu apdzīvoto vēsturiski etnogrāfisko apgabalu apvienošanas vienā veselumā tika izteikta ne tikai politiskās deklarācijās un pastāvošās iekārtas pārveidošanas projektos, bet arī latviešu kultūrā, piemēram, dzejnieka Raiņa 1916. gada poēmā „Daugava” (sk.: *Rainis. Daugava. Rīga: Zvaigzne ABC, 59. lpp.*).

38.2. Krievijas impērija nevēlējās politiski risināt jautājumu par latviešu apdzīvoto apgabalu apvienošanu vienā administratīvajā vienībā. Pirmā pasaules kara rezultātā impērijai kļūstot vājāka, latviešu prasība pēc tautas vienotības tikai nostiprinājās. Pēc 1917. gada Februāra revolūcijas, kad Petrogradā tika gāzta cara valdība, latviešu politiķi un inteliģence sāka latviešu apdzīvoto vēsturiski etnogrāfisko apgabalu politisku apvienošanu, vēl neizvirzot neatkarības prasību.

1917. gada 18. februārī tika publicēti „Latvijas vienības pamata principi”. Citastarp tie paredzēja, ka Latvijā ietilpst visi latviešu apdzīvotie apgabali, t.i., Kurzeme, Vidzeme un Latgale (*Latvijas vienības pamata principi // Dzimtenes Atbalss, 1917. gada 18. februāris, Nr. 14*).

1917. gada 4. martā Rīgā sanāca četrdesmit astoņu dažādu latviešu organizāciju pārstāvji, kas nodibināja Rīgas sabiedrisko organizāciju padomi. Šī sapulce pieņēma arī rezolūciju autonomijas jautājumā, kurā ietvēra prasību, ka „Latvijai jābūt nedalītai un autonomai provincei” (*Rīgas Sabiedrisko Organizāciju rezolūcijas // Dzimtenes Atbalss, 1917. gada 15. marts, Nr. 21*).

1917. gada 25. un 26. martā Valmierā sanāca Vidzemes zemes sapulce, kurā piedalījās ap 440 delegātu no pilsētām, pagastiem, draudzēm un lielākām biedrībām (sk.: *Ģermanis U. Ceļā uz Latviju, 34. lpp.*). Šī zemes sapulce jautājumā par Latvijas autonomiju noteica: „Latvijai (Vidzemei, Kurzemei un Latgalei) jābūt autonomai un nedalāmai Krievijas provincei ar plašām pašnoteikšanās tiesībām” (*Zemes sapulce Valmierā // Dzimtenes Atbalss, 1917. gada 22. marts, Nr. 23*). Savukārt 1917. gada 25. – 26. aprīlī Tērbatā sanāca Kurzemes zemes sapulce, uz kuru savus delegātus bija sūtījuši Kurzemes bēgļi. Arī šī sapulce pieņēma lēmumu par Latvijas autonomiju: „Latvija (Vidzeme, Kurzeme un Latgale) ir autonoma valsts Krievijas valstu federācijā” (*Blanks E. Kurzemes zemes sapulce // Dzimtenes Atbalss, 1917. gada 6. maijs, Nr. 35*).

Sevišķi nozīmīgs Latvijas apvienošanai bija 1917. gada 26. un 27. aprīļa Latgales kongress (sk.: *Bukšs M. Latvijas apvienošanas kongresi kai satversmes pamatu licēji // Dzeive, 1967, Nr. 82, 3. – 11. lpp.*). Lēmumu sasaukt šādu kongresu pieņēma speciālā konferencē 1917. gada 6. un 7. aprīlī. Šajā

konferencē tās priekšsēdētājs F. Trasuns aicināja atkal savienot saplosīto tautu. Viņš uzsvēra, ka senos laikos latvieši esot bijuši viena tauta, bet svešinieki to saskaldījuši (sk.: *Trasuns F. Dzīve un darbi, 67. lpp.*). Latgales kongresā piedalījās 232 delegāti ar balsstiesībām no visām Vitebskas guberņas latviešu apdzīvoto apriņķu pašvaldībām un 118 viesi (sk.: *Trasuns F. Dzīve un darbi, 70. lpp.*).

Latgales kongresam vajadzēja lemt par trim iespējamiem Latgales nākotnes variantiem – „palikt pa vecam pie Vitebskas guberņas”, „lūkot patstāvīgi iegūt Latgales autonomiju Krievijā” vai apvienoties ar pārējiem latviešiem vienā pārvaldes vienībā (sk.: *Trasuns F. Dzīve un darbi, 71. lpp.*). Par Latgales likteni notika asas debates, jo salīdzinoši neliela delegātu grupa F. Kempa vadībā prasīja Latgali atdalīt kā no Krievijas, tā arī no Latvijas. Pēc tam kad kongresa vairākums izteicās par to, ka lietderīga būtu Latgales apvienošana ar Latviju, F. Kempu atbalstošie 39 delegāti atstāja kongresa telpas. Par iesniegto rezolūciju „Apvienoties ar Kurzemes un Vidzemes latviešiem vienā politiskā autonomā Krievijas valstī” vienbalsīgi nobalsoja palikušie kongresa delegāti (sk.: *Kemps F. Latgales likteņi, 150. – 153. lpp.*).

Tomēr šādus latviešu zemju padomju lēmumus neakceptēja Krievijas Pagaidu valdība. 1917. gada 22. jūnijā Pagaidu valdība neatļāva Latgali pievienot Vidzemei, atstājot to Vitebskas guberņas sastāvā. Kļuva skaidrs, ka Krievijas Pagaidu valdība Latvijas apvienošanu neīstenos (sk.: *Ģermanis U. Ceļā uz Latviju, 34. lpp.*).

38.3. 1917. gada beigās pagaidu zemes padomes, politiskās partijas un sabiedriskās organizācijas izveidoja Latviešu pagaidu nacionālo padomi „visai latvju tautai kopējo lietu pārzināšanai un kārtīšanai” (*Dišlers K. Ievads Latvijas valststiesību zinātnē, 57. – 59. lpp.*).

Latviešu pagaidu nacionālās padomes pirmajā sesijā 1917. gada 16.–19. decembrī Valkā tika pieņemti vairāki akti par Latvijas nākotni. Paziņojumā ārvalstīm padome norādīja: „Latvija, kurā ieiet Vidzeme, Kurzeme un Latgale, ir autonoma valstsvienība” (*Dišlers K. Ievads Latvijas valststiesību zinātnē, 58. lpp.*).

Latviešu pagaidu nacionālās padomes otrajā sesijā, kas notika Petrogradā 1918. gada 15.–18. janvārī, tika sperts izšķirošais solis uz Latvijas neatkarību. Pēc plašām debatēm tika pieņemta rezolūcija, kurā Latviešu pagaidu nacionālā padome secināja: „Latvijai jābūt patstāvīgai demokrātiskai republikai, kas apvienotu Kurzemi, Vidzemi un Latgali” (*Šulcs L. Atskats uz Latvijas valstiskās idejas izveidošanos // Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1926, Nr. 7/8, 306. – 309. lpp.*).

Latviešu pagaidu nacionālā padome prasību par latviešu apdzīvoto apgabalu apvienošanu vienā teritoriālajā vienībā attīstīja līdz nacionālas valsts idejai. Nacionālas valsts izveidošana bija saistīta ar pienākumu apvienot šajā valstī visus latviešu apdzīvotos apgabalus. „Latvijas nedalāmība ir viena no tām pamata prasībām, kura uzstādāma pirmā vietā kā pati galvenā, runājot par latviešu tautas pastāvēšanas nodrošināšanu un viņas attīstību nākotnē. Tautas spēks ir tikai viņas vienībā un kopībā, un viņas pastāvēšana tiek apdraudēta, ja šo vienību jau tīri fiziski izjauc” (*Ziņas par Latviju. Rakstu krājums, Nr. 4, 1918. gada jūnijs, 1. lpp.*).

38.4. Latvijas valsts dibināšanas darbu pabeidza Latvijas Tautas padome. Latvijas Republikas proklamēšanas aktā Latvijas Tautas padome konstatēja: „Latvija – apvienota etnogrāfiskās robežās (Kurzeme, Vidzeme un Latgale) – ir patstāvīga, neatkarīga, demokrātiski – republikāniska valsts.”

Tautas apvienošana bija viens no Latvijas Pagaidu valdības galvenajiem mērķiem arī pēc Latvijas Republikas proklamēšanas. „Latvijas Pagaidu valdība ar visiem spēkiem cenšas panākt visas latviešu

tautas apvienošanu vienā valstī – Latvijā. Līdz šim mūsu tauta bij sadalīta pēc savas apdzīvotās zemes dažādās guberņās: Vidzemē, Kurzemē un Latgalē (Vitebskas guberņā), kuras tika pārvaldītas no krievu gubernatoriem. [...] Pasaules karš nobeidzamies ir atnesis tautām jaunas patiesības un brīvības, un arī latviešiem ir jātiek apvienotiem kopīgā vienībā – Latvijas valstī” (*Latvijas Pagaidu valdības mērķi. Rīga: Jūlija Pētersona tipogrāfija, 1918, 3. – 4. lpp.*).

Šādā aspektā Latvijas vienotības ideju iemieso arī trīs zvaigznes Latvijas simbolikā. “Trīs zvaigznes [...] simbolizē trīs vēsturiskās administratīvās sastāvdaļas (Kurzemes guberņa, Vidzemes guberņas latviešu apriņķi, Vitebskas guberņas latviešu apriņķi), no kuriem 1918. gadā izveidojās Latvijas Republika” (*Stradiņš J. Sēlijas problēma laikmetu skatījumā // Latvijas zemju robežas 1000 gadus. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1999, 271. lpp.*).

39. Ministru kabinets paudis viedokli, ka viens no Satversmes 3. panta mērķiem bijis apgrūtināt iespējamo Latgales atdalīšanos no pārējās Latvijas (*sk. lietas materiālu 4. sējuma 87. – 89. lpp.*).

Novērtējot prasību pēc Latgales pašpārvaldes kā latgaliešu separātisma izpausmi, Ministru kabinets secina, ka ar Satversmes 3. panta pieņemšanu Satversmes sapulce esot novērsusi iespējamo Latgales atdalīšanos no pārējās Latvijas.

39.1. Nav noliedzams, ka atsevišķi Latgales politiķi vēlējās panākt Latgales patstāvību un neatkarību kā no Krievijas, tā arī no Latvijas. Taču, lemjot par Latgales turpmāko likteni, šo politiķu viedoklis nebija noteicošais. Latgales iedzīvotāji vairākkārt pārliecinoši apliecināja savu vēlmi apvienoties ar pārējām latviešu zemēm vienotā teritoriālā veidojumā. Šādu lēmumu pieņēma ne vien 1917. gada 26. – 27. aprīļa pilsoniskais I Latgales kongress, bet arī vēlāk to atkārtoja 1917. gada 16. – 17. decembrī sasauktais II Latgales strādnieku, zaldātu un zemnieku pārstāvju kongress, kura sasaukšanu ierosināja lielinieki. No 345 šā kongresa delegātiem par pievienošanos Latvijai balsoja 202 delegāti, savukārt pret Latgales pievienošanos Latvijai balsoja tikai 74 delegāti (*sk.: Počs K. Latgales kongresa 90. gadadienu sagaidot // Konferenču „Latgalē dzīvojošo tautu identitāte vakar un šodien” 2006. gada 20. aprīlī Rēzeknē. Rēzekne: Latgales kultūras centra izdevniecība, 2006, 3. – 4. lpp.*).

Balsojumi par Latgales apvienošanu ar pārējo Latviju, kas notika gan 1917. gada sākumā pilsoniskās demokrātijas apstākļos, gan arī 1917. – 1919. gadā padomju varas apstākļos, nepārprotami apliecināja Latgales iedzīvotāju gribu savu nākotni veidot kopā ar pārējiem Latvijas apgabaliem, noraidot palikšanu Vitebskas guberņas un Krievijas sastāvā.

39.2. Latgales I kongresā, lemjot par Latgales pievienošanu Latvijai, tika prasītas Latgales tiesības pašai lemt vietējās pašvaldības, valodas, skolu un baznīcas lietas. Tieši šī prasība Satversmes sapulcē tika ietverta Latgales autonomijas idejā, kuras nostiprināšanu Satversmē centās panākt no Latgales ievēlētie Satversmes sapulces deputāti (*Bukšs M. Satversmes izstrādāšana un Latgales pārstāvju uzskoti par tū // Dzeive, 1953, Nr. 13, 25. – 27. lpp.*).

Šo Latgales pārstāvju prasību citi Satversmes sapulces deputāti dēvēja par separātismu. Ministru kabinets, citējot Satversmes sapulces deputātu runas par „latgaliešu separātismu”, citastarp norāda, ka „ar separātismu savukārt saprotama vēlme atdalīt zemes vai reģionu no valsts, kas par to valda” (*lietas materiālu 4. sējuma 87. lpp.*).

Ņemot vērā Latgales autonomijas idejas saturu, šādam Ministru kabineta viedoklim nevar piekrist. Politikis F. Trasuns Latvijas Satversmes sapulcē sniedza Latgales autonomijas prasības pamatojumu: „Un ko tad latgalieši prasa? Ne jau valsti! Viņi prasa, lai viņiem būtu noteicošs vārds pie ierēdņiem,

administratīvās lietās un par skolām. [...] Stāvēdami par valsts vienību, valsts nostiprināšanu, par kārtību valstī un tautas labklājību, par visu to, kas stāv tautas interesēs, latgalieši tomēr aizstāvēs savas īpatnības. Mani kungi, šis nav separātisms” (*Latvijas Satversmes sapulces IV sesijas 2. sēdes 1921. gada 21. septembrī stenogramma*). Arī radikālākais tālaika latgaliešu politiķis F. Kemps Latvijas Satversmes sapulcē neprasīja Latgales atdalīšanos no Latvijas: „Es jums prasīšu, kungi, kas bija tas pirmais, kas sāka runāt par Latvijas tautas apvienošanu? Vai tā ideja nāca no baltiešiem vai no latgaliešiem? Ja mēs paskatīsimies 1900. līdz 1907. gadu mūsu vēsturē, tad redzēsim, ka latgalieši bija pirmie, kas sāka runāt par apvienošanu. [...] Latgalieši rakstīja baltiešu avīzēs un propagandēja apvienības ideju. Viņi nebaidījās no politiskiem spaidiem, kuri bija nākuši pār galvu tiem, kas uzdrošinājās šo ideju popularizēt. Latgalieši pastāv arī līdz šim pie šīs pašas idejas” (*Latvijas Satversmes sapulces IV sesijas 8. sēdes 1921. gada 5. oktobrī stenogramma*).

Var piekrist Pieteikuma iesniedzējam, ka Latvijas parlamentārisma laika latgaliešu politisko partiju programmās nebija ietverti tādi lozungi, kas liecinātu par separātismu vai plānu Latgali atdalīt no pārējās Latvijas. Tieši pretēji – latgaliešu politiskajās partijās plaši izplatīta bija prasība pēc Latvijas vienotības stiprināšanas. Piemēram, Latgales Demokrātu partijas 1924. gada programma citastarp prasīja „veicināt tautas daļu sasaprašonu” (*Latgaliešu politiķi un politiskās partijas neatkarīgajā Latvijā. Rīga: Jumava, 2006, 256. lpp.*). Savukārt Latgales Latviešu nacionālās politikas partijas 1925. gada programma kā partijas lozungu izvirzīja saukli „Dīvs un naatkareīga Latvija” (*Latgaliešu politiķi un politiskās partijas, 261. lpp.*). Progresīvās zemnieku partijas 1932. gada programmā pat bija ietverta prasība mazināt sociālās atšķirības starp Latvijas apgabaliem (*sk.: Latgaliešu politiķi un politiskās partijas, 289. lpp.*).

39.3. Satversmes apspriešanas materiāli liecina, ka jautājums par Latgales pašpārvaldes tiesībām tika apspriests nošķirti no Satversmes 3. panta.

Visupirms Satversmes I daļas otrajā lasījumā Latgales deputāti ierosināja Latgales jautājumu regulēt atsevišķā pantā, Satversmes 1. nodaļā ietverot šāda satura pantu: „Latgale bauda apgabala pašvaldības tiesības, kuras nosakāmas ar atsevišķu likumu.” Šis priekšlikums neguva deputātu vairākuma atbalstu (*Latvijas Satversmes sapulces IV sesijas 8. sēdes 1921. gada 5. oktobrī stenogramma*).

Satversmes I daļas trešajā lasījumā Latgales deputāti ierosināja papildināt Satversmes 3. pantu ar šādu teikumu par Latgales pašvaldības tiesībām: „Latgale bauda pašvaldības tiesības, nosakāmas ar atsevišķu likumu.” Runājot Satversmes komisijas vārdā, M. Skujenieks lūdza noraidīt šo priekšlikumu, jo „trešais pants mūsu satversmē nerunā par to, kādiem apgabaliem vai atsevišķām teritorijas vienībām ir pašvaldības tiesības, bet gan to, no kādām sastāvdaļām sastādās Latvijas valsts” (*Latvijas Satversmes sapulces V sesijas 11. sēdes 1922. gada 8. februārī stenogramma*). Satversmes sapulce noraidīja iesniegto priekšlikumu.

Trešo reizi priekšlikums par Latgales pašvaldību tika iesniegts, apspriežot Satversmes II daļu trešajā lasījumā: „Latgale bauda plašas apgabala pašvaldības tiesības, kuru robežas nosaka atsevišķs likums.” Arī šis priekšlikums tika noraidīts (*sk. Latvijas Satversmes sapulces V sesijas 33. sēdes 1922. gada 4. aprīlī stenogrammu*).

No Satversmes sapulcē notikušajām diskusijām var secināt, ka Satversmes 3. pants neregulē ne Latgales, ne citu teritorijas vienību pašpārvaldes vai autonomijas tiesību jautājumu. Par šādu tiesību piešķiršanu likumdevējs ir tiesīgs lemt bez nepieciešamības izdarīt grozījumus Satversmes 3. pantā.

Lai gan Satversmes sapulce noraidīja latgaliešu prasības pēc decentralizētas valsts pārvaldes un Latgales apgabala pašpārvaldes tiesībām, tas nebūt neradīja latgaliešu politiķos un sabiedrībā vēlmi pārskatīt Latgales attiecības ar Latviju. „Nasaverūt uz tū, ka latgaļi Satversmes Sapulcē, tai saceit, tyka izpārti, un ka latgaļi pi Latvijas Satversmes pījimšonas atsatureja nu bolsōšanas, taidā veidā protesteidami pret jūs interešu nūdūšonu un paturādami sev breivas rūkas nōkūtnē, tūmār latgaļi ir bejuši un palykuši lojali kai pret pošu valsti, tai ari jōs satversmi” [sk.: Bukšs M. *Satversmes sapulce un Latvijas Satversme (Sakarā ar I tautas vālātō parlamenta 50 godim)* // *Dzeive*, 1970, Nr. 100, 6. lpp.].

40. Satversmes 3. pantā ir īstenotas Latvijas tautas vēsturiskās prasības pēc nedalītas Latvijas, apvienojot Vidzemi, Kurzemi un Latgali [sk.: *Vanags K. Latvijas valsts satversme. L. Rumaka apgāds Valkā (DP nomētē Vācijā), 1948, 15. lpp.*]. Šajā pantā ietvertā prasība, kas radusies latviešu tautas atmodas un 1905. gada revolūcijas laikā, turpmāk gandrīz identiski ir formulēta visos nozīmīgākajos latviešu tautas priekšstāvju lēmumos.

40.1. Satversmes 3. panta mērķis bija ne tik daudz definēt Latvijas valsts teritoriju kā apvienotās Latvijas jeb visu latviešu apdzīvoto vēsturiski etnogrāfisko apgabalu vienotības principu. Kā Satversmes sapulces debatēs uzsvēra M. Skujenieks: „Komisijas nolūks bija atzīmēt to, ka Latvijas valsts sastādās no 4 vecām Latvijas zemēm: Vidzemes, Kurzemes, Latgales un Zemgales” (*Latvijas Satversmes sapulces IV sesijas 7. sēdes 1921. gada 4. oktobrī stenogramma*).

Satversmes 3. pantā paredzēta latviešu tautas pašnoteikšanās. Šis pants definē teritoriju, kurā ir pašnoteikusies latviešu tauta, proti, visos tās apdzīvotajos vēsturiski etnogrāfiskajos apgabalos. Tādēļ Latvijas valsts atbilst latviešu tautas pašnoteikšanās prasībām, ja tās teritoriju sastāda Vidzeme, Latgale, Kurzeme un Zemgale. „Pēc Satversmes 3.panta Latvijas valsts apņem visu to zemi, to teritoriju, kur latvju tautas vairākums dzīvo – Vidzemi, Latgali, Kurzemi un Zemgali, starptautiskos līgumos noteiktās robežās” (*J. Purgala runa, Latvijas Satversmes sapulces IV sesijas 1. sēdes 1921. gada 20. septembrī stenogramma*).

40.2. Satversmes 1. un 3. pants ir cieši saistīts ar Latvijas Republikas proklamēšanas akta 1. pantu. Šajos divos Satversmes pantos ir pārformulēts proklamēšanas akta 1. pants: „Latvija – apvienota etnogrāfiskās robežās (Kurzeme, Vidzeme un Latgale) – ir patstāvīga, neatkarīga, demokrātiski – republikāniska valsts.” Līdzās neatkarīgas demokrātiskas republikas principam visu latviešu apdzīvoto vēsturiski etnogrāfisko apgabalu vienotības princips ir viens no Latvijas valstiskuma pamatprincipiem.

1920. gada 27. maija Deklarācijas par Latvijas valsti 1. pants noteic tikai to, ka „Latvija ir neatkarīga republika ar demokrātisku valsts iekārtu”. Tajā laikā Satversmes sapulce apvienotas Latvijas ideju uzskatīja par politiski izpildītu mērķi. „Šim mērķim Tautas padomes platformā bij programmas raksturs, jo tad, tā kā Latvija tanī laikā bij saplosīta, vajadzēja, lai tā tiktu apvienota vienā veselā nedalāmā organismā. Tagad tas pats par sevi ir saprotams un aiz šī iemesla vārds „apvienota” nav uzņemts šīs deklarācijas 1. pantā” (*M. Skujenieka runa, Latvijas Satversmes sapulces I sesijas 5. sēdes 1920. gada 27. maijā stenogramma*).

Vēlāk Satversmes sapulce tomēr atgriezās pie nepieciešamības Satversmes tekstā līdzās valsts suverenitātes un demokrātiskas republikas principiem nostiprināt arī visu latviešu apdzīvoto vēsturiski etnogrāfisko apgabalu vienotības principu, paredzot šīm Latvijas valstiskuma pamatvērtībām vienādu grozīšanas procedūru – tikai tautas nobalsošanas ceļā (Satversmes 77. pants).

40.3. Latvijas valsts tika izveidota kā nacionāla valsts, pašnoteicoties latviešu tautai tās apdzīvotajās teritorijās – Vidzemē, Latgalē, Kurzemē un Zemgalē. Nacionālā valstī teritorijas jautājums ir jautājums

par valsts būtību. Šādas valsts teritorija nav nejauša, bet veido loģisku vienību (sk.: *Römeris M. Lietuvos konstitucionēs teisēs paskaitos. I dalis. Kaunas: Vytauto Didžiojo Universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1937, p. 204 – 206*). Nacionālai valstij jāaptver visa valsti izveidojušās tautas apdzīvotā teritorija, un tā nedrīkst šo teritoriju brīvi atdot citām valstīm. Tādēļ nacionālās valstīs teritorijas mainīšanai tiek noteikti konstitucionāla ranga apgrūtinājumi (sk.: *Römeris M. Lietuvos konstitucionēs teisēs paskaitos, p. 204 – 206*).

Satversmes tekstā ir minēti četri vēsturiski etnogrāfiskie apgabali, kas kopā sastāda Latvijas valsti. Līdz ar to Satversmes 3. pants liedz Latvijas valsts kopējo teritoriju ar starptautiskajiem līgumiem noteikt pilnīgi brīvi. Šiem līgumiem jābūt tādiem, ka tie rezultātā aptver visus četrus Latvijas vēsturiskos apgabalus (sk.: *Levits E. Piezīmes par Satversmes 3. pantu, lietas materiālu 6. sējuma 199. lpp.*).

40.4. Satversme apvienotās Latvijas ideju nenoteic par negrozāmu uz mūžīgiem laikiem. Saskaņā ar Satversmes 77. pantu tās 3. pants ir grozāms, proti, tikai Saeima un Latvijas pilsoņu kopums ar kopīgu lēmumu var lemt par atteikšanos no latviešu apdzīvoto apgabalu vienotības, atdalot kādu vēsturiski etnogrāfisko apgabalu no Latvijas valsts teritorijas. Var piekrist Ministru kabineta paustajam viedoklim, ka Satversmes 77. pants piemērojams gadījumā, ja Latvijas valsts teritorijas izmaiņas skar kādu no vēsturiskajiem apgabaliem kopumā vai tik būtisku apgabala daļu, ka pats vēsturiskais apgabals *de facto* pārstāj eksistēt kā apvienotās Latvijas elements (sk. *lietas materiālu 10. sējuma 145. lpp.*). Satversmes 77. panta kārtībā apspriežamas tādas teritoriālās izmaiņas, kas skar latviešu vēsturiski apdzīvoto četru apgabalu teritoriju, kurā pašnoteikusies latviešu tauta. Ja teritorija, kurā notikusi latviešu tautas pašnoteikšanās, tiktu atdalīta no Latvijas valsts sastāva, tas aizskartu apvienotās Latvijas principu. Tāpat Satversmes 77. pants neliedz Latvijas valsts teritoriju būtiski papildināt ar citu tautu apdzīvotiem apgabaliem.

Vienlaikus šī Satversmes norma liedz katram atsevišķam Latvijas apgabalam patstāvīgi lemt par savu likteni. Latvijas apvienošanās gaitā katra apgabala iedzīvotāji ar savu priekšstāvju starpniecību patstāvīgi lēma par savu likteni un apvienošanās ar citām latviešu apdzīvotajām zemēm, bet pēc Satversmes pieņemšanas jautājums par šīs apvienošanās atcelšanu ir visas Latvijas tautas kompetencē, ne vairs atsevišķa vēsturiskā apgabala iedzīvotāju ziņā.

40.5. Satversmes 3. pantā, paredzot latviešu apdzīvoto apgabalu apvienošanu kopējā valstī, Satversmes sapulce ir saglabājusi Latvijas valsts vēsturisko dalījumu Vidzemē, Latgalē, Kurzemē un Zemgalē. Lemjot valsts lietas, jāņem vērā, ka vienoto Latvijas valsti vēsturiski izveidojuši četri latviešu apdzīvotie apgabali.

41. Lai prasība par visu latviešu apgabalu apvienošanu kopējā valstī būtu īstenota, Latvijai jāaptver visu latviešu apdzīvoto apgabalu – Vidzemes, Latgales, Kurzemes un Zemgales – teritorijas. Šā iemesla dēļ Latvijas Republikas proklamēšanas aktā kā viens no pamatprincipiem uzsvērts tas, ka Latvija ir tās etnogrāfiskajās robežās apvienota valsts.

41.1. Šie proklamēšanas aktā un Satversmes 3. pantā minētie apgabali visupirms ir latviešu tautas ilgstoši apdzīvotas teritorijas, kuru robežas vēstures gaitā ir mainījušās (sk.: *Levits E. Piezīmes par Satversmes 3. pantu, lietas materiālu 6. sējuma 199. lpp.*). Arī sarunās par Miera līguma noslēgšanu ar Krieviju Latvijas delegācijas vadītājs A. Zēbergs uzsvēra, ka etnogrāfiskā robeža neesot stingri noteikta un laika gaitā mainoties (sk. *Latvijas un Krievijas miera sarunu 4. sēdes 1920. gada 20. aprīlī protokola 6. lpp. Latvijas Valsts vēstures arhīva 1313. fonda 35. lietas 27. lp.*). Tomēr tajā pašā laikā bija pietiekami liela skaidrība par Latvijas etnogrāfiskajām robežām. Satversmes tiesa jau ir

konstatējusi šā jēdziena interpretāciju Latviešu pagaidu nacionālās padomes un Latvijas Tautas padomes laikā (*sk. šā sprieduma 20. punktu*).

Latvijas teritorijas jēdziens Latvijas normatīvajos aktos tika lietots vēl pirms robežlīgumu noslēgšanas ar kaimiņvalstīm. Piemēram, 1919. gada 23. augusta Likuma par pavalstniecību 1. pants skaidri noteic, ka „par Latvijas valsts pilsoni skaitās ikkatrs agrākās Krievijas valsts pavalstnieks, bez tautības un ticības izšķirības, kurš dzīvo Latvijas robežās, ir cēlies no Latvijas robežās ietilpstošiem apgabaliem, vai uz Krievijas likumu pamata bij jau pirms 1. augusta 1914. g. piederīgs pie šiem apgabaliem”. Savukārt 1919. gada 19. augusta Satversmes sapulces likuma 5. pants paredzēja Satversmes sapulces vēlēšanu rīkošanu Rīgā, Vidzemē, Kurzemē, Zemgalē un Latgalē. Papildus tam 22. panta piezīme īpaši uzsvēra, ka „vēlēšanu darbība var iesākties tikai tad, kad ir atsvabināta Latgales teritorija”.

41.2. Ar Latvijas kaimiņvalstīm noslēgtie robežlīgumi lielā mērā atspoguļoja Latvijas etnogrāfiskās robežas, taču atsevišķos robežu posmos bija notikusi teritoriāla piekāpšanās par labu citai valstij vai arī Latvija bija ieguvusi teritorijas, kas pārsniedza tās etnogrāfiskās robežas.

Satversmes 3. pants ne tik daudz prasa Vidzemes, Latgales, Kurzemes un Zemgales apvienošanu etnogrāfiskajās robežās vienā valstī kā konstatē, ka šie apgabali sastāda Latvijas valsti tādās robežās, kādas ir noteiktas starptautiskajos līgumos ar kaimiņvalstīm. Satversmes 3. pantā ietvertā norāde uz starptautiskajos līgumos noteiktajām robežām konstatē faktu, ka Latvijas valsts nav varējusi pilnībā apvienot visas latviešu apdzīvotās teritorijas, proti, atsevišķos gadījumos nenozīmīgas to daļas ir kļuvušas par citu valstu sastāvdaļu.

Satversmes 3. pants liedz Vidzemes, Latgales, Kurzemes un Zemgales apgabalu robežas interpretēt plašāk, nekā tās noteiktas starptautiskajos līgumos. Ar starptautiskajiem līgumiem normatīvi ir noteikts, kurās vietās beidzas četru latviešu apdzīvoto apgabalu ārējās robežas. Uz šo aspektu Satversmes sapulces debatēs norādīja arī M. Skujenieks: „Komisija atzina to, ka, pateicoties Latvijas valsts dibināšanai, dažas no šīm agrākām provincēm ir grozījušas savas robežas. Piemēram, Vidzeme pilnā mērā nepieder pie Latvijas un tāpat arī Igaunijas konstitūcijā varētu atzīmēt Vidzemi kā Igaunijas sastāvdaļu. Konstitūcijā ir teikts, ka pieņemamas robežas, kuras noteiktas starptautiskajos līgumos” (*Latvijas Satversmes sapulces IV sesijas 7. sēdes 1921. gada 4. oktobrī stenogramma*).

Taču gadījumos, kad robežu noteikšanas sarunās Latvijas Republika bija panākusi atsevišķu Latvijas etnogrāfiskajās robežās neietilpstošu teritoriju pievienošanu Latvijai, Satversmes 3. pants liedz šīs teritorijas ieskaitīt kādā no latviešu apdzīvotajiem apgabaliem. Vidzemei, Latgalei, Kurzemei un Zemgalei kā vēsturiski etnogrāfiskiem apgabaliem ir savas noteiktas robežas. Tas, ka Satversmes 3. pants nemin neko par citām teritorijām ārpus šiem četriem apgabaliem, kas veido Latvijas valsti, nenozīmē, ka šādas teritorijas nevarētu būt. Līdzīgi arī Vācijas 1919. gada 11. augusta konstitūcijas otrais paragrāfs paredzēja, ka Vācijas teritoriju veido tās zemju teritorijas. Tas gan neliedza uzskatīt, ka Vācijas teritorijā var ietilpt kāds apgabals, kas neietilpst nevienā no vācu zemēm, bet ir tieši padots centrālajai valdībai (*sk.: Anschütz G. Die Verfassung des Deutschen Reichs vom 11. August 1919, S. 43*).

42. Pieteikuma iesniedzējs paūz uzskatu, ka Satversmes 3. pants neparedz tajā noteiktās Latvijas valsts teritorijas grozīšanu. Savu viedokli Pieteikuma iesniedzējs pamato ar atsaucēm uz Satversmes 3. panta tapšanas gaitā izteiktajiem viedokļiem (*sk. lietas materiālu 1. sējuma 6. lpp.*).

42.1. Pieteikuma iesniedzēja citētais M. Skujenieka izteikums, ka ar Satversmes 3. pantu „nav domāts, ka starptautiskie līgumi varētu grozīt Latvijas valsts robežas” (*Latvijas Satversmes sapulces IV sesijas*

7. sēdes 1921. gada 4. oktobrī stenogramma), vērtējams to debašu kontekstā, kuras komentējot M. Skujenieks izteica šo domu.

Satversmes sapulce apsprieda A. Berga un A. Buševica ierosinātos priekšlikumus redakcionāli precizēt Satversmes komisijas piedāvāto Satversmes 3. pantu, jo no komisijas iesniegtās redakcijas („Latvijas valsts teritoriju sastāda Vidzeme, Latgale, Kurzeme un Zemgale starptautiskos līgumos noteiktās robežās”) izrietot tas, ka starptautiskie līgumi noteikšot ne vien Vidzemes, Latgales, Kurzemes un Zemgales ārējās robežas, bet arī to iekšējās robežas, kas esot Latvijas valsts iekšējā lieta. Latvijas Satversmes sapulces deputāti uzskatīja, ka Latvijas apgabalu iekšējās robežas ir nosakāmas likumdošanas ceļā, nevis ar starptautiskiem līgumiem. A. Bergs, pamatojot savu priekšlikumu, norādīja: „Nevar būt domāts, ka starptautiskie līgumi varētu noteikt Vidzemes, Latgales, Kurzemes un Zemgales robežas, jo mēs nevaram iedomāties, ka starptautiskie līgumi varētu iejaukties mūsu iekšējās robežu attiecībās. [...] Mūsu iekšējās robežas, atsevišķi valsts apgabali noteicami mums pašiem. [...] Mūsu iekšējiem likumiem šē būs noteikšana, kādas būs robežas. Lai neceltos pārpratumi, tad es liktu priekšā šinī pantā starp vārdiem: “Zemgale” un “starptautiskos līgumos” ielikt vārdus: “Latvijas likumos un”. Tad iznāktu, ka robežas noteiktas Latvijas likumos un starptautiskos līgumos. Nevar pielaist to, ka tikai starptautiskos līgumos ir noteiktas mūsu robežas. Mūsu iekšējiem likumiem ir līdznoteikšana” (*Latvijas Satversmes sapulces IV sesijas 7. sēdes 1921. gada 4. oktobrī stenogramma*).

Savukārt A. Buševics iebilda gan pret Satversmes komisijas piedāvāto redakciju, gan pret A. Berga priekšlikumu: „Berga kunga priekšlikums nepanāk to, ko Berga kungs vēlas. Aizrādījums, ka vietējie likumi nosaka Latvijas sastāvdaļu robežas un ne starptautiskie līgumi – ir vietā. Ja nu pieņemam Berga kunga tekstu, ka Latvijas likumos un starptautiskos līgumos noteiktas robežas, tad iznāk, ka starptautiskie līgumi līdzī nosaka mūsu valsts sastāvdaļu iekšējās robežas. Tas, bez šaubām, tā nav domāts. Mans priekšlikums tādēļ būtu pantu rediģēt šādi: Latvijas valsts teritoriju starptautiskos līgumos noteiktās robežās sastāda Vidzeme, Kurzeme, Latgale un Zemgale” (*Latvijas Satversmes sapulces IV sesijas 7. sēdes 1921. gada 4. oktobrī stenogramma*).

Komentējot A. Berga un A. Buševica Satversmes sapulcē iesniegtos priekšlikumus par Satversmes 3. panta formulēšanu, M. Skujenieks uzsvēra, ka Satversmes komisija nav domājusi, ka ar starptautiskiem līgumiem varētu grozīt Latvijas robežas. Taču no diskusijas konteksta skaidri redzams, ka M. Skujenieks domājis par Latvijas iekšējo robežu grozīšanu, kas ir likumdevēja kompetencē esošs jautājums. Precīzāk šajā jautājumā izteicās otrs referents par Satversmes I daļas projektu J. Purgals: „Piemēram, nevar celties jautājums par to, ka starptautiskie līgumi varētu noteikt robežas starp Vidzemi, Zemgali, Latgali un Kurzemi. Tā ir likumdošanas lieta, bet grozīt šo 3.pantu nevar citādi kā tikai ar tautas nobalsošanu. Man šķiet, ka šie papildinājumi ir lieki, viņi grib noteikt, ka ir vēl brīvība šīs robežas starp 4 zemēm likumdošanas ceļā noteikt, bet tās tiesības likumdošanas iestādei nemaz nav ņemtas un iekšējās valsts robežas var noregulēt tikai Latvijas valsts suverēnā vara un citām valstīm nav nekādas tiesības iejaukties” (*Latvijas Satversmes sapulces IV sesijas 7. sēdes 1921. gada 4. oktobrī stenogramma*).

Līdz ar to nav pamatots viedoklis, ka M. Skujenieks Satversmes komisijas vārdā būtu paziņojis, ka Satversmes 3. pants liedz grozīt Latvijas ārējās robežas.

42.2. Satversmes komisijas diskusijas par Satversmes 3. panta formulēšanu ir fragmentāras un nesniedz pilnu ieskatu par tajās pieņemtajiem lēmumiem. Satversmes komisijas loceklis F. Menders priekšlikumu noteikt, ka nevienu Latvijas daļu nevar „brīvprātīgi” atdot svešai varai, gan ir izteicis, taču Satversmes komisijas protokoli neatspoguļo to, vai šis priekšlikums ticis akceptēts (*sk. Satversmes sapulces Satversmes komisijas 1921. gada 28. februāra sēdes protokolu Nr. 30*).

Valsts konstitūcijā vispārīgi var noteikt, ka valsts teritorija ir nedalāma un neatsavināma, taču tas jānoteic *expressis verbis* ar skaidri formulētu normu. Piemēram, Francijas 1791. gada 3. septembra konstitūcijas II sadaļas 1. pants noteica Francijas teritoriju par nedalāmu. Līdzīga satura norma bija ietverta arī Ukrainas 1918. gada 29. aprīļa konstitūcijas 4. pantā. Savukārt Lietuvas Republikas 1938. gada 11. februāra konstitūcijas 2. pantā bija ietverts aizliegums atdalīt no Lietuvas tās zemes, kuras saskaņā ar starptautiskajiem līgumiem ietilpst Lietuvas sastāvā.

Ja aizliegums grozīt valsts teritoriju vai robežas konstitūcijas tekstā nav ietverts, jāpieņem, ka valsts teritorijas robežas ir grozāmas. Valstīm ir suverēnas tiesības grozīt savas robežas; šīs tiesības izriet no valsts suverenitātes principa (*sk. Ministru kabineta atbildes rakstu lietas materiālu 4. sējuma 90. lpp.*).

Satversmes sapulces debatēs referents par Satversmes I daļas projektu J. Purgals skaidri atzina, ka „Latvijas valsts ārējās robežas nevar citādi grozīt kā tikai konstitūcijā paredzētā kārtībā” (*Latvijas Satversmes sapulces IV sesijas 7. sēdes 1921. gada 4. oktobrī stenogramma*).

Var secināt, ka Satversme neliedz grozīt Latvijas valsts ārējās robežas, bet gan tieši pretēji – tajā ir noteikta ārējo robežu grozīšanas kārtība.

42.3. Ministru kabinets uzskata, ka norāde „starptautiskos līgumos noteiktās robežās” Satversmes 3. pantā definē Latvijas robežu noteikšanas metodoloģiju (*sk. lietas materiālu 4. sējuma 96. lpp.*). Nevar piekrist Ministru kabineta paustajam viedoklim, ka Satversmes 3. pants pats noteic valsts robežu grozīšanas kārtību.

Satversmes 3. pants tāpat kā Satversmes 1. un 2. pants noteic Latvijas valsts iekārtas pamatprincipus. Šie pamatprincipi formulēti abstraktu un konceptuālu aksiomu formā, un minētie panti nesatur atsauces uz to grozīšanas vai īstenošanas procedūrām. Šādu procedūru noteikšana ir citās Satversmes nodaļās izkārtoto pantu uzdevums.

Satversmes 3. pantā lietotā atsauce uz starptautiskajiem līgumiem izmantota nevis lai norādītu uz valsts robežu grozīšanas mehānismu, bet gan lai normatīvi noteiktu robežlīgumos fiksētās Latvijas robežas. Ja robežu noslēgšanas sarunu gaitā būtu pilnībā apmierinātas Latvijas prasības par savām etnogrāfiskajām robežām, tad Satversmes 3. pantā pietiktu ar konstatējumu, ka Latviju sastāda Vidzeme, Latgale, Kurzeme un Zemgale. Tā kā robežu noteikšanas sarunu gaitā Latvija vairākkārt piekāpās Igaunijas un Lietuvas prasībām, dažviet būtiski atkāpjoties no etnogrāfiskā principa, Satversmes 3. pantā atsauce uz starptautiskajos līgumos noteiktajām robežām bija nepieciešama, lai izslēgtu jebkādu ierosinājumu izteikšanu par nepieciešamību noteiktās valsts robežas pārskatīt un paplašināt līdz etnogrāfiskajām robežām.

43. Satversmē noteiktā valsts robežu grozīšanas kārtība noskaidrojama, ņemot vērā konstitucionālo tiesību doktrīnu.

43.1. Valsts varas dalīšanas princips izpaužas valsts varas sadalījumā likumdošanas, izpildu un tiesu varā, ko īsteno neatkarīgas un autonomas institūcijas [*sk. Satversmes tiesas 1999. gada 1. oktobra sprieduma lietā Nr. 03-05(99) secinājumu daļas 1. punktu*]. Attīstoties šim principam, konstitucionālās tiesības sāka risināt jautājumu par to, kādā veidā slēdzami līgumi ar citām valstīm un kādā veidā veicamas teritorijas izmaiņas.

Saskaņā ar Šarla Luija de Monteskjē teoriju starptautisko attiecību īstenošana tika iekļauta izpildvaras kompetencē, par kuru likumdevējam tikai atsevišķos gadījumos būtu lemšanas tiesības (*sk.:*

[Montesquieu Ch. L. The Spirit of Laws. Book 11](http://www.constitution.org/cm/sol_11.htm) // http://www.constitution.org/cm/sol_11.htm). Valstu praksi ietekmēja tieši šī Š. L. de Monteskjē teorija, un starptautisko līgumu slēgšana tika uzskatīta par izpildvaras prerogatīvu, kurā parlamentam nav tiesību iejaukties.

Lielā franču revolūcija ietekmēja šo varas sadalījumu starp likumdevēju varu un izpildvaru. Vispār tika saglabāts uzskats, ka valstis sazinās ar valdību starpniecību un parlamentam nedrīkst būt tiesību šajās attiecībās iejaukties. Taču atsevišķos gadījumos parlamentam tika paredzētas tiesības lemt par starptautisko līgumu ratifikāciju. Viens no šādiem gadījumiem bija valsts teritorijas nodošana citai valstij. Šādā gadījumā bija nepieciešama tautas pārstāvniecības piekrišana (*Констан Б. Принципы политики // Классический французский либерализм. Москва: Российская политическая энциклопедия, 2000, с. 132*).

Parlamenta tiesībām ratificēt šādus starptautiskos līgumus tika rasts arī teorētisks pamatojums. „Konstitucionālās valstīs teritorijas daļas „atsavināšana” nevar tikt veikta citādi kā vien ar tautas pārstāvniecības piekrišanu, jo ar atsavināšanu cieši saistīts ir šīs valsts likumu spēka zudums atsavināmajā teritorijā.” Savukārt likumi nevar tikt atcelti citādi kā vien ar parlamenta piekrišanu (*sk.: Кокошкин Ф. Ф. Лекции по общему государственному праву. Переиздание 1912 г. Москва: Зерцало, 2004, с. 157 – 159*).

43.2. Pēc Pirmā pasaules kara pieņemtajās konstitūcijās tika saglabātas izpildvaras tiesības parakstīt starptautiskus līgumus. Tajā pašā laikā parlamentam tika piešķirtas plašākas tiesības lemt par starptautisko līgumu apstiprināšanu. Viens no jautājumiem, par kuriem parlamentam bija obligāti jālemj, attiecas uz valsts teritorijas izmaiņām.

Piemēram, saskaņā ar Vācijas 1919. gada 11. augusta konstitūciju tāda starptautiskā līguma spēkā esamībai, kurš samazināja Vācijas valsts teritoriju, bija nepieciešama likumdevēja piekrišana (*sk.: Anschütz G. Die Verfassung des Deutschen Reichs vom 11. August 1919, S. 422*). Lietuvas 1922. gada 11. augusta konstitūcijas 30. pants paredzēja, ka Seimam jāapstiprina valdības noslēgtie līgumi, kas skar tādus jautājumus kā teritorijas iegūšana, atdošana un atteikšanās no tās. Līdzīgs noteikums bija ietverts arī Polijas Republikas 1921. gada 17. marta konstitūcijas 49. pantā.

43.3. Satversme starptautisko līgumu parakstīšanu, līdzīgi citām sava laika konstitūcijām, atstāj Ministru kabineta – izpildvaras funkciju īstenotāja – kompetencē. Taču Satversmes 68. pants paredz arī Saeimas kompetenci, proti, „visiem starptautiskiem līgumiem, kuri nokārto likumdošanas ceļā izšķiramus jautājumus, nepieciešama Saeimas apstiprināšana”. Prasība apstiprināt Saeimā attiecīgos starptautiskos līgumus Satversmē ietverta ar mērķi nepieļaut tādas starptautiskās saistības, kas likumdošanas ceļā izšķiramus jautājumus noregulētu bez Saeimas piekrišanas (*sk. Satversmes tiesas 2004. gada 7. jūlija sprieduma lietā Nr. 2004-01-06 secinājumu daļas 6. punktu*).

Viens no likumdošanas ceļā izšķiramiem jautājumiem, kuriem nepieciešama Saeimas apstiprināšana, ir Latvijas valsts robežu grozīšana. Šādu secinājumu apstiprina gan tālaika konstitucionālo tiesību teorija un citu valstu prakse, gan arī Latvijas parlamentārā prakse. Ministru kabinets pamatoti norāda uz vairākiem gadījumiem, kad Ministru kabineta noslēgtos starptautiskos līgumus par robežu grozīšanu apstiprinājusi Saeima (*sk. Ministru kabineta atbildes rakstu lietas materiālu 4. sējuma 101. – 102. lpp.*).

Saskaņā ar Satversmes 23. un 24. pantu Saeima starptautiskos līgumus, kas groza valsts robežu, var apstiprināt savā sēdē, kurā piedalās vismaz puse Saeimas locekļu, ar klātesošo deputātu absolūto balsu vairākumu.

43.4. Taču jāņem vērā, ka Satversmes 3. pants paredz latviešu apdzīvoto vēsturiski etnogrāfisko apgabalu vienotības principu. Satversmes 3. pantā minētajos latviešu tautas apdzīvotajos vēsturiski etnogrāfiskajos apgabalos latviešu tauta pašnoteicās, izveidojot savu valsti un noteicot sev Satversmi.

Latvijas valsts nemaina savu būtību, kamēr tās sastāvā ietilpst visas teritorijas, kurās pašnoteikusies latviešu tauta, proti, visi Satversmes 3. pantā minētie apgabali. Gadījumos, kad Latvija, slēdzot starptautiskos līgumus, atsakās no kādas Satversmes 3. pantā noteiktās valsts teritorijas daļas, attiecīgās teritorijas izmaiņas apspriežamas tādā kārtībā, kāda Satversmē ir noteikta Satversmes 3. panta grozīšanai. Jautājums par latviešu vēsturiski etnogrāfisko apgabalu vienotības grozīšanu ir Latvijas pilsoņu kopuma, nevis Ministru kabineta vai Saeimas kompetencē.

43.5. Ministru kabinets norādījis uz Satversmes 73. pantu, kas liedzot nodot tautas nobalsošanai līgumus ar ārvalstīm, un argumentē, ka Latvijas pilsoņu kopums nekad nevarot lemt par valsts teritorijas izmaiņām (*sk. Ministru kabineta atbildes rakstu lietas materiālu 4. sējuma 96. lpp.*).

Vērtējot Satversmes 73. panta saturu, jāņem vērā Satversmes vienotības princips. Satversme ir vienots veselums, un tajā ietvertās tiesību normas ir savstarpēji cieši saistītas. Katrai Satversmes normai ir sava noteikta vieta Satversmes sistēmā, un nevienai Satversmes normai nevar piešķirt lielāku nozīmi, nekā to paredz pati Satversme (*sk. Satversmes tiesas 2006. gada 16. oktobra sprieduma lietā Nr. 2006-05-01 16. punktu*).

Satversmes vienotības princips liedz izolēti iztulkot Satversmes 73. pantu un, vadoties no tā šķietami kategoriskā formulējuma, secināt, ka Satversme nekādā gadījumā nepieļauj starptautiskā līguma nodošanu tautas nobalsošanai. Satversmes 73. pants sistēmiski ietverts aiz Satversmes 72. panta, kas paredz Valsts prezidenta tiesības apturēt likuma publicēšanu, lai viena desmitā daļa vēlētajū pieprasītu tautas nobalsošanu par šo likumu. Savukārt Satversmes 73. pantam sekojošie nākamie divi panti joprojām attiecas uz 72. pantā paredzēto institūtu. Satversmes 73. pantu nevar iztulkot izolēti no Satversmes 72. – 75. panta sistēmas, kas veido vienotu noregulējumu.

Šādu secinājumu pamato arī Satversmē lietotā terminoloģija. Satversmes 73. pants paredz likumdošanas jautājumus, kurus nevar „nodot” tautas nobalsošanai. Saskaņā ar Satversmes 72. pantu tautas nobalsošanai „nododami” tādi likumi, kuru publicēšanu Valsts prezidents ir apturējis un tautas nobalsošanu par kuriem pieprasa viena desmitā daļa vēlētajū. Savukārt Satversmes 77. pants nerunā par likumu nodošanu tautas nobalsošanai. Tas paredz, ka tautas nobalsošanā apstiprināmi grozījumi Latvijas valsts konstitucionāli tiesiskā pamata normās un tikai tad šādi grozījumi var stāties spēkā.

Satversmes 77. pants paredz citu procedūru, saskaņā ar kuru iespējams grozīt Latvijas valsts konstitucionāli tiesisko pamatu, un uz šo procedūru neattiecas Satversmes 73. pantā noteiktie ierobežojumi.

43.6. Līdz ar to var secināt, ka Satversme noteic divas procedūras, saskaņā ar kurām veicamas valsts teritorijas izmaiņas, atkarībā no tā, vai teritorija, no kuras Latvija atsakās, ietilpst Satversmes 3. panta tvērumā.

Satversmes 76. un 77. panta noteikumi piemērojami tikai gadījumos, kad, slēdzot līgumu par valsts robežu grozīšanu, ir aizskarts Satversmes 3. pantā noteiktais latviešu apdzīvoto četru vēsturiski etnogrāfisko apgabalu vienotības princips. Pārējos gadījumos attiecīgā valsts teritorijas izmaiņa veicama Satversmes 68. panta pirmajā daļā noteiktajā kārtībā.

Lai izlemtu, kādā procedūrā apstiprināma Latvijas valsts teritorijas izmaiņa, nepieciešams noskaidrot, vai citai valstij nododamā teritorija ietilpst Satversmes 3. panta tvērumā.

VII

44. Pieteikuma iesniedzējs apstrīdējis Robežlīguma atbilstību Satversmes 3. pantam, jo ar Robežlīgumu tiekot samazināta Latvijas valsts teritorija. Atšķirībā no Miera līguma 3. panta, kas Abrenes apvidu piešķir Latvijai, Robežlīgums paredz, ka saglabājama Robežlīguma noslēgšanas brīdī *de facto* pastāvošā robeža starp Latviju un Krievijas Federāciju. Tas nozīmē, ka ar Robežlīgumu Abrenes apvidus *de iure* tiek nodots Krievijas Federācijai.

Pieteikuma iesniedzējs uzskata, ka Robežlīgums pārkāpj Satversmes 3. pantu, jo Satversmes 3. pantā noteiktajā valsts teritorijā ietilpstot arī Abrenes apvidus un Latvijas valsts robežas pēc Satversmes spēkā stāšanās ar starptautiskiem līgumiem neesot grozāmas.

44.1. Pieteikuma iesniedzējs pieteikumu par Robežlīguma atbilstību Satversmes 3. pantam iesniedza pēc tam, kad Robežlīgums bija parakstīts, bet vēl nebija apstiprināts Saeimā. Saeima Ratifikācijas likumu pieņēma Satversmes 68. panta pirmajā daļā paredzētajā kārtībā laikā, kad Satversmes tiesa izskatīšanai gatavoja lietu par Robežlīguma atbilstību Satversmes 3. pantam.

Satversmes 68. panta pirmā daļa paredz kārtību, kādā Latvijas valsts pauž savu piekrišanu izpildvaras parakstīta līguma saistošajam raksturam, proti, Saeima ar likumu par starptautiska līguma apstiprināšanu piekrīt Latvijas valsts vārdā uzņemties attiecīgajā starptautiskajā līgumā paredzētās saistības un pilnvaro Valsts prezidentu vai Ministru kabinetu veikt nepieciešamās darbības, lai starptautiskais līgums stātos spēkā.

Starptautiskā līguma apstiprināšana Saeimā ir *sui generis* likumdošanas akts, kas nepieciešams, lai starptautiskais līgums stātos spēkā un būtu piemērojams Latvijas tiesību sistēmā.

Ņemot vērā, ka ar Ratifikācijas likuma pieņemšanu Saeima ir piekritusi uzņemties tajā noteiktās starptautiskās saistības, Pieteikuma iesniedzējs lūdzis izvērtēt arī Ratifikācijas likuma atbilstību Satversmes 3. pantam.

44.2. Prasījums izvērtēt Ratifikācijas likuma atbilstību Satversmes 3. pantam ir cieši saistīts ar analogu prasījumu par Robežlīguma atbilstību Satversmei. Pieteikuma iesniedzējs sniedzis līdzīgu juridisko pamatojumu par abu šo tiesību aktu neatbilstību augstāka juridiskā spēka tiesību normai.

Pieteikuma iesniedzēja argumentācija par Robežlīguma neatbilstību Satversmes 3. pantam attiecas arī uz Ratifikācijas likuma neatbilstību Satversmes 3. pantam. Arī šajā gadījumā Pieteikuma iesniedzējs uzskata, ka Saeima nebija tiesīga apstiprināt Robežlīgumu, jo Abrenes apvidus esot Satversmes 3. pantā minētās Latvijas valsts teritorijas daļa un Satversme neļaujot grozīt valsts robežas, noslēdzot starptautisku līgumu.

Tā kā Ratifikācijas likums apliecina Saeimas piekrišanu Robežlīgumā noteiktajai valsts robežu izmaiņai, Robežlīguma un Ratifikācijas likuma atbilstība Satversmes 3. pantam izvērtējama kopsakarā.

45. Pieteikuma iesniedzējs uzskata, ka Satversmes 3. pants neparedz valsts robežu grozīšanas iespēju. Pieņemot šādu Pieteikuma iesniedzēja argumentāciju, būtu jāsecina, ka gan Robežlīgums, gan Ratifikācijas likums neatbilst Satversmes 3. pantam.

Tāču Satversmes tiesa jau iepriekš secinājusi, ka Satversmes 3. pants nenoteic Latvijas valsts robežas par negrozāmām (*sk. šā sprieduma 42. punktu*). Tā kā Satversme tieši pretēji Pieteikuma iesniedzēja paustajai argumentācijai paredz robežu grozīšanas procedūru, jāuzskata, ka Pieteikuma iesniedzēja paustais viedoklis par Robežlīguma un Ratifikācijas likuma neatbilstību Satversmes 3. pantam šā iemesla dēļ nav pamatots.

Satversmē ir paredzētas divas valsts robežu grozīšanas procedūras atkarībā no tā, vai citai valstij nododamā teritorija ietilpst vai neietilpst Satversmes 3. pantā minēto Latvijas vēsturiski etnogrāfisko apgabalu sastāvā. Ja nododamā teritorija ir daļa no šiem apgabaliem, šāds robežu pārgrozījums veicams Satversmes 76. – 79. pantā paredzētajā kārtībā. Savukārt tad, ja nododamā teritorija neietilpst nevienā no Satversmes 3. pantā minētajiem apgabaliem, robežu pārgrozījums apstiprināms Satversmes 68. panta pirmajā daļā paredzētajā kārtībā.

Tā kā Robežlīgums ir apstiprināts, ievērojot Satversmes 68. panta pirmajā daļā paredzēto procedūru, nepieciešams pārbaudīt, vai Saeima ir piemērojusi pareizo procedūru Latvijas un Krievijas valsts robežas grozīšanai.

46. Gan Pieteikuma iesniedzējs, gan institūcijas, kas izdevušas apstrīdētos aktus, *a priori* uzskata, ka Abrenes apvidus ietilpst Satversmes 3. pantā noteiktajā teritorijā, proti, šis apvidus ir daļa no Latgales vēsturiski etnogrāfiskā apgabala.

Satversmes tiesa ir secinājusi, ka Satversmes 3. pants nenoteic valsts teritoriju kopumā, bet gan paredz, ka Latvijas valsts teritorijā obligāti jāietilpst četriem vēsturiski etnogrāfiskajiem apgabaliem – Vidzemei, Latgalei, Kurzemei un Zemgalei. Tāpat Satversmes 3. pants pieļauj, ka atsevišķas Latvijas valsts teritorijas daļas tiek noteiktas likumdošanas ceļā, un atstāj tās ārpus sava tvēruma (*sk. šā sprieduma 40. – 41. punktu*), jo 3. panta mērķis nav noteikt visu Latvijas valsts teritoriju, bet gan paredzēt, ka Latvijas valsts teritorijā obligāti ietilpst Vidzeme, Latgale, Kurzeme un Zemgale.

Tādēļ ir jānoskaidro, vai Abrenes apvidus ietilpst Latgales vai kādā citā Latvijas vēsturiski etnogrāfiskajā apgabalā.

47. Abrenes apvidus ir bijis senlatviešu Atzeles (Adzeles, Adeles) zemes sastāvdaļa (*sk.: Andersons E. Kā Narva, Pečori un Abrene tika iekļauta Krievijas Sociālistiskajā Federatīvajā Republikā // Latvijas Vēsture, 1991, Nr. 1, 50. – 59.lpp.*). Tāču vēsturiski šā apvidus attīstība atšķīrās no Vidzemes, Latgales, Kurzemes un Zemgales attīstības. 1431. gadā pleskavieši iebruka Kacēnu un Augšpils apvidos un uzbūvēja tur labi nocietinātu cietoksni, kuru nosauca par Višgorodu. 1481. gadā Maskavas, Pleskavas un Novgorodas apvienotie spēki iekaroja Abrenes apvidus atlikušās daļas un piespieda vietējos iedzīvotājus atteikties no katoļticības un pievienoties pareizticīgajai baznīcai (*sk.: Andersons E. Kā Narva, Pečori un Abrene tika iekļauta, 56. lpp.*).

Kopš tā laika Abrenes apvidus tika nošķirts ne tikai no Kurzemes un Vidzemes, bet arī no Latgales. Krievi šajā teritorijā ilgstoši asimilēja vietējos iedzīvotājus (*sk.: Skujenieks M. Latvijas statistikas atlās. Rīga: Valsts statistikas pārvalde, 1938, 14. lpp.*).

Etnogrāfs Augusts Bīlenšteins, kura darbi tika izmantoti Latvijas un Padomju Krievijas valsts robežas noteikšanā, pamatojoties uz XIX gadsimta otrajā pusē veiktajiem pētījumiem, rakstīja: “Latviešus Pleskavas guberņā ļoti bieži bez pamata uzskata par krieviem. Viņi gan ir grieķu katoļu ticības, valkā drēbes pēc krievu paražas un audzē bārdas un ar svešniekiem runā krieviski, bet savu piederību pie latviešu tautības viņi nepārprotami pierāda ar to, ka viņi savās mājās un ģimenē lieto latviešu valodu.

[..] viņi pateicoties politiskai un reliģiskai šķirtībai ir sen zaudējuši sakarus ar savas tautas valodu un ieražām un tālab viņiem neizbēgami ar katru paaudzi vairāk jāasimilējas ar austrumu kaimiņu” (*Skujenieks M. Latvija. Zeme un iedzīvotāji. Ar J. Bokaldera nodaļu par lauksaimniecību. Trešais papildinātais un pārstrādātais izdevums. Rīga: A. Gulbja apgādniecībā, 1927, 266. lpp.*).

Komentējot šo viedokli, M. Skujenieks rakstīja, ka „Bīlenšteina pareģojums pēc 40 gadiem ir piepildījies un mums Gauru – Višgorodas – Kačanovas pagastu iedzīvotāji tagad ir jāpieskaita krieviem, kaut gan viņi ir cēlušies no latviešiem” (*Skujenieks M. Latvija. Zeme un iedzīvotāji, 1927, 266. – 267. lpp.*).

XX gadsimta sākumā Abrenes apvidū, kas ietilpa Pleskavas guberņā, iedzīvotāju vairākums bija pareizticīgie un sarunvalodā lietoja krievu valodu. Abrenes apvidū gan bija saglabājušās atsevišķas latviešu apdzīvotas vietas („salas”), taču šā apvidus lielākā iedzīvotāju daļa bija pareizticīgie krievi (*sk.: Skujenieks M. Latvijas statistikas atlases, 14. lpp.*).

Statistikas dati liecina, ka 1925. gadā Kacēnu pagastā no visiem iedzīvotājiem latviešu bija 17%, Purvmalas pagastā – 8%, Gauru pagastā – 4%, bet Augšpils un Linavas pagastos – 3%. Vēl šajos pagastos dzīvoja 0,5% baltkrievu, bet pārējie iedzīvotāji bija krievi (*sk.: Latviešu konversācijas vārdnīca. 7. sējums. Rīga: A. Gulbis, 1931 – 1932, 14185. sl.*).

Jaunlatgales apriņķī 1924. gadā Latvijas valsts apvienoja Abrenes apvidu un daļu no tālaika Ludzas apriņķa. Jaunlatgales apriņķa austrumu teritorijā bija daudz krievu, bet rietumu teritorija ar Balvu, Rugāju, Bērzpils un Tilžas pagastiem pilnā mērā piekļaujas Vidzemei un Latgalei kā ģeogrāfiski, tā etnogrāfiski (dominē latviskais elements, Liepnā – luterāņi, citur katoļi) (*sk.: Skujenieks M. Latvija. Zeme un iedzīvotāji, 1920, 230. lpp.*). „Viskrieviskākais apgabals Latvijā tagad ir Jaunlatgales apriņķa austrumu daļa, kur Augšpils, Linavas, Kacēnu, Gauru un Purvmalas pagastos dzīvo 43.340 iedzīvotāji, no kuriem 39.653 ir lielkrievi, tas ir 91,5% no visiem iedzīvotājiem” (*Skujenieks M. Latvieši svešumā un citas tautas Latvijā. Citēts pēc: Krasnais V. Kas ierosināja Jaunlatgales latvisko atmodu // Ziemeļlatgales atmoda. Rīga: Latvju nacionālās jaunatnes savienības Latgales apgabala izdevums, 1935, 64. lpp.*).

Apvienojot latviešu apdzīvotos apgabalus, Latvijas valsts pamatojās uz iedzīvotāju nacionālo piederību robežu noteikšanas brīdī, nevis uz vēsturiski etnogrāfiskajām robežām iepriekšējos gadsimtos, latviskajiem apvidvārdiem, baltu pilskalniem vai citām vēstures liecībām.

48. Satversmes tiesa, vērtējot Satversmes 3. panta vēsturisko ģenēzi, ir secinājusi, ka tas ir pamatots uz prasību pēc visu latviešu apdzīvoto apgabalu apvienošanas kopējā teritoriālajā vienībā.

48.1. Latviešu apdzīvoto apgabalu apvienošanai sevišķi nozīmīgs bija I Latgales kongress, kas notika 1917. gada aprīlī. Šajā kongresā piedalījās Vitebskas guberņas Ludzas, Rēzeknes un Daugavpils apriņķu pārstāvji, un kongresa rezolūcija prasīja tikai šo triju apriņķu kā Latgales pievienošanu pārējai Latvijai. I Latgales kongresā delegāti no Abrenes apvidus nepiedalījās un prasība par Abrenes apvidus kā Latgales daļas pievienošanu Latvijai netika izvirzīta (*sk.: Trasuns F. Dzīve un darbi, 63. – 73. lpp.; Kemps F. Latgales likteņi, 133. – 160. lpp.; K. Poča viedoklis, lietas materiālu 10. sējuma 130. lpp.*). Tāpat arī 1918. gada 29. – 30. aprīlī sasauktajā Latgales zemstu un sabiedrisko darbinieku sapulcē piedalījās Vitebskas guberņas Rēzeknes, Daugavpils un Ludzas apriņķu pārstāvji. Sapulce pieņēma šādu lēmumu: „Pievienojoties tai 26. un 27. aprīļa un 3. decembra 1917. g. Latgales kongresu lēmumu daļai, kur tiek runāts par Latgales, t.i., bijušo ordeņa zemju pievienošanu Vidzemei un Kurzemei, zemstes sapulce pilnvaro padomi un zemstes valdi šo pievienošanu izvest dzīvē un izveidot”

(*Jautājums par Latgales apvienošanu ar pārējo Latviju // Ziņas par Latviju. Rakstu krājums, Nr. 4, 1918. gada jūnijs, 6. lpp.*). Abrenes apvidus neietilpa Vitebskas guberņā, un šā apvidus piederība pie Latvijas laikā, kad runa bija par Latgales pievienošanu pārējai Latvijai, netika diskutēta.

Viens no Latvijas apvienošanas idejas aizstāvjiem F. Trasuns, izvirzot prasības par latviešu tautas apvienošanu, runāja tikai par Kurzemes, Vidzemes un Vitebskas guberņu latviešu apvienošanu. „Pēdējā rakstā es devu īsu pārskatu par kurzemnieku, vidzemnieku un Vitebskas guberņas latviešu sakariem pēdējos 25 – 30 gados [...] Etnogrāfiski mēs bijām viena tauta, mums bija viena kopīga latviešu valoda, kopīga tēvu atstātā kulturālā manta dziesmās un ieražās, kopīga vēsturiskā pagātne” (*Vēl kāds vārds par mūsu tautas daļu apvienošanu // Trasuns F. Dzīve un darbi, 131. lpp.*).

48.2. Pēc Vidzemes un Kurzemes latviešu ieskata, Latgale aptvēra tikai Vitebskas guberņas Ludzas, Rēzeknes un Daugavpils apriņķus. A. Bergs 1918. gadā rakstīja: „Latvijas zeme jeb teritorija sastādās no trijām viņas atsevišķām daļām: Kurzemes, Vidzemes, t.i. Rīgas, Valmieras, Cēsu un Valkas apriņķiem, un Latgales, t.i., Daugavpils, Rēzeknes un Ludzas apriņķiem Vitebskas guberņā, kas pazīstami arī zem nosaukuma Inflantija” (*Latvijas valsts pasludināšana, 5. lpp.*).

1918. gada 18. novembra Latvijas Republikas proklamēšanas aktā ietvertajā prasībā apvienot vienā valstī Vidzemi, Kurzemi un Latgali to etnogrāfiskajās robežās ar Latgales jēdzienu bija apzīmēti trīs Vitebskas guberņas apriņķi (*sk.: Latvijas Pagaidu valdības mērķi, 3. – 4. lpp.*). Šādu viedokli, proti, ka Latgali veido Vitebskas guberņas trīs ziemeļrietumu apriņķi, tajā laikā pauda arī M. Skujenieks (*sk.: Skujenieks M. Latvija. Zeme un iedzīvotāji, 1920, 1. – 2. lpp.*). Līdz ar to Latvijas Republikas proklamēšanas laikā ar Latgales jēdzienu tika apzīmēti Vitebskas guberņas Daugavpils, Rēzeknes un Ludzas apriņķi.

Arī sarunās par mieru ar Padomju Krieviju notika plašas diskusijas par Latgales kā latviešu apdzīvota vēsturiski etnogrāfiska apgabala robežām. Padomju Krievijas pārstāvis Ā. Joffe citastarp norādīja: „Latgales jautājumā ir pieejami vairāki tagadējās Latvijas valdības paziņojumi par to, ka Latgali etnogrāfiski veido Ludzas, Daugavpils un Rēzeknes apriņķi” (*Latvijas valsts vēstures arhīva 1313. f. 2. apr. 35. lietas 22. lp.*). Komentējot šo Padomju Krievijas viedokli, A. Zēbergs atzina, ka Latvijas valdība, dažādos aktos minot Latgali kā Latvijas sastāvdaļu, ar to ir apzīmējusi Daugavpils, Rēzeknes un Ludzas apriņķus, lai radītu skaidrību par Latgales teritoriālo apmēru. Taču tas nenozīmējot, ka atsevišķos gadījumos, pamatojoties uz etnogrāfisko principu, nebūtu nepieciešama cariskās Krievijas administratīvi teritoriālo vienību robežu precizēšana (*sk. Latvijas valsts vēstures arhīva 1313. f. 2. apr. 35. lietas 33. lp.*).

49. Abrenes apvidus jautājums aktualizējās, tuvojoties sarunām par mieru ar Krieviju. Izmantojot militāri stratēģiskos panākumus Latgales frontē un tālaika politisko situāciju, kad Padomju Krievija karoja vairākās frontēs, Latvija centās panākt pēc iespējas labvēlīgākus miera noteikumus. Tas attiecās arī uz valsts robežu jautājumu.

49.1. Prasība par to, ka Latvijas teritorijā jāietver arī atsevišķas latviešu apdzīvotas teritorijas Vitebskas guberņas Drisas apriņķī un Pleskavas guberņas Ostrovas apriņķī, izvirzījās jau 1918. gada vasarā (*Ziņas par Latviju. Rakstu krājums, 1918. gada jūnijs, Nr. 4*). Taču no šīs prasības konteksta noprotams, ka tā vairāk attiecās uz pastāvošo Krievijas impērijas administratīvo robežu koriģēšanu par labu latviešu apdzīvoto apgabalu etnogrāfiskajām robežām, nevis uz apjomīgu teritoriju pievienošanu. „Vietām latvieši kompaktās masās apdzīvo apgabalus, kuri atrodas ārpus šīm robežām un citur kaimiņu tautu teritorija pārsniedz Latviju sastādošo apriņķu robežas” (*Skujenieks M. Latvija. Zeme un iedzīvotāji, 1920, 1. – 2. lpp.*). Līdzīgi šo prasību par pastāvošo administratīvo robežu koriģēšanu

traktēja arī A. Zēbergs miera sarunās (sk. *Latvijas valsts vēstures arhīva 1313. f. 2. apr. 35. lietas 33. lp.*).

49.2. Vispilnīgāk Latvijas valsts teritoriālās intereses apkopotas Latvijas delegācijas memorandā Parīzes miera konferencei (sk. *šā sprieduma 20.2. punktu*). Šajā dokumentā tiek izvirzīta prasība arī par Abrenes apvidus pievienošanu Latvijai.

No šā memoranda izriet, ka latviešu etnogrāfiskā robeža austrumos pārsniedza tālaika Vitebskas guberņas Ludzas, Rēzeknes un Daugavpils apriņķu administratīvās robežas, taču neietvēra sevī visu Latvijai ar Miera līgumu pievienoto teritoriju (sk. *V. Blūzmas viedokli lietas materiālu 11. sējuma 29. lpp.*). Memorandā Miera konferencei Pitalovas staciju aptverošā teritorija raksturota kā „veca latviešu zeme”, lai gan „iedzīvotāju vairums viņā ir krievi” un „tā atrodas 9 kilometrus no Latgales”. Var piekrist V. Blūzmas paustajam viedoklim, ka šāds secinājums apstiprinot faktu, ka Abrenes apvidus netika ietverts Latgales apgabalā Satversmes 3. panta izpratnē (sk. *lietas materiālu 11. sējuma 29. lpp.*).

Latvija Pitalovas stacijas pievienošanu savai teritorijai prasīja ekonomisku un militāri stratēģisku apsvērumu dēļ. Kā rakstīts Parīzes miera konferencei iesniegtajā memorandā, „Latvijas valsts ir deklarēta latviešu etnogrāfiskajās robežās, bet dažos gadījumos ekonomiskie apstākļi un satiksmes ērtība prasa dažu etnogrāfisko un administratīvo robežu pārlabojumu”.

Starp šiem nepieciešamajiem pārlabojumiem tika minēta Pitalovas stacija, kas Latvijai bija nepieciešama Rīgas – Sitas – Pitalovas un Daugavpils – Rēzeknes – Pleskavas dzelzceļa līniju savienošanai kā svarīgs dzelzceļa transporta mezgls. Tika ietverta arī argumentācija par Pitalovu kā senu latviešu zemi, taču, kā norāda A. Stranga, etnogrāfiskais arguments bija visvājākais (sk. *lietas materiālu 10. sējuma 219. – 220. lpp.*).

49.3. Satversmes tiesa, vērtējot Miera līguma noslēgšanas gaitu, jau ir secinājusi, ka Padomju Krievija Miera līgumā Abrenes apvidu Latvijai nodeva, atsaucoties uz Latvijas kā jaunas valsts ekonomiskajām vajadzībām (sk. *šā sprieduma 21. punktu*).

Lemjot par Miera līguma ratifikāciju Latvijas Satversmes sapulcē, tās locekļi vairākkārt uzsvēra noteiktās robežas izdevīgumu. Piemēram, F. Menders uzsvēra: „Trešais pants nosprauž robežas, kuras visumā sakrīt ar Latvijas etnogrāfiskām robežām un ieslēdz vēl dažus Latvijai izdevīgus dzelzceļa mezglus, kā, piemēram, Pitalovu” (*Latvijas Satversmes sapulces I sesijas 28. sēdes 1920. gada 2. septembrī stenogramma*). Jaunākajos vēsturnieku pētījumos, vērtējot Miera līgumu, rakstīts: „3. pants noteica robežas starp abām valstīm. Tas bija kompromiss, kas visumā atbilda etnogrāfiskajam principam, izņemot nelielo Pitalovas (Abrenes) iecirkni, kur latvieši jau sen bija mazākumā, bet par kuru Latvija iestājās ekonomisku (dzelzceļa mezgls) un stratēģisku (robežu iztaisnošana) motīvu dēļ” (*Treijs R. Zigrīds Meierovics. Rīga: Jumava, 2007, 51. lpp.*).

Latvijas Satversmes sapulcē Abrenes apvidus pievienošana Latvijai arī tika izmantota kā viens no argumentiem, kuru dēļ Latgalei nevar piešķirt pašpārvaldes tiesības. Tā kā Abrenes apvidus tika administratīvi iekļauts Ludzas apriņķī, M. Skujenieks varēja konstatēt: „Latgales robežas nav galīgi nospraustas. Piemēram, no Ostrovas apriņķa jaunpievienotā teritorija ir atklāts jautājums, tā ka būtu nepareizi mūsu satversmes likumā teikt, ka katrā ziņā šiem trim austrumu apriņķiem ir sevišķa pašvaldība” (*Latvijas Satversmes sapulces V sesijas 33. sēdes 1922. gada 4. aprīlī stenogramma*). Tā kā iesniegtajā priekšlikumā latgalieši prasīja pašpārvaldes tiesības Latgalei, no M. Skujenieka teiktā izriet, ka Latgali veido „trīs austrumu apriņķi”, savukārt Abrenes apvidus ir „jaunpievienotā teritorija”.

50. Termins „jaunpievienotā teritorija”, kas attiecināts uz Abrenes apvidu, nebūt nav nejauši izskanējis M. Skujenieka runā Latvijas Satversmes sapulcē. Tas atspoguļo pēc Miera līguma noslēgšanas dominējušo izpratni par Latvijas teritorijas sastāvdaļām.

50.1. M. Skujenieks grāmatas „Latvija. Zeme un iedzīvotāji” 1920. gada izdevumā rakstīja: „latvieši apdzīvo [...] Latgali (Vitebskas guberņas 3 ziemeļrietumu apriņķus) [...] Latgalē latviešu etnogrāfiskā robeža, atskaitot krievu kolonijas latviešu zemē, gandrīz viscaur sakrīt ar Latgales administratīvo robežu, izņemot Ludzas apriņķa dienvidaustrumu stūri, kur pārsvars ir krieviem. Sakarā ar Latvijas – Krievijas miera līguma projektu Latvijas teritorija tiek paplašināta uz austrumiem, pārceļot Ludzas apriņķa robežu 6 – 15 kilometrus uz austrumiem. [...] Visas Latvijas platība, ierēķinot arī ar lielajiem ezeriem apklāto daļu (897,6 kkm), ir 64,196,6 kkm. Pieskaitot pēc miera līguma ar Krieviju pievienotās Ostrovas un Drisas apriņķu daļas, Latvijas teritorija pārsniedz 65,000 kv. km” (*Skujenieks M. Latvija. Zeme un iedzīvotāji, 1920, 1. – 5. lpp.*).

No M. Skujenieka sniegtās informācijas var secināt, ka Ostrovas un Drisas apriņķu daļu pievienošana Latvijai neietekmē Latgales kā vēsturiski etnogrāfiska apgabala teritoriju. Šo pievienoto teritoriju daļas tiek dēvētas par Latvijas teritoriju, nevis Latgales daļu, un Latvijas kopējā platībā tiek iekļautas atsevišķi no Latgales apgabala teritorijas.

50.2. M. Skujenieka grāmatas „Latvija. Zeme un iedzīvotāji” trešajā izdevumā ietverta šāda informācija:

“Latvijā ir apvienota visa latviešu apdzīvotā zeme, kura sastādās no Vidzemes, Latgales, Kurzemes un Zemgales. [...]”

Latvija sastādās no

- 1) visas Kurzemes bez 100 kkm lielā Palangas novada;
- 2) Vidzemes 4 (Rīgas, Cēsu, Valmieras un Valkas) dienvidus apriņķiem, bez dažām ziemeļu daļas pagastu daļām [...];
- 3) agrākās Vitebskas guberņas 3 ziemeļrietumu apriņķiem (Daugavpils, Rēzekne, Ludza), kuri apvienoti zem senā vēsturiskā nosaukuma – Latgale;
- 4) Jaunrozes pagasta, kurš agrāk piederēja pie Veravas apriņķa Igaunijā;
- 5) agrākās Pleskavas guberņas Ostrovas apriņķa Augšpils, Gauru, Linavas, Purvmalas un Kacēnu pagastiem (agrāk Višgorodas, Tolkovas un Kačanovas pagastiem), kuri tagad pievienoti Jaunlatgales apriņķim un sastāda Jaunlatgales apvidu;
- 6) Piedrujas apvida (agrākie Pridruiskas un Pustinas pagasti Drisas apriņķī, Vitebskas guberņā);
- 7) Aknīšas (Oknīstes) pagasta, kurš agrāk piederēja pie Kauņas guberņas un ķīļveidīgi iespiedās starp Jaunjelgavas un Ilūkstes apriņķiem Zemgalē;

8) regulējot Kurzemes un Lietavas robežu, Kurzemei ir pievienoti 194 kkm no agrākās Kauņas guberņas, it sevišķi dienvidos no Bauskas (148,5 kkm)” (*Skujenieks M. Latvija. Zeme un iedzīvotāji, 1927, 1. – 2. lpp.*).

Var secināt, ka M. Skujenieks robežu sarunās ar kaimiņvalstīm iegūtās teritorijas neiekļāva Vidzemes, Latgales, Kurzemes un Zemgales apgabalos, bet norādīja atsevišķi kā ar robežlīgumiem iegūtas teritorijas. Šos teritoriālos ieguvumus M. Skujenieks dēvēja par jaunpievienotajām teritorijām (*sk.: Latvijas Satversmes sapulces vēlēšanu rezultāti. Rīga: Valsts statistikas pārvalde, 1920, 4. lpp.*).

50.3. Ņemot vērā šo Latvijas teritorijas dalījumu, Satversmes tiesa secina, ka Satversmes 3. pantā minētie Vidzemes, Latgales, Kurzemes un Zemgales vēsturiski etnogrāfiskie apgabali sevī neietver „jaunpievienoto” teritoriju. Satversmes 3. pantā minēta tā teritorija, kurai jābūt Latvijas valstī, lai tā atbilstu latviešu tautas pašnoteikšanās prasībām. Savukārt „jaunpievienotās” teritorijas tika iegūtas robežlīgumu slēgšanas sarunās dažādu iemeslu dēļ. To pievienošana vairāk saistāma ar robežlīgumu slēgšanas sarunu panākumiem, nevis latviešu tautas vēsturisko prasību pēc visu latviešu zemju apvienošanas kopējā administratīvā vienībā.

Arī V. Blūzma norāda, ka Abrenes apvidu iespējams apzīmēt kā „jauniegūto teritoriju”, uz ko norādot pirmais Pitalovas stacijas latviskotais nosaukums – Jaunlatgale, kas stacijai tika piešķirts 1925. gadā. Jaunlatgales vārds akcentējot situāciju, ka Latvijai ir pievienota jauna teritorija. Šīs Ostrovas apriņķa jauniegūtās teritorijas, kā norāda V. Blūzma, pārsvarā atradās ārpus XX gadsimta sākuma Latvijas etnogrāfiskajām robežām, jo krievu skaits tur sastādīja no 70% līdz pat vairāk nekā 90% atsevišķu pagastu iedzīvotāju (*sk. lietas materiālu 11. sējuma 30. lpp.*).

51. Latvijas valsts izveidošanā nozīmīgas bija Latvijas Satversmes sapulces vēlēšanas. Latvijas iedzīvotāji šajās vēlēšanās tiesiski pašnoteicās, iezīmējot gan Latvijas valsts teritoriju, gan arī pilnvarojot Satversmes sapulci noteikt valsts satversmi. Vidzemes, Latgales, Kurzemes un Zemgales iedzīvotāji Satversmes sapulcē pašnoteicās vienotā Latvijas tautā.

51.1. Latvijas Satversmes sapulces vēlēšanas bija ļoti nozīmīgs politisks notikums. Latvijas Tautas padomes locekļi iestājās par to, ka Satversmes sapulces vēlēšanas var notikt tikai pēc visas Latvijas etnogrāfiskās teritorijas atbrīvošanas, lai vienlaicīgi Satversmes sapulcē pašnoteiktos Vidzeme, Latgale, Kurzeme un Zemgale. Šī ideja *expressis verbis* tika iekļauta Latvijas Satversmes sapulces vēlēšanu likuma 22. panta piezīmē, kas atļāva rīkot Satversmes sapulces vēlēšanas tikai tad, „kad ir atsavināta Latgales teritorija”.

Debatējot Latvijas Tautas padomē par šo likumprojektu, Latgaliešu frakcijas pārstāve Valerija Seile teica: „Mums gribas, ka Satversmes sapulce, kas sanāks, būtu arī savā pilnā sastāvā. Bet tas šajā Satversmes sapulces likumprojektā nemaz nav paredzēts. Valdmaņa kungs tikko teica, ka lielinieki no Latvijas ir izdzīti. Bet, kungi, mēs, latgalieši, varam paziņot, ka no Latvijas lielinieki nav izdzīti, jo Latgalē vēl ir lielinieki, Latgalē vēl ir zem smagā komunistu jūga. [...] Es Latgaliešu frakcijas vārdā gribētu teikt to, ka lai pie paša Satv.Sap. likumprojekta vai viņa pielikuma būtu paskaidrots, ka Satversmes sapulci nedrīkst sasaukt līdz visas Latvijas atsavināšanai no lieliniekiem” (*Latvijas Tautas padomes ceturtās sesijas otrās sēdes 1919. gada 13. augustā stenogramma*).

51.2. Satversmes sapulces vēlēšanas notika 1920. gada 17. un 18. aprīlī. Tā kā neviens neiebilda pret vēlēšanu rīkošanu šajā laikā, uzskatāms, ka tad Latvijas Satversmes sapulces vēlēšanu likuma 22. panta piezīmes prasība bija izpildīta.

M. Skujenieks, komentējot Latvijas Satversmes sapulces vēlēšanu norisi, raksta: „Vēlēšanas notika visā Latvijā, izņemot tos apvidus, kurus okupējušas Igaunija un Lietava. Tā Valmieras apriņķī vēlēšanas nenotika Ainažu pilsētā un Ainažu, Ipiķu, Plateres un M. Salacas pagastos, Valkas apriņķī Valkas pilsētā un Laicēnu, L. Lugažu, Omulu, Pedeles, Valkas un Zores pagastos. Ilūkstes apriņķī vēlēšanās piedalījušies tikai astoņi pagasti, bet 10 pagasti okupācijas dēļ nav varējuši vēlēšanās piedalīties. Tanī pašā laikā no Latvijai jaunpievienotajiem pagastiem vēlēšanās piedalījās tikai Oknīstes pagasts, kurš agrāk piederēja pie Kauņas guberņas” (*Latvijas Satversmes sapulces vēlēšanu rezultāti, 1920, 4. lpp.*).

51.3. Pēc Latvijas Satversmes sapulces sanākšanas 1920. gada 7. maijā tai tika iesniegts vairāku Satversmes sapulces locekļu priekšlikums: „Izdarīt papildu vēlēšanas tais Ziemeļu Latvijas un Zemgales pagastos un pilsētās, kur vēlēšanas okupācijas varas dēļ nav varējušas notikt, nekavējoši pēc šo pagastu un pilsētu atbrīvošanas. Likumu par papildu vēlēšanu izvešanu augšā minētos pagastos un pilsētās uzdot izstrādāt juridiskai komisijai” (*Latvijas Satversmes sapulces I sesijas 4. sēdes 1920. gada 7. maijā stenogramma*).

1920. gada 29. jūnijā Latvijas Satversmes sapulce ratificēja Latvijas un Igaunijas robežu konvenciju. Savukārt jau 1920. gada 7. jūlija sēdē Satversmes sapulce pieņēma lēmumu:

„Saskaņā ar lēmumu no š.g. 7. maija izdarīt visdrīzākā laikā Satversmes sapulces vēlēšanas tais Ziemeļlatvijas apgabalos, kuros līdz šim aiz igauņu okupācijas apstākļiem vēlēšanas nav tikušas izdarītas, un nodot juridiskai komisijai nekavējoši iesniegt Satversmes sapulcei pieņemšanai attiecīgu likumu” (*Latvijas Satversmes sapulces I sesijas 14. sēdes 1920. gada 7. jūlijā stenogramma*).

Šāds likums tika pieņemts 1920. gada 14. septembrī. Referējot par to, Latvijas Satversmes sapulces loceklis Vilis Holcmanis teica: „Vēlēšanas notika vēlu. Viņas vajadzēja atlikt tamdēļ, ka viena Latvijas daļa atradās ārpus Latvijas robežām. Vēlēšanas bija jāatliek tādēļ, ka no sākuma trešā Latvijas sastāvdaļa – Latgale vēl nebija pievienota pie pārējām divām Latvijas daļām. Kad Latgale bija pievienota, kad mēs atsvabinājām no Krievijas okupētos apgabalus, ar kuru vēl atradāmies kara stāvoklī, tad tomēr arī tad vēl dažas Latvijas daļas nevarēja piedalīties pie vēlēšanām: viņas bija ieņemtas no valstīm, ar kurām mēs nekarojām, bet atradāmies miera stāvoklī.

Ziemeļlatvija atradās zem Igaunijas okupācijas varas un vēl līdz šai dienai dažas Latvijas daļas atrodas zem Lietavas okupācijas. Tagad, pateicoties šķīrējtiesai, Ziemeļlatvijas daļa atkal pievienota pie Latvijas un tagad jādod iespēja šo apgabalu iedzīvotājiem izpildīt savu galveno, pirmo pilsoņu pienākumu – sūtīt savus priekšstāvjus uz Latvijas Satversmes sapulci, uz suverēno varu” (*Latvijas Satversmes sapulces I sesijas 34. sēdes 1920. gada 14. septembrī stenogramma*).

Satversmes sapulces 1920. gada 25. novembra sēdē tika paziņoti Ziemeļlatvijas apgabalu vēlēšanu rezultāti. Ziņojot par tiem, Ziemeļlatvijas apgabalu vēlēšanu komisijas priekšsēdētājs Oto Nonācs uzsvēra: „No šī brīža šis augstais nams reprezentē visu Latvijas teritoriju, arī to viņas daļu Ziemeļlatvijā, kurai pie Latvijas valsts nodibināšanas ir lieli nopelni, bet kura zināmu iemeslu dēļ līdz šim laikam nevarēja sūtīt savus priekšstāvjus Satversmes sapulcē” (*Latvijas Satversmes sapulces II sesijas 2. sēdes 1920. gada 25. novembrī stenogramma*).

51.4. Latvijas Satversmes sapulces vēlēšanu likuma 22. panta piezīme liedza rīkot šādas vēlēšanas pirms Latgales atbrīvošanas. Atbilstoši šīs tiesību normas prasībām Latvijas Satversmes sapulces vēlēšanas notika pēc visas Latgales atbrīvošanas. Saskaņā ar Satversmes sapulces vēlēšanu rezultātu materiāliem Satversmes sapulces vēlēšanas bija notikušas visā Latgales apgabalā (*sk.: Latvijas Satversmes sapulces vēlēšanu rezultāti, 80. – 85. lpp.*).

Tāpat arī debatēs par papildu Satversmes sapulces locekļu vēlēšanām ne reizi nav minēts tas, ka kāda Latgales daļa nebūtu sūtījusi savus priekšstāvjus uz Satversmes sapulci. No tā iespējams secināt, ka Abrenes apvidus netika uzskatīts par Latgales daļu.

Tad, kad tika risināts jautājums par papildu deputātu ievēlēšanu Ziemeļvidzemē, Miera līgums jau bija ratificēts un Abrenes apvidus juridiski pievienots Latvijai. Taču arī šajās debatēs neviens Satversmes sapulces deputāts neaicināja šajā teritorijā rīkot vēlēšanas. Satversmes sapulces deputātiem vairāk rūpēja Ziemeļvidzemes un Ilūkstes apriņķa daļas pārstāvju ievēlēšana Satversmes sapulcē. Abrenes apvidū Satversmes sapulces vēlēšanas nenotika (*sk.: Latvijas Satversmes sapulces vēlēšanu rezultāti, 4., 80. – 85. lpp.*).

Satversmes sapulces vēlēšanu norise liecina, ka Abrenes apvidus netika uzskatīts par Latgales apgabala daļu.

52. 1952. gadā trimdā izdotajā rakstā, komentējot 1944. gadā notikušo Abrenes apvidus pievienošanu Krievijas PFSR, rakstīts: „Krievi no Latvijas ir atdalījuši un pievienojuši Krievijas padomju republikai visai lielu un nozīmīgu Latvijas teritorijas daļu – Abrenes apriņķa 6 pagastus un Abrenes pilsētu. Krievijai pievienoti Kacēnu, Upmales, Linavas, Purvmalas, Augšpils un Gauru pagasti. Tādā pašā kārtā arī no Igaunijas ir atdalīts viss Petseru apriņķis un Aiznarvas josla. Šķietamais motīvs būtu bijis tas, ka minētajos apgabalos lielākā daļa skaitās krievi. Liekas, ka šai lietai tomēr meklējamas dziļākas saknes. Minētie 6 Latvijas pagasti, Igaunijas Petseru apriņķis un Aiznarva ir pievienoti Latvijai un Igaunijai tikai pēc brīvības cīņu noslēguma. Agrākos gadu simteņos Baltijas provincē vai senajā Livonijā tie nav ietilpuši. Ir tieši apbrīnojami, ka tagadējie Krievijas varasvīri, kas noliedz jebkādas vēsturiskās tradīcijas citām tautām, ir parādījuši tik lielisku vēsturisku atmiņu. Tie ir uztvēruši minēto apgabalu pievienošanu Latvijai un Igaunijai kā Krievijas integritātes aizskārumu un nav to piemirsuši no 1920. g. līdz šim laikam. [...] Nešaubīsimies, ka pēc Padomju Savienības sakāves un boļševisma sabrukuma krievu nacionālisti, kas jau tagad emigrācijā pierāda tādu neiecietību un izsaka tik lielas prasības, bez šaubām lūkos pastāvēt uz šo jauno boļševiku varas radīto robežu” (*Bračs J. Krievi atņem mūsu zemi // Daugavas Vanagi, 1952, Nr. 19, 38. – 40. lpp.*).

53. Nav apšaubāms, ka Abrenes apvidus vēsturiski ir bijis senlatviešu apdzīvota zeme. Tāpat nav noliedzams, ka Abrenes apvidū gan Miera līguma noslēgšanas laikā, gan arī 1944. gadā dzīvoja latvieši.

Taču latviešu sabiedrisko darbinieku XX gadsimta sākumā formulētā latviešu apdzīvoto apgabalu apvienošanas ideja prasīja apvienot tikai Kurzemes guberņu un Vidzemes un Vitebskas guberņu latviešu apdzīvotos apriņķus. Šīs teritorijas ar atsevišķiem robežu precizējumiem tika uzskatītas par latviešu vēsturiski etnogrāfisko četru apgabalu kopējo teritoriju (Latvijas valsts teritorijas kodolu). Princips, ka šai teritorijai obligāti jāietilpst Latvijas valsts teritorijā, ietverts Satversmes 3. pantā.

Nedz sabiedrisko darbinieku politiskajās deklarācijās, nedz arī pagaidu konstitucionālajos aktos kā obligāta Latvijas valsts sastāvdaļa netiek minēts Abrenes apvidus. Abrenes apvidus nacionālas Latvijas valsts izveidošanā nav *conditio sine qua non*, bez kura Latvija neapvienotu visus latviešu apdzīvotos apgabalus. Arī Satversmes 3. pantā, apzinoties, ka Miera līgums Abrenes apvidu ir nodevis Latvijai, šī teritorija netiek minēta. Tāpat Abrenes apvidus iedzīvotājiem Latvijas Satversmes sapulce neļāva pašnoteikties, ievēlot savus priekšstāvjus Latvijas Satversmes sapulcē. Šāda attieksme pret Abrenes apvidus iedzīvotājiem liecina, ka Latvijas Satversmes sapulce šo apvidu uztvēra kā teritoriju, kas iegūta sekmīgās miera sarunās, nevis kā latviešu apdzīvoto zemi. Tālaika tiesību zinātnē tika atzīts, ka tautu pašnoteikšanās princips nav attiecināms uz teritorijām, ko valsts iegūst sekmīga kara rezultātā ar miera

līgumu, un šādu teritoriju iedzīvotājiem nav jāprasa viņu viedoklis par vēlamo valstspiederību (*sk.: Anshütz G. Die Verfassung des Deutschen Reichs vom 11 August 1919, S. 47*).

Ar Latgales jēdzienu Satversmes 3. pantā apzīmēti Vitebskas guberņas Ludzas, Rēzeknes un Daugavpils apriņķi. Savukārt Abrenes apvidus uzskatāms par jauniegūtu teritoriju, ko Latvija pievienoja savai teritorijai pēc Miera līguma spēkā stāšanās.

Līdz ar to, slēdzot Robežlīgumu, Satversmes 3. pants nav aizskarts.

54. Tā kā Robežlīgumā noteiktā valsts robeža neaizskar Satversmes 3. pantā noteikto Latvijas valsts teritorijas daļu, Robežlīgums apstiprināms kā starptautiskais līgums, kas nokārto likumdošanas ceļā izšķiramus jautājumus, proti, nokārto Satversmes 68. panta pirmajā daļā noteiktajā kārtībā. Robežlīgumā noteiktā valsts robeža nav apspriežama tautas nobalsošanā saskaņā ar Satversmes 3. un 77. panta noteikumiem.

Ratifikācijas likums kopumā ir pieņemts, ievērojot Satversmes 68. panta pirmās daļas prasības. Satversmes tiesa nekonstatē tādas atkāpes no Satversmes un Saeimas kārtības ruļļa noteikumiem, kas būtu par pamatu visa Ratifikācijas likuma atzīšanai par neatbilstošu Satversmei. Ratifikācijas likums ir pieņemts bez procedūras pārkāpumiem, un Saeima Satversmē paredzētā veidā ir uzņēmusies starptautiskas saistības sakarā ar jauno Latvijas un Krievijas robežu, kas daļēji groza joprojām spēkā esošajā Miera līgumā noteikto šo valstu robežu, nododot Krievijas Federācijai Abrenes apvidu.

Robežlīgums un Ratifikācijas likums atbilst Satversmes 3. pantam.

VIII

55. Pieteikuma iesniedzējs lūdz izvērtēt Pilnvarojuma likuma un Ratifikācijas likuma 1. panta vārdu „ievērojot Eiropas Drošības un sadarbības organizācijas pieņemto robežu nemainības principu” atbilstību Neatkarības deklarācijas preambulai un 9. punktam.

Satversmes tiesas likuma 16. pantā *expressis verbis* nav noteiktas Satversmes tiesas tiesības izvērtēt likumu atbilstību Neatkarības deklarācijas normām. Satversmes tiesas kolēģijas, lemjot par lietu ierosināšanu, prasījumus par apstrīdēto likumu atbilstību Neatkarības deklarācijas normām vērtējušas Satversmes tiesas likuma 16. panta 1. punkta kontekstā (*sk. Satversmes tiesas 3. kolēģijas 2007. gada 26. aprīļa lēmumu par lietas ierosināšanu un Satversmes tiesas 2. kolēģijas 2007. gada 17. jūlija lēmumu par lietas ierosināšanu*).

Satversmes tiesas likuma 16. panta 1. punkts paredz, ka Satversmes tiesa izskata lietas par likumu atbilstību Satversmei. Lemjot par lietas ierosināšanu pēc Pieteikuma iesniedzēja pieteikuma, Satversmes tiesas kolēģija secināja: „Satversmes tiesas likuma 16. panta 1. punkts, interpretējot to kopsakarā ar demokrātiskas un tiesiskas valsts principiem, paredz, ka Satversmes tiesas kompetencē ir izskatīt ne vien lietas par likumu atbilstību Satversmei šaurākā nozīmē, proti, konkrētajam dokumentam “Latvijas Republikas Satversme”, bet arī lietas par likumu atbilstību Satversmei plašākā nozīmē, proti, lietas par likumu atbilstību ikvienai konstitucionāla rakstura (ranga, līmeņa) normai” (*Satversmes tiesas 2. kolēģijas 2007. gada 17. jūlija lēmuma par lietas ierosināšanu 3. punkts*). Bez tam Satversmes tiesas kolēģija norādīja, ka, pastāvot šaubām par Neatkarības deklarācijas spēkā esamību un vietu normatīvo tiesību aktu hierarhijā, šis jautājums līdz galam izlemjams ar Satversmes tiesas spriedumu, izskatot lietu pēc būtības (*sk. Satversmes tiesas 2. kolēģijas 2007. gada 17. jūlija lēmuma par lietas ierosināšanu 3. punktu*).

Līdz ar to jānoskaidro, vai Neatkarības deklarācija ietilpst Satversmes tiesas likuma 16. panta 1. punktā lietotā jēdziena „Satversme” plašākajā nozīmē.

56. Tiesību normas vietu normatīvo tiesību aktu hierarhijā noteic tiesību normas juridiskais spēks.

Tiesību normas juridiskais spēks ir atkarīgs no institūcijas, kura tiesību normu pieņēmusi, un procedūras, kāda noteikta tiesību normas pieņemšanai. Jo augstāka ir tiesību normu pieņēmušās institūcijas demokrātiskās leģitīmācijas pakāpe un jo kvalificētāka ir tiesību normas pieņemšanas procedūra, jo augstāks attiecīgās tiesību normas juridiskais spēks.

56.1. Satversmes 64. pants noteic, ka „likumdošanas tiesības pieder Saeimai, kā arī tautai šinī Satversmē paredzētā kārtībā un apjomā”.

Satversmes 64. pants aptver gan vienkāršo likumdošanas tiesību, gan arī satversmes likumdošanas sadalījumu starp Saeimu un Latvijas pilsoņu kopumu (sk.: *Dišlers K. Latvijas Republikas Satversmes grozīšanas kārtība // Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1929, Nr. 7/8, 227. – 228. lpp.*). Tas nozīmē, ka Satversme nošķir likumdošanas varu un satversmes varu, proti, tiesības pieņemt un grozīt Satversmi.

56.2. Saskaņā ar Satversmes 23. un 24. pantu Saeima parastos likumus ir tiesīga pieņemt ar klātesošo deputātu absolūto balsu vairākumu, ja Saeimas sēdē piedalās vismaz puse Saeimas locekļu. Savukārt saskaņā ar Satversmes 74. un 79. pantu Latvijas pilsoņu kopums savas likumdošanas tiesības ir tiesīgs īstenot, ja tautas nobalsošanā ir piedalījusies vismaz puse no pēdējās Saeimas vēlēšanās piedalījušos vēlētāju skaita. Šādā gadījumā Latvijas pilsoņu kopuma gribu noteic nodoto balsu vairākums.

Satversmes grozīšanai, t.i., satversmes varas īstenošanai, Satversmē ir noteiktas stingrākas prasības. Satversmes 76. pants paredz, ka Satversmi Saeima var grozīt sēdēs, kurās piedalās vismaz divas trešdaļas Saeimas locekļu. Pārgrozījumus Saeima pieņem trijos lasījumos ar ne mazāk kā divu trešdaļu klātesošo deputātu balsu vairākumu. Savukārt saskaņā ar Satversmes 79. pantu Latvijas pilsoņu kopums Satversmes pārgrozījumu ir pieņēmis, ja tam piekritusi vismaz puse no visiem balsstiesīgajiem Latvijas pilsoņiem.

Līdz ar to Satversmes 76. – 79. panta kārtībā pieņemtajiem likumiem, ar kuriem tiek grozīta Satversme, ir augstāks juridiskais spēks nekā vienkāršajiem likumiem.

56.3. Likumiem, ar kuriem Saeima vai Latvijas pilsoņu kopums groza Satversmi, ir konstitucionāls rangs, ja tie pieņemti, ievērojot Satversmē noteiktās procedūras prasības.

Satversmes 24. pants paredz, ka Satversmē izsmeļoši noteikti gadījumi, kad Saeima var pieņemt lēmumu ar kvalificēto balsu vairākumu. No tā secināms, ka Saeima nevar pieņemt konstitucionāla ranga aktus, ja vien šāda akta pieņemšanas procedūra nav noteikta Satversmē.

Šādu konstitucionāla ranga aktu pieņemšanu paredz Satversmes 76. un 77. pants (Latvijas pilsoņu kopumam – attiecīgi Satversmes 77. un 78. pants). Ar 2003. gada 8. maija grozījumiem Satversmes 68. pantā ir paredzēts vēl viens konstitucionāla ranga aktu veids. Starptautiskos līgumus, kuros nolūkā stiprināt demokrātiju starptautiskajām institūcijām tiek deleģēta daļa no valsts institūciju kompetences, Saeima var apstiprināt sēdēs, kurās piedalās vismaz divas trešdaļas Saeimas locekļu, un apstiprināšanai nepieciešams divu trešdaļu klātesošo deputātu balsu vairākums.

Līdz ar to konstitucionāla ranga aktus var pieņemt tikai Satversmē noteiktajos gadījumos.

57. Pirms Satversmes spēkā stāšanās bija spēkā t.s. Latvijas otrā pagaidu satversme – Latvijas Satversmes sapulces 1920. gada 27. maijā pieņemtā Deklarācija par Latvijas valsti un 1920. gada 1. jūnija Latvijas valsts iekārtas pagaidu noteikumi (*sk.: Dišlers K. Ievads Latvijas valststiesību zinātnē, 72. lpp.*).

Savukārt līdz Satversmes darbības atjaunošanai pilnā apjomā pēc Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas Augstākā padome bija pieņēmusi divus pārejas perioda konstitucionāla ranga aktus – Neatkarības deklarāciju un Konstitucionālo likumu.

Satversmē nav noteikta šo konstitucionāla ranga aktu pieņemšanas vai grozīšanas kārtība.

Ņemot vērā skaidra Satversmes regulējuma trūkumu, tiesību zinātnē pausts viedoklis, ka „pēc Satversmes spēkā stāšanās pilnā apjomā 1993. gada 7. jūlijā tā ir vienīgā konstitucionālā norma Latvijā. No tās izriet, ka blakus tai nepastāv citas tiesību normas, kurām formāli būtu konstitucionāls raksturs” (*Atbildes uz ANO Cilvēktiesību komitejas locekļu jautājumiem // Cilvēktiesību Žurnāls, 1996, Nr.2, 78. lpp.*).

Lai pārbaudītu šāda viedokļa pareizību, nepieciešams izpētīt pirms Satversmes spēkā stāšanās pieņemto konstitucionāla ranga aktu piemērošanas praksi.

58. Saskaņā ar vispārējiem tiesību principiem tiesību norma zaudē savu spēku, ja iestāties termiņš vai nosacījums, ar ko ierobežots normatīvā akta spēks laikā, ja tiesību norma tiek atcelta vai ja spēkā stājas tiesību norma ar tādu pašu vai augstāku juridisko spēku, kas regulē tos pašus jautājumus [*sk. Satversmes tiesas 1997. gada 7. maija sprieduma lietā Nr. 04-01(97) secinājumu daļas 2. punktu*].

Līdz ar to jāizvērtē, vai pirms Satversmes spēkā stāšanās pieņemtie konstitucionālie akti ir spēkā un kā Satversmes spēkā stāšanās ietekmēja to spēkā esamību.

59. 1922. gada 15. februārī pieņemtajā Latvijas Republikas Satversmē nav tiesību normu, kas regulētu pagaidu satversmes spēkā esamību. Šādas tiesību normas nebija ietvertas arī Likumā par Latvijas Republikas Satversmes spēkā stāšanos un ieviešanu.

Līdz ar to Latvijas Satversmes sapulce *expressis verbis* neatcēla reizē ar Satversmes spēkā stāšanos otrās pagaidu satversmes normas.

59.1. Pēc Latvijas Satversmes sapulces sanāksšanas līdz Satversmes pieņemšanai radās nepieciešamība izstrādāt pagaidu satversmi, kas noteiktu valsts iekārtas pamatjautājumus. Pagaidu satversmes izstrādāšana bija Satversmes komisijas pirmais darbs.

Satversmes sapulces Satversmes komisijas sēdē 1920. gada 26. maijā tika pieņemts lēmums likumprojektu par Latvijas valsts formu un suverēno varu iesniegt Satversmes sapulcei atsevišķi, t.i., neatkarīgi no likumprojekta par pagaidu konstitūciju (*sk. Satversmes sapulces Satversmes komisijas 1920. gada 26. maija sēdes protokolu Nr. 5*). Likumprojektu par Latvijas valsts formu un suverēno varu Satversmes komisija Satversmes sapulcei iesniedza kā Deklarāciju par Latvijas valsti.

Referējot Satversmes sapulcē par šīs deklarācijas saturu, Satversmes komisijas priekšsēdētājs M. Skujenieks atzina, ka „jautājumus par Latvijas valsts formu un suverēno varu komisija nolēma atdalīt no projekta par valsts iekārtu aiz tā iemesla, ka šie nosacījumi ir pamatus liekoši. Viņiem, cik paredzams, nebūs pagaidu raksturs” (*Latvijas Satversmes sapulces I sesijas 5. sēdes 1920. gada*

27. maijā stenogramma). Šādai interpretācijai piekrita arī tālaika tiesību zinātne: „Deklarācijai par Latvijas valsti nav pagaidu raksturs. Tas ir pamatlikums, kas izdots uz nenoteikti ilgu laiku jeb, kā dažreiz mēdz formulēt, „uz visiem laikiem”. Iznīcināt Deklarācijā izteiktos demokrātiskos principus varētu tikai reakcionārs apvērsums valsts iekšienē vai naidīga pārspēka uzbrukums no ārienes. Mierīgā, likumīgā ceļā Deklarācijā formulētie principi varētu tikt grozīti tikai pašas tautas nobalsošanas ceļā” (Dišlers K. *Latvijas pagaidu konstitūcija. Vispārīgas piezīmes // Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1920, Nr.2/3, 52. lpp.*).

Stājoties spēkā Satversmei, Deklarācija par Latvijas valsti savu juridisko spēku nezaudēja. Šādu viedokli debatēs par Latvijas Republikas Satversmi pauda Satversmes komisijas referents J. Purgals: „Šī deklarācija ir uzskatāma par Latvijas valsts pamata likumu. Tai nav pagaidu raksturs, tā ir pamata likums, kas ir izdots uz visiem laikiem” (*Latvijas Satversmes sapulces IV sesijas 1. sēdes 1921. gada 20. septembrī stenogramma*).

Arī Latvijas senatori Deklarāciju par Latvijas valsti ir uzskatījuši par spēkā esošu konstitucionālu normu līdztekus Satversmei. 1948. gada Latvijas senatoru atzinumā norādīts: „Katra modernas valsts, bet it īpaši demokrātiskas republikas nepieciešams pamatelements ir viņas tiesiskā struktūra, kuru noteic tās konstitucionālie resp. pamatlikumi un kas to raksturo starptautiskā laukā kā attiecīgu tiesību subjektu. Šie brīvi vēlētajās Satversmes sapulces pieņemtie konstitucionālie likumi, uz kuru pamata Latvija visus tās brīvības gadus ir pastāvējusi kā suverēna un līdztiesīga valsts starptautiskā dzīvē, ir 1920. gada 27. maija deklarācija par Latvijas valsti un 1922. gada 15. februāra Latvijas Republikas Satversme” (*Senatoru atzinums // 4. maijs, 382. lpp.*).

Līdz ar to Deklarācija par Latvijas valsti ir spēkā esošs konstitucionāla ranga akts.

59.2. 1920. gada 1. jūnija Latvijas valsts iekārtas pagaidu noteikumi paši sevī ietvēra juridiskā spēka zaudēšanas nosacījumu. Atbilstoši šā akta nosaukumam tie bija „pagaidu noteikumi”, kuri savu spēku zaudē brīdī, kad stājas spēkā šo noteikumu 2. pantā paredzētais valsts pamata likums un savu darbību beidz Satversmes sapulce.

Šādu viedokli Latvijas Satversmes sapulcē pauda arī Satversmes komisijas referents J. Purgals: „Latvijas valsts iekārtas pagaidu noteikumiem ir pagaidu raksturs, t.i., tie paliek spēkā tikai līdz tam laikam, kamēr no Satversmes sapulces būs izstrādāta un pieņemta galīgā veidā konstitūcija” (*Latvijas Satversmes sapulces IV sesijas 1. sēdes 1921. gada 20. septembrī stenogramma*).

Tomēr Latvijas Senāta prakse liecina, ka Latvijas valsts iekārtas pagaidu noteikumi spēku zaudēja nevis automātiski pilnā apjomā, bet gan tiktāl, ciktāl pagaidu noteikumu normas tika aizstātas ar Satversmē ietvertajām tiesību normām.

Latvijas valsts iekārtas pagaidu noteikumu 9. pants paredzēja: „Latvijā pastāv personas un dzīvokļu neaizskaramība, preses, vārda, apziņas, streika, sapulču un biedrošanās brīvības, korespondences neaizskaramība, kuras nodrošināmas un noteicamas ar attiecīgiem likumiem.” Satversmē 1922. gada 7. novembrī, kad tā stājās spēkā, pamattiesību katalogs nebija ietverts.

Latvijas Senāta Administratīvais departaments 1929. gada 20. novembra spriedumā Nr. 64, kas tika pieņemts lietā par arodbiedrības reģistrāciju, spēkā esošo tiesību normu uzskaitījumu uzsāka ar konstitucionāla ranga normu – Latvijas valsts iekārtas pagaidu noteikumu 9. pantu, kas paredz biedrošanās brīvību. Senāta Administratīvais departaments arī norādīja, ka pagaidu noteikumu 9. pantā ietvertais „deklaratīvas dabas lozungs iztulkojams vienīgi tanī nozīmē, ka šīs brīvības izpaušme

nedrīkst nonākt konfliktā ar pastāvošiem likumiem” [Latvijas Senāta spriedumi (1918 – 1940). 3. sējums. Senāta Administratīvā departamenta spriedumi (1926 – 1930). Rīga: Latvijas Republikas Augstākā tiesa, Senatora Augusta Lēbera fonds, 1997, 1200. lpp.].

Līdz ar to Latvijas valsts iekārtas pagaidu noteikumi savu juridisko spēku zaudēja brīdī, kad tajos skartos jautājumus noregulēja cita konstitucionāla ranga akta normas.

60. Konstitucionālais likums un 1993. gada 6. jūlija Saeimas lēmums par Satversmes spēkā stāšanos pilnā apjomā neregulē jautājumu par pārejas perioda konstitucionāla ranga aktu spēkā esamību.

Tāpat nedz Neatkarības deklarācija, nedz arī Konstitucionālais likums nenoteic konkrētu termiņu vai nosacījumu, kuram iestājoties šie akti zaudētu savu juridisko spēku.

Līdz ar to izvērtējams, kādā apmērā Satversmes spēkā stāšanās ir ietekmējusi šo pārejas perioda konstitucionālā ranga aktu spēkā esamību.

60.1. Latvijas PSR Augstākā padome Neatkarības deklarāciju pieņēma kā konstitucionāla ranga aktu, ievērojot Latvijas PSR 1978. gada Konstitūcijas noteikumus.

Neatkarības deklarācija regulē konstitucionālo tiesību būtiskākos pamatjautājumus, līdz ar to tā atzīstama par konstitucionālo tiesību normu materiālā nozīmē (sk.: *Levits E. 4. maija Deklarācija Latvijas tiesību sistēmā // 4. maijs. Rakstu, atmiņu un dokumentu krājums par Neatkarības deklarāciju. Rīga: Fonds Latvijas Vēsture, 2000, 52. lpp.*).

Neatkarības deklarācija kopš tās pieņemšanas brīža līdz Satversmes darbības atjaunošanai pilnā apjomā regulēja divu konstitucionālo aktu – Satversmes un Latvijas PSR Konstitūcijas – darbības apjomu un savstarpējās attiecības. Šāds divu konstitucionālo aktu piemērojamības regulējums var būt efektīvs tikai tad, ja Neatkarības deklarācijai ir vismaz tāds pats juridiskais spēks kā Satversmei un Latvijas PSR Konstitūcijai. Tādēļ pamatots ir secinājums, ka Neatkarības deklarācijas normām ir konstitucionāls rangs, t.i., tās ir konstitucionālo tiesību normas arī formālā izpratnē (sk.: *Levits E. 4. maija Deklarācija Latvijas tiesību sistēmā, 52. – 53. lpp.*). Arī Saeima atbildes rakstā īpaši norādījusi, ka nav apšaubāms Neatkarības deklarācijas kā spēkā esoša konstitucionāla dokumenta statuss (sk. *lietas materiālu 1. sējuma 150. lpp.*).

Tā kā Neatkarības deklarācija ir pieņemta kā konstitucionāla ranga akts, tad pēc Satversmes darbības atjaunošanas pilnā apjomā risināms jautājums par deklarācijas normu spēkā esamību.

Šīs lietas ietvaros iespējams konstatēt, ka tiesību zinātnē neapšaubāmi par joprojām spēkā esošām konstitucionāla ranga tiesību normām būtu uzskatāms Neatkarības deklarācijas preambula un 9. punkts.

Uz Neatkarības deklarācijā ietvertajām tiesību normām, pamatojot savus spriedumus, vairākkārt ir atsaukusies arī Satversmes tiesa [sk., piemēram, *Satversmes tiesas 1998. gada 11. marta sprieduma lietā Nr. 04-05(97) secinājumu daļas 3. punktu, Satversmes tiesas 1999. gada 20. aprīļa sprieduma lietā Nr. 04-01(99) secinājumu daļas 1.1. punktu, Satversmes tiesas 2001. gada 26. jūnija sprieduma lietā Nr. 2001-02-0106 secinājumu daļas 1. punktu, Satversmes tiesas 2005. gada 7. marta sprieduma lietā Nr. 2004-15-0106 12. punktu, Satversmes tiesas 2005. gada 13. maija sprieduma lietā Nr. 2004-18-0106 secinājumu daļas 5. punktu].*

Līdz ar to Neatkarības deklarācijā ir ietvertas spēkā esošas tiesību normas.

60.2. Latvijas Republikas Augstākā padome Konstitucionālo likumu pieņēma, reaģējot uz 1991. gada 19. augustā PSRS notikušo valsts apvērsumu, un pasludināja Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu *de facto* (sk. *Latvijas Republikas Augstākās padomes 1991. gada 21. augusta rīta plenārsēdes stenogrammu*).

Konstitucionālā likuma 2. pants atzina par spēkā neesošu Neatkarības deklarācijas 5. punktu. Lai šādu grozījumu varētu izdarīt, nepieciešams, lai Konstitucionālajam likumam būtu tāds pats juridiskais spēks kā Neatkarības deklarācijai. Tā kā Neatkarības deklarācija bija konstitucionāla ranga akts, tad Konstitucionālajam likumam ir tāds pats juridiskais spēks, kas *expressis verbis* izriet arī no tā nosaukuma.

Konstitucionālā likuma preambula ir nozīmīga Latvijas Republikas nepārtrauktības doktrīnas nostiprināšanai. „Valsts nepārtrauktības koncepciju pilnā mērā apliecināja arī [...] Konstitucionālais likums” (*Apsītis R. Neatkarības deklarācijas pieņemšanas gadadienā // Jurista Vārds, 2005. gada 3. maijs, Nr. 16*).

Atsauce uz Konstitucionālo likumu kā spēkā esošu konstitucionāla ranga aktu ietverta arī Pieteikuma iesniedzēja apstrīdētajā Pilnvarojuma likumā. Arī Saeimas debatēs par Pilnvarojuma likumu vairākkārt tika uzsvērts, ka Konstitucionālais likums nostiprina nepārtrauktības doktrīnu un, tieši pamatojoties uz šo likumu, citas valstis esot atzinušas Latvijas neatkarības atjaunošanu (sk. *Latvijas Republikas 9. Saeimas ziemas sesijas ceturtās sēdes 2007. gada 1. februārī stenogrammu*).

Līdz ar to Konstitucionālais likums ir spēkā esošs konstitucionāla ranga akts.

61. Vērtējot Neatkarības deklarāciju un Konstitucionālo likumu, nepieciešams ņemt vērā, ka šos aktus pieņēma institūcija, kas tika izveidota, pamatojoties uz Latvijas PSR Konstitūciju.

61.1. Demokrātiskā tiesiskā valstī vēlēšanās ir jābūt brīvām, proti, tām ir jānodrošina vēlētāju gribas brīva izteikšana. Satversmes 1.pants, kā arī starptautisko tiesību normas – ANO Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 25.pants un Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 1.protokola 3.pants – paredz valsts pozitīvo pienākumu nodrošināt, lai vēlēšanas būtu brīvas. Brīvas vēlēšanas sevī ietver vēlētāju gribas brīvu veidošanos un vēlētāju iespēju brīvi paust savu gribu balsojot [sk. *Latvijas Republikas tiesībsarga 2007. gada 28. marta viedokli par likumprojektu „Grozījumi Politisko organizāciju (partiju) finansēšanas likumā” // <http://www.vcb.lv/index.php?open=viedoklis&this=280307.282>].*

Augstākās padomes vēlēšanās piedalījās ne tikai Latvijas Republikas pilsoņi, bet arī PSRS pilsoņi, kas dzīvoja Latvijas PSR teritorijā. Tāpat vēlēšanās okupētā teritorijā piedalījās okupācijas armijai piederīgas personas. Turklāt kandidātu izvirzīšanas procedūra tika noteikta tādējādi, ka bija iespējams bloķēt nevēlamu kandidātu izvirzīšanu, savukārt vēlēšanu aģitācijas regulējums, it sevišķi valsts televīzijā, nenodrošināja visu politisko spēku vienlīdzību [sk.: *Levits E. Valsts atjaunošanas koncepcijas attīstība (personiskas piezīmes) // 4. maijs. Rakstu, atmiņu un dokumentu krājums par Neatkarības deklarāciju. Rīga: Fonds Latvijas Vēsture, 2000, 275. lpp.*].

61.2. Latvijas PSR Augstākā padome tika ievēlēta daļēji brīvās vēlēšanās. Tā pauda ne tikai Latvijas Republikas pilsoņu, bet arī citu Latvijas PSR iedzīvotāju politisko gribu. Kā Latvijas PSR valsts varas orgāns Augstākā padome formāli bija prettiesiski izveidotās Latvijas PSR institūcija un nevarēja pieņemt Latvijas Republikai saistošus normatīvos aktus.

Taču jāņem vērā, ka faktiski Latvijas PSR Augstākās padomes 1990. gada 18. marta vēlēšanas bija viens no Latvijas neatkarības atjaunošanas posmiem, kuru aizsāka disidentu kustība un turpināja Latvijas Nacionālās neatkarības kustība un Latvijas Tautas fronte. „Latvijas Tautas fronte, balstoties uz saviem panākumiem 1989. gada PSRS Tautas Deputātu Kongresa un vietējo padomju vēlēšanās, mērķtiecīgi gatavojās iet pa „parlamentāro” ceļu. Tas nozīmēja aktīvi piedalīties vēlēšanās un iegūt Augstākajā padomē vairākumu, vislabāk jau 2/3 vairākumu, un tad izmantot šo Latvijas PSR augstāko varas institūciju kā instrumentu, lai virzītos pretim valsts neatkarībai” (*Levits E. Valsts atjaunošanas koncepcijas attīstība, 276. lpp.*).

Latvijas Tautas fronte prasību pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas formulēja savā otrajā programmā: „Ievērodama Latvijas tiesības un tautas gribu, LTF izvirza mērķi atjaunot Latvijas valstisko neatkarību, radot demokrātisku parlamentāru republiku, kas turpinātu Latvijas Republikas demokrātiskās tradīcijas” (*Latvijas Tautas frontes programma // Atmoda, 1989. gada 4. novembris*). Latvijas Tautas fronte savā 1990. gada 18. marta Latvijas PSR Augstākās padomes vēlēšanu platformā skaidri definēja, ka tās pārstāvji kā Augstākās padomes deputāti balsos par Latvijas neatkarību: „Mums šis ir izšķiršanās brīdis. Vēlēšanās 18. martā skaidri izteiksim savu gribu – dzīvot brīvā, neatkarīgā un demokrātiskā Latvijā! Mūsu likteni nedrīkst izšķirt vienaldzība, kūtrums vai nejaušība. Mūsu mērķis – neatkarīga Latvijas valsts, kas turpina un attīsta Latvijas Republikas demokrātiskās un parlamentārās tradīcijas” (*Latvijas Tautas frontes vēlēšanu platforma Augstākās padomes vēlēšanās // Atmoda, 1990. gada 13. februāris*).

Augstākās padomes vēlēšanas bija balsojums par Latvijas neatkarību, kurā, neraugoties uz vēlēšanu sistēmas nepilnībām, Latvijas neatkarības atbalstītāji guva pārliecinošu uzvaru. Ņemot vērā Latvijas Tautas frontes vēlēšanu platformā noteiktos mērķus un Trešās atmodas norisēs skaidri definēto Latvijas iedzīvotāju vairākuma gribu dzīvot brīvā un neatkarīgā valstī, Augstākās padomes deputāti vēlēšanās tika pilnvaroti lemt par Latvijas valsts neatkarības atjaunošanu.

61.3. Pieņemot lēmumu par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu, Augstākā padome nostājās uz 1918. gada 18. novembra Latvijas Republikas tiesiskās platformas. Ar Neatkarības deklarācijas pieņemšanas brīdi Augstākā padome kā Latvijas PSR augstākais valsts varas orgāns atzina par sev saistošu Latvijas Republikas 1918. gada 18. novembra proklamēšanas aktu un uzņēmās veikt Latvijas Republikas neatkarības faktisko atjaunošanu.

Augstākā padome darbojās Latvijas Republikas interesēs, atjaunojot tās suverēno un efektīvo valsts varu, līdz brīdim, kad demokrātiskās vēlēšanās tika ievēlētas Satversmē paredzētās valsts varas institūcijas, kurām Augstākā padome varēja nodot savas pilnvaras (*sk.: Levits E. Valsts atjaunošanas koncepcijas attīstība, 278. lpp.*).

Augstākās padomes īstenoto Latvijas valstiskuma atjaunošanas politiku Latvijas iedzīvotāji atbalstīja jau 1991. gada 3. martā, kad notika Vislatvijas aptauja. Kā savās atmiņās raksta viens no Latvijas Tautas frontes līderiem Dainis Īvāns: „– Vai jūs esat par demokrātisku un neatkarīgu Latviju? – bija aptaujas jautājums, un 3. martā uz to apstiprinoši atbildēja 73,6 procenti plebiscīta dalībnieku no 87,6 procentiem reģistrēto Latvijas vēlētāju. Tikai 24,7 procenti balsoja „pret”, un mēs to uzskatījām par fantastisku nacionāli raibās sabiedrības lojalitātes apliecinājumu 4. maija republikai. Pat Daugavpilī ar tās 13 procentiem latviešu iedzīvotāju 63,4 procenti teica „jā”” (*Īvāns D. Gadījuma karakalps. Rīga: Vieda, 1995, 350. lpp.*).

5. Saeimas vēlēšanas 1993. gada 5. un 6. jūnijā akceptēja Augstākās padomes iepriekšējo darbu kā atbilstošu Latvijas Republikas un tās tautas interesēm. Šajās vēlēšanās, kas atbilda Satversmes 6. panta

prasībām un demokrātisku vēlēšanu standartiem, Latvijas tauta neapšaubīja Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas lietderību un ievēlēja simt savus priekšstāvjus, pilnvarojot tos turpināt valsts atjaunošanas darbu.

Saskaņā ar Satversmes normām ievēlētā 5. Saeima pārņēma Augstākās padomes pilnvaras. Pārņemot pilnvaras no Augstākās padomes, 5. Saeima Latvijas tautas vārdā arī akceptēja kā juridiski saistošu Augstākās padomes darbu, ko tā bija veikusi kopš Neatkarības deklarācijas pieņemšanas Latvijas Republikas interesēs.

Līdz ar to jāsecina, ka Neatkarības deklarācija un Konstitucionālais likums ir juridiski saistoši, lai gan šie akti netika pieņemti saskaņā ar Satversmē noteikto procedūru.

62. Latvijas valsts konstitucionālais regulējums pamatā ir apkopots Satversmē, taču līdzās tai savu juridisko spēku ir saglabājušas 1920. gada 27. maija Deklarācijas par Latvijas valsti, Neatkarības deklarācijas un Konstitucionālā likuma normas, ciktāl tās nav aizstātas ar Satversmes normām. Tiesību zinātnē ir pausts viedoklis, ka līdzās Satversmei spēkā esoši konstitucionāla ranga akti ir 1918. gada 18. novembra Latvijas Republikas proklamēšanas akts, 1920. gada 27. maija Deklarācija par Latvijas valsti, Neatkarības deklarācija un Konstitucionālais likums (*sk.: Kusiņš G. Kā pilnveidot mūsu valsts Satversmi // Satversmes reforma Latvijā: par un pret. Rīga: Sociāli ekonomisko pētījumu institūts „Latvija”, 1995, 39. lpp.*).

Tā kā Neatkarības deklarācijas preambula un 9. punkts ir spēkā esošas konstitucionāla ranga normas, Satversmes tiesa ir tiesīga izvērtēt lietā apstrīdēto likumu atbilstību Neatkarības deklarācijas normām.

IX

63. Lai varētu izvērtēt Pilnvarojuma likuma un Ratifikācijas likuma 1. pantā ietverto vārdu „ievērojot Eiropas Drošības un sadarbības organizācijas pieņemto robežu nemainības principu” atbilstību Neatkarības deklarācijas preambulai un 9. punktam, nepieciešams noskaidrot šo spēkā esošo konstitucionāla ranga normu saturu.

64. Neatkarības deklarācijas preambula sastāv no izvērsta vēsturisko faktu izklāsta un to juridiska novērtējuma. Šādu vēsturisko faktu izklāstu deklarācijas preambulā tās izstrādātāji ietvēra, lai dokumenta lasītājam izskaidrotu Latvijas tautas politisko motivāciju atjaunot savu valstisko neatkarību un norādītu uz faktiem, kuru juridiskais izvērtējums noved pie secinājuma, ka 1918. gada 18. novembrī dibinātā Latvijas Republika pastāv joprojām un Augstākā padome atjauno šīs valsts suverēno varu (*sk.: Levits E. 4. maija Deklarācija Latvijas tiesību sistēmā, 54. – 55. lpp.*).

64.1. Deklarācijas preambulas pirmajā rindkopā tiek aprakstīts Latvijas Republikas izveidošanas process, īpaši uzsverot 1918. gada 18. novembra Latvijas Republikas proklamēšanas aktu, Latvijas Satversmes sapulces ievēlēšanu un Satversmes pieņemšanu, kā arī Latvijas Republikas starptautiski tiesisko atzīšanu un uzņemšanu par Tautu Savienības locekli.

Preambulas otrā rindkopa veltīta 1940. gada jūnija notikumiem. Preambulā konstatēts, ka PSRS valdības ultimātīvā nota bija par pamatu Latvijas Republikas valdības maiņai. Tiek konstatēts, ka jaunā valdība tika sastādīta pēc PSRS pārstāvju diktāta un ka tā nebija Latvijas Republikas suverēnās varas izpildorgāns, jo pārstāvēja PSRS, nevis Latvijas Republikas intereses. Šajā rindkopā Augstākā padome

PSRS ultimātīvo notu un PSRS agresiju pret Latvijas Republiku kvalificē kā starptautisku noziegumu, kura rezultātā tika likvidēta Latvijas Republikas suverēnā valsts vara.

Preambulas trešajā rindkopā Augstākā padome izvērtē 1940. gada 14. un 15. jūlija Tautas Saeimas vēlēšanas. Augstākā padome norāda, ka šīs vēlēšanas notika citas valsts karaspēka okupētā valstī politiskā terora apstākļos, pamatojoties uz prettiesiski pieņemta antikonstitucionāla vēlēšanu likuma normām. Papildus tam ir uzsvērts, ka vēlēšanās tika ļauts piedalīties tikai vienam sarakstam – „Darba Tautas blokam”, kā arī secināts, ka vēlēšanu rezultāti tika viltoti.

Preambulas ceturtnā rindkopa veltīta Tautas Saeimas lēmumam likvidēt Latvijas Republikas neatkarību un pievienoties PSRS. Augstākā padome norāda, ka Tautas Saeima nepauda Latvijas tautas gribu un tai nebija konstitucionālu tiesību izlemt jautājumu par valsts iekārtas grozīšanu un Latvijas valsts suverenitātes likvidēšanu. Netieši atsaucoties uz Satversmes 77. pantu, Augstākā padome uzsver, ka šos jautājumus ir tiesīga izlemt vienīgi Latvijas tauta, bet tautas nobalsošana par pievienošanos PSRS netika rīkota.

Pamatojoties uz iepriekšējās četrās rindkopās konstatētajiem vēsturiskajiem faktiem, preambulas piektajā rindkopā Augstākā padome secina, ka Latvijas Republikas iekļaušana PSRS sastāvā no starptautisko tiesību viedokļa nav spēkā. Tāpat Augstākā padome uzsver, ka Latvijas Republika *de iure* pastāv kā starptautisko tiesību subjekts, ko atzīst vairāk nekā 50 pasaules valstis.

64.2. Neatkarības deklarācijas preambulā ietvertais regulējums konkretizē Latvijas valsts nepārtrauktības doktrīnu, ko atbilstoši starptautisko tiesību normām paredz Satversmes 2. pants (*sk. šā sprieduma 31. punktu*). Tas ir Latvijas Republikas oficiālais viedoklis par to, ka 1918. gada 18. novembrī dibinātā Latvijas Republika, neraugoties uz 1940. gadā notikušo PSRS agresiju un okupāciju, ir turpinājusi nepārtraukti eksistēt (*sk.: Levits E. 4. maija Deklarācija Latvijas tiesību sistēmā, 56. lpp.*).

Var piekrist Ministru kabineta paustajam viedoklim, ka lūgums izvērtēt apstrīdēto likumu atbilstību Neatkarības deklarācijas preambulai nozīmē lūgumu izvērtēt šo likumu atbilstību Latvijas Republikas nepārtrauktības doktrīnai (*sk. lietas materiālu 4. sējuma 75. lpp.*). Neatkarības deklarācijas preambula uzliek Latvijas Republikas valsts varas institūcijām par pienākumu ievērot Latvijas Republikas nepārtrauktības doktrīnu un neatkāpties no tās. Visos gadījumos, kad tas ir juridiski svarīgi, Latvijas Republikas valsts varas institūcijām sava rīcība jābalsta uz preambulā formulēto nepārtrauktības doktrīnu. Tāpat Latvijas Republikas valsts varas institūcijām ir saistošs preambulā ietvertais vēsturisko faktu izklāsts un to juridiskais novērtējums, kas pamato nepārtrauktības doktrīnu (*sk.: Levits E. 4. maija Deklarācija Latvijas tiesību sistēmā, 56. – 57. lpp.*).

Neatkarības deklarācijas preambula nostiprina Latvijas valsts nepārtrauktības doktrīnu.

65. Neatkarības deklarācijas 9. punkts noteic: „Latvijas Republikas attiecības ar PSRS veidot saskaņā ar joprojām spēkā esošo 1920. gada 11. augusta miera līgumu starp Latviju un Krieviju, kurā uz mūžīgiem laikiem ir atzīta Latvijas valsts neatkarība. Sarunām ar PSRS izveidot Valdības komisiju.”

Saeima un Ministru kabinets pauduši viedokli, ka Neatkarības deklarācijas 9. punkts ir zaudējis savu juridisko spēku.

65.1. Institūcijas, kas izdevušas apstrīdētos aktus, savu viedokli pamato ar to, ka Neatkarības deklarācijas 9. punkts esot cieši saistīts ar deklarācijas 5. punktu, kurš paredzēja pārejas periodu

Latvijas Republikas neatkarības *de facto* atjaunošanai. Abas šīs normas veidojot vienotu noregulējumu: „pārejas periodā ir jāatjauno Latvijas Republikas *de facto* neatkarība, risinot šo jautājumu sarunu ceļā ar PSRS un pamatojoties uz 1920. gada Miera līguma 2. pantā pausto Krievijas atteikšanos no Latvijas uz mūžīgiem laikiem.” Ar Konstitucionālā likuma 2. pantu Neatkarības deklarācijas 5. punkts esot atzīts par spēkā neesošu, savukārt 9. punkts kā 5. punktam cieši piesaistīta norma par spēkā neesošu esot atzīts Konstitucionālā likuma preambulā (*sk. lietas materiālu 1. sējuma 151. – 152. lpp. un 4. sējuma 78. – 79. lpp.*).

65.2. Konstitucionālā likuma 2. pants atzīst par spēku zaudējušu Neatkarības deklarācijas 5. punktu, kas noteica pārejas periodu Latvijas Republikas valsts varas atjaunošanai *de facto*. Savukārt šā likuma preambulā citastarp ir konstatēts: „1991. gada 19. augustā PSRS valsts apvērsuma rezultātā ir beigušas pastāvēt PSRS konstitucionālās valsts varas un pārvaldes institūcijas, un nav iespējams realizēt 1990. gada 4. maija deklarācijas „Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu” 9. punktu par Latvijas Republikas valstiskās neatkarības atjaunošanu sarunu ceļā.”

Kaut arī no Konstitucionālā likuma preambulas varētu izrietēt secinājums, ka Neatkarības deklarācijas 5. un 9. punkts veido vienotu noregulējumu, kas ar Konstitucionālā likuma pieņemšanu zaudē spēku, var piekrist J. Neimaņa paustajam viedoklim, ka šāda pieeja būtu pārāk vienkāršota. Ja Konstitucionālais likums būtu paredzējis arī Neatkarības deklarācijas 9. punkta atcelšanu, tas *expressis verbis* būtu norādīts Konstitucionālā likuma 2. pantā. Tāpat jāņem vērā, ka Neatkarības deklarācijas 9. punkts risina vairākus tiesību jautājumus, no kuriem tikai viens ir sarunu vešana ar PSRS (*sk. lietas materiālu 11. sējuma 117. – 118. lpp.*).

Neatkarības deklarācijas 5. punkts bija kompromisa norma, kas parādījās pašā Neatkarības deklarācijas izstrādes beigu posmā un īsti neiederējās visā deklarācijas kontekstā. „Deklarācijas 5. punkta saturs ir dokumenta svešķermenis, no kura pēc iespējas ātrāk būtu jāatbrīvojas” (*Apsītis R. Neatkarības deklarācijas pieņemšanas gadadienā // Jurista Vārds, 2005. gada 3. maijs, Nr. 16*).

Neatkarības deklarācijas sagatavošanas materiāli liecina, ka tās 5. punkts formulēts tikai 1990. gada 28. aprīļa projektā (*sk.: 4. maijs, 485. lpp.*). Netieši atsauce uz pārejas periodu ietverta Neatkarības deklarācijas „minimālajā” variantā, kas tika gatavots izskatīšanai Latvijas Augstākās padomes Tautas frontes deputātu frakcijas sēdē 1990. gada 28. martā. Šajā dokumentā attiecīgā norma formulēta šādi: „AP turpinās sarunas ar PSRS par Latvijas valstiskās neatkarības atgūšanu” (*4. maijs, 468. lpp.*).

Savukārt Neatkarības deklarācijas 9. punkta pirmais teikums formulēts 1990. gada 24. marta projektā: „Attiecības ar PSRS turpmāk regulē 1920. g. 11. augusta miera līgums starp Latviju un Krieviju, kas noteic draudzīgas attiecības un sadarbību ar PSRS” (*4. maijs, 465. lpp.*). Turpmākajā Neatkarības deklarācijas projekta apspriešanas gaitā šī norma redakcionāli un saturiski tika precizēta, taču saglabāja savu vietu deklarācijas tekstā.

Var secināt, ka Neatkarības deklarācijas 9. punkts tās sagatavošanas gaitā tika formulēts krietni agrāk nekā 5. punkts. Tādējādi Neatkarības deklarācijas 9. punktu nevar uzskatīt tikai par 5. punkta izpildes mehānismu. Tam ir savs saturs un nozīme deklarācijas sistēmā.

65.3. Jāņem vērā, ka Neatkarības deklarācijas 9. punkts sastāv no diviem teikumiem. Kopš 1990. gada 24. marta deklarācijas projekta tās neatņemams elements ir 9. punkta pirmais teikums. Neatkarības deklarācijas 9. punkta otrā teikuma redakcija par sarunām ar PSRS kā pārejas perioda ideja parādās deklarācijas projekta „minimālajā variantā” 1990. gada 28. martā (*sk.: 4. maijs, 468. lpp.*). Savukārt abi teikumi 9. punktā apvienoti tikai 1990. gada 12. aprīļa projektā (*sk.: 4. maijs, 476. lpp.*).

Konstitucionālā likuma preambulā Augstākā padome konstatēja neiespējamību, vedot sarunas ar PSRS, atjaunot Latvijas Republikas *de facto* neatkarību. No tā var secināt, ka Neatkarības deklarācijas 9. punkta otrais teikums varētu būt netieša norāde uz to, ka Latvijas Republikas neatkarība atjaunojama pakāpeniski, veidojot kopīgu noregulējumu ar tās pašas deklarācijas 5. punktu. Deklarācijas 9. punkta otrais teikums paredz pakāpenisku pāreju uz neatkarības atjaunošanu *de facto*. Proti, Latvija kā neatkarīga valsts uz savstarpēji līdztiesīgiem pamatiem sarunu ceļā noregulē visus ar pārejas periodu saistītos jautājumus. Savukārt Neatkarības deklarācijas 9. punkta pirmajam teikumam ir patstāvīga nozīme, kas tikai daļēji saistīta ar pārējā deklarācijas tekstā iestrādāto pārejas periodu neatkarības atjaunošanai.

Līdzīgs viedoklis pausts tiesību zinātnē: „1991. gada 21. augusta likums „Par Latvijas Republikas valstisko statusu” [...] nosaka, ka nav iespējams realizēt Deklarācijas 9. punktu „par Latvijas Republikas valstiskās neatkarības atjaunošanu sarunu ceļā”. Šī likuma preambulas daļa būtu jāsaprot tādējādi, ka tā attiecas tikai uz to 9. punkta daļu, kurā ir runa par Valdības komisijas izveidošanu sarunām ar PSRS, un ka principiālā nostādne attiecībā uz 1920. gada Miera līgumu nav izmainīta 1991. gada 21. augusta likumā” (*profesores Inetas Ziemeles 2005. gada 14. marta atzinums Ministru kabinetam sakarā ar Latvijas Republikas un Krievijas Federācijas līguma par Latvijas un Krievijas valsts robežu parakstīšanu un ratifikāciju, lietas materiālu 6. sējuma 214. lpp.*).

Līdz ar to Neatkarības deklarācijas 9. punkts nav pilnībā zaudējis savu juridisko spēku.

66. Pieteikuma iesniedzējs, atsaucoties uz E. Levita pausto viedokli, uzskata, ka no Neatkarības deklarācijas 9. punkta pirmā teikuma izriet konkrēts Latvijas un Krievijas valsts robežas jautājuma noregulējums ar konstitucionāla ranga normu (*sk. lietas materiālu 1. sējuma 11. – 12. lpp.*).

E. Levits raksta: „Deklarācijas 9. punkts nosaka, ka Latvijas attiecības ar PSRS veidojamas uz 1920. g. 11. augusta Miera līguma pamata. Šis punkts, protams, attiecas arī uz PSRS tiesisko mantinieci – Krieviju. Tas nozīmē – kamēr šis Deklarācijas punkts nav atcelts, Latvija visas līgumattiecības ar Krieviju var veidot vienīgi tā, ka jaunākie līgumi nav pretrunā ar 1920. gada Miera līgumu. 9. punkts ir sevišķi svarīgs Abrenes jautājuma risināšanā” (*Levits E. 4. maija Deklarācija Latvijas tiesību sistēmā, 64. lpp.*).

Var piekrist Ministru kabineta paustajam viedoklim, ka šāds E. Levita Neatkarības deklarācijas 9. punkta skaidrojums neatbilst deklarācijas 9. punkta mērķim un saturam (*sk. lietas materiālu 6. sējuma 78. lpp.*).

66.1. Visupirms jāņem vērā tas, ka E. Levits ir vienīgais zinātnieks, kurš, komentējot Neatkarības deklarācijas saturu, norādījis uz tik ciešu Neatkarības deklarācijas 9. punkta saistību ar Latvijas un Krievijas valsts robežu un Abrenes jautājumu. Piemēram, R. Apsītis savā Neatkarības deklarācijas komentārā tās 9. punktu iztulko ne tik tālejoši: „Deklarācijas 9. punkts nosaka, ka Latvijas attiecības ar PSRS veidojamas saskaņā ar 1920. gada 11. augusta miera līgumu starp Latviju un Krieviju. Tagad, kad PSRS beigusi pastāvēt, 9. punktā teiktais attiecas uz PSRS tiesisko mantinieci – Krieviju” (*Apsītis R. Neatkarības deklarācijas pieņemšanas gadadienā // Jurista Vārds, 2005. gada 3. maijs, Nr. 16*). Latvijas un Krievijas valsts robežas atjaunošanu atbilstoši Miera līgumam un Abrenes jautājumu R. Apsītis *expressis verbis* nesaista ar Neatkarības deklarācijas 9. punktu. Arī pirmajā Neatkarības deklarācijas projektā, kas tēžu veidā formulēts 1990. gada 20. martā, ir norādīts: „Abrenes jautājums juridiski paliek atklāts, bet pašreizējā situācijā nebūtu politiski aktualizējams” (*4. maijs, 456. lpp.*).

Tāpat jāņem vērā, ka Neatkarības deklarācijas pieņemšanas laikā zināma iedzīvotāju daļa apšaubīja Latvijas tautas tiesības būt neatkarīgai un šie cilvēki vēl bija jāpārliecina par nepieciešamību atjaunot neatkarīgu valsti. Neatkarības deklarācijas galvenais mērķis bija Latvijas valstiskuma pilnīga atjaunošana. Tādēļ Neatkarības deklarācija fiksēja tikai galvenos pamatprincipus, idejas un darbības virzienus Latvijas valsts neatkarības atjaunošanai. Neatkarības deklarācija kopumā iezīmēja svarīgākās nostādnes Latvijas valstiskuma atjaunošanai. Neatkarības deklarācijā nebija ietverts detalizēts regulējums atsevišķiem *de facto* neatkarības atgūšanas jautājumiem. Konkrēts noregulējums attiecībā uz Latvijas un Krievijas valsts robežu neatbilstu Neatkarības deklarācijas struktūrai.

66.2. Vērā ņemams arī tas, ka E. Levits savā komentārā Neatkarības deklarācijas 9. punktu citē tuvu tam tekstam, kāds tika akceptēts deklarācijas projekta 1990. gada 24. marta un 3. aprīļa variantos (*sk.: 4. maijs, 465., 473. lpp.*). E. Levits savās atmiņās par Neatkarības deklarācijas pieņemšanu norāda, ka „Deklarācijas darba grupas sēdēs piedalījās līdz aizbraukšanai 10. aprīlī” (*Levits E. Valsts atjaunošanas koncepcijas attīstība, 293. lpp.*).

Taču Neatkarības deklarācijas sagatavošanas materiāli liecina, ka tās 9. punkts būtiski grozīts Augstākās padomes Latvijas Tautas frontes deputātu frakcijas sēdē 1990. gada 12. aprīlī. Darba grupas 1990. gada 9. aprīlī sagatavotā deklarācijas projekta 9. punkts paredzēja: „Latvijas Republikas attiecības ar PSRS veidot saskaņā ar joprojām spēkā esošo 1920. gada 11. augusta miera līgumu starp Latviju un Krieviju.” Pēc frakcijas sēdes šis teikums tika papildināts ar palīgteikumu „kurā uz mūžīgiem laikiem ir atzīta Latvijas valsts neatkarība”, kā arī tam tika pievienots otrs teikums šādā redakcijā: „Sarunām ar PSRS izveidot Valdības komisiju” (*4. maijs, 476. lpp.*).

Līdz ar to var secināt, ka Neatkarības deklarācijas 9. punkts tika saturiski grozīts, modificējot tajā sākotnēji ietverto noregulējumu.

66.3. Ar 1990. gada 12. aprīlī pieņemto papildinājumu Neatkarības deklarācijas 9. punktā ietvertā atsauce uz Miera līgumu tika sašaurināta attiecībā uz vienu konkrētu jautājumu, proti, faktu, ka Miera līgumā Krievija uz mūžīgiem laikiem atzinusi Latvijas neatkarību.

Noregulējums par Latvijas atzīšanu uz mūžīgiem laikiem ietverts Miera līguma 2. pantā. Tādēļ, ņemot vērā Neatkarības deklarācijas 9. punkta tapšanas vēsturi, nevar uzskatīt, ka tas saistīts ar citām Miera līguma normām, tostarp 3. pantu, kas noteic valsts robežu starp Latviju un Krieviju. Drīzāk var piekrist tiesību zinātnē paustajam viedoklim, ka „atsauce uz Miera līgumu ir jālasa kontekstā ar nākamo palīgteikumu, kurš akcentē apstākli, ka Miera līgumā ir atzīta Latvijas valsts neatkarība. Tādēļ Miera līgums šajā gadījumā ir jāizprot tikai kā normatīvs ietvars vienai tēzei – par Latvijas valsts neatkarību” (*Paparinskis M. Maisot tiesisko „spageti” bļodu: Robežlīgums, Satversme un starptautiskās tiesības // Jurista Vārds, 2007. gada 30. janvāris, Nr. 5*).

Neatkarības deklarācijas 9. punkta pirmais teikums kopā ar tās preambulu interpretējami kā pamatojums deklarācijā iestrādātajam galvenajam jautājumam, proti, Latvijas valstiskuma atjaunošanai. Gan vēsturisko apstākļu uzskaitījums un to juridiskais novērtējums Neatkarības deklarācijas preambulā, gan atsauce uz Miera līgumu 9. punktā visupirms ietverti ar mērķi pamatot Latvijas tiesības uz neatkarīgu valsti. Neatkarības deklarācijas 9. punkta pirmajā teikumā īpaši ir uzsvērts fakts, ka Latvijas valsts neatkarību uz mūžīgiem laikiem Padomju Krievija atzinusi jau 1920. gadā. Tāpat tiek uzsvērts tas, ka ar Neatkarības deklarāciju Latvijas neatkarība tiek atjaunota, proti, netiek dibināta jauna valsts.

Neatkarības deklarācijas 9. punkta pirmais teikums konkretizē deklarācijas preambulā ietverto Latvijas valsts varas institūciju pienākumu pamatoties uz nepārtrauktības doktrīnu un Latvijas attiecībās ar PSRS un Krieviju neatkāpties no tās.

66.4. E. Levits paudis viedokli, ka no Neatkarības deklarācijas 9. punkta izriet Latvijas un Krievijas savstarpējo attiecību neregulējums – kamēr deklarācijas 9. punkts nav atcelts, Latvija visas līgumattiecības ar Krieviju var veidot vienīgi tā, ka jaunākie līgumi nav pretrunā ar 1920. gada Miera līgumu (*sk.: Levits E. 4. maija Deklarācija Latvijas tiesību sistēmā, 64. lpp.*).

Taču Vīnes konvencijas 59. pantā ir ietverts vispārējais princips *lex posterior derogat legi priori*, atbilstoši kuram vēlāks līgums, kas attiecas uz to pašu tiesisko jautājumu, stājas iepriekšējā līguma vietā. Šis vispārējais princips neattiektos uz starptautiskajiem līgumiem tikai tajos gadījumos, ja starp tiem pastāvētu hierarhiskas attiecības, piemēram, agrākais līgums deklarētu *ius cogens* normas vai arī tajā būtu tieši atrunāta šā līguma prioritāte (*sk.: 2006.gada Starptautisko tiesību komisijas Darba grupas starptautisko tiesību fragmentācijas jautājumus secinājumi: Starptautisko tiesību dažādošanās un paplašināšanās radītās problēmas // http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft%20articles/1_9_2006.pdf, paras. 31 – 36*).

Miera līgums ir „parasts” starptautisks līgums, un nedz Latvija, nedz Krievija tam nav piešķirusi nekādu sevišķu juridisko spēku. Līdz ar to šā līguma puses var saskaņā ar starptautiskajām tiesībām noslēgt savstarpējus jaunus līgumus, kas pilnībā vai daļēji aizstātu Miera līgumu.

Viedoklis par Neatkarības deklarācijas 9. punkta ietekmi uz Miera līguma spēku iepretim jaunākiem Latvijas un Krievijas līgumiem neatbilst Vīnes konvencijas 59. pantā ietvertajam regulējumam. Tas būtu pieļaujams tikai tādā gadījumā, ja konstitucionālā norma *expressis verbis* norādītu uz īpašu Miera līguma statusu.

Taču Neatkarības deklarācija *expressis verbis* nenoteic šāda veida ierobežojumus Latvijas valsts tiesībām noslēgt ar Krieviju jaunus starptautiskos līgumus par Miera līgumā risinātajiem jautājumiem.

66.5. Neatkarības deklarācija ir rūpīgi izstrādāts dokuments, kas ilgstoši tika apspriests, pilnveidots un rediģēts. Lai varētu uzskatīt, ka Neatkarības deklarācijas mērķis ir regulēt Latvijas un Krievijas valsts robežu un saistīt Latviju ar pienākumu katrā ziņā atjaunot Miera līgumā noteikto robežu, nepieciešamas skaidras norādes par šādu likumdevēja mērķi. Satversmes tiesai lietas sagatavošanas gaitā šādas norādes nav izdevies atrast.

Ja Neatkarības deklarācijas autori būtu vēlējušies noteiktā veidā regulēt Latvijas un Krievijas valsts robežu, viņiem attiecīga satura norma bija jāietver deklarācijas tekstā, līdzīgi kā tas tika izdarīts ar atsauci uz Miera līguma 2. pantu Neatkarības deklarācijas 9. punktā. Neatkarības deklarācijas galīgajā redakcijā šāda norma nav ietverta. Tāpat arī Neatkarības deklarācijas apspriešanas gaitā neliecina, ka tās autori būtu vēlējušies šādu normu tajā ietvert.

Netieši uz šāda regulējuma neesamību Neatkarības deklarācijas tekstā norāda arī Augstākās padomes motīvi, 1992. gada 22. janvārī pieņemot lēmumu „Par Abrenes pilsētas un sešu Abrenes apriņķa pagastu aneksijas neatzīšanu”. Ziņojot par šo lēmuma projektu, Augstākās padomes deputāts Rolands Rikards citastarp uzsvēra: „Savukārt šajā lēmuma projektā mēs liekam tomēr priekšā to pateikt juridiski: „Robežu nosaka 1920.gada augusta miera līguma 3.pants.” Mēs pasakām savu oficiālo viedokli. Tālāk visu var risināt sarunās” (*Latvijas Republikas Augstākās padomes 1992. gada 22. janvāra rīta plenārsēdes stenogramma*). Ja šāds neregulējums būtu ietverts jau Neatkarības

deklarācijā, 1992. gada 22. janvārī nebūtu bijis nepieciešamības to noteikt vai arī šajā gadījumā attiecīgais fakts varētu tikt konstatēts, atsaucoties uz Neatkarības deklarācijas 9. punktu.

Var secināt, ka Neatkarības deklarācijas 9. punktā nav ietverts Latvijas un Krievijas valsts robežas noregulējums. Neatkarības deklarācijas 9. punkta pirmais teikums uzliek Latvijas Republikai par pienākumu sarunās ar Krievijas Federāciju neatkāpties no savas nepārtrauktības doktrīnas.

Neatkarības deklarācijas 9. punkta pirmais teikums liedz Latvijai, slēdzot starptautiskus līgumus ar Krieviju, atkāpties no Latvijas nepārtrauktības doktrīnas.

X

67. Pieteikuma iesniedzējs lūdzis izvērtēt Pilnvarojuma likuma atbilstību Neatkarības deklarācijas preambulai un 9. punktam. Ņemot vērā Satversmes tiesas iepriekš izdarītos secinājumus, jāizvērtē, vai Pilnvarojuma likums atbilst valsts nepārtrauktības doktrīnai. Tas nozīmē, ka jānoskaidro, vai Saeima, pieņemot Pilnvarojuma likumu, nav rīkojusies pretēji valsts nepārtrauktības doktrīnai.

67.1. Pilnvarojuma likumā Saeima Ministru kabinetu pilnvarojusi parakstīt Robežlīgumu. Šādu pilnvarojumu Saeima devusi, "pamatojoties uz Latvijas Republikas Augstākās padomes 1991. gada 21. augustā pieņemto Latvijas Republikas konstitucionālo likumu "Par Latvijas Republikas valstisko statusu", kā arī ņemot vērā starptautiski atzīto Latvijas Republikas valstisko nepārtrauktību".

Satversmes 68. pants paredz Saeimas tiesības apstiprināt Ministru kabineta parakstītos starptautiskos līgumus, kuri nokārto likumdošanas ceļā izšķīramus jautājumus. Satversme nenoteic, ka Saeimai jāpilnvaro Ministru kabineta parakstīto starptautisko līgumu, taču Satversmē nav ietverts arī aizliegums to darīt.

„Parlamentārajās valstīs valdība ir atkarīga no parlamenta un viņa priekšā atbildīga, tāpēc ir pilnīgi loģiski, ka parlaments ne vien kontrolē valdību, bet arī dod viņai vadošus norādījumus gan vispārīgā politiskā virziena ieturēšanā, gan arī atsevišķu resoru darbības nospraušanā” (*Dišlers K. Ievads Latvijas valststiesību zinātnē, 151. lpp.*). Arī Latvijas Senāts atzinis, ka Saeimai ir tiesības dot Ministru kabinetam saistošus norādījumus un rīkojumus [*Latvijas Senāta spriedumi (1918 – 1940). 3. sējums. Senāta Administratīvā departamenta spriedumi (1926 – 1930). Rīga: Latvijas Republikas Augstākā tiesa, Senatora Augusta Lēbera fonds, 1997, 922. lpp.*].

Saeima ir tiesīga pilnvarot Ministru kabinetu veikt noteiktas darbības starptautiskajās tiesībās, lai ne vien parakstītu, bet arī sagatavotu, pēc Saeimas ieskata, Latvijai nepieciešamu līgumu ar ārvalsti. Saeimai šādas tiesības ir paredzētas arī likuma „Par Latvijas Republikas starptautiskajiem līgumiem” 3. pantā. Tas noteic, ka Saeima “var pieņemt lēmumu par jebkura starptautiska līguma noslēgšanu, lēmumā nosakot par konkrētā līguma izdošanu atbildīgās personas un šo personu pilnvarojuma apjomu un saturu”.

Līdz ar to Saeima, dodot pilnvarojumu Ministru kabinetam, nav pārkāpusi Satversmē noteikto kompetenci.

67.2. Gadījumos, kad Ministru kabinets iecerējis sagatavot un parakstīt tādus starptautiskos līgumus, kas skar Latvijas valstij būtiskus jautājumus, iepriekšēja Saeimas piekrišana šādai Ministru kabineta rīcībai, ar likumu pilnvarojot Ministru kabinetu sagatavot vai parakstīt kādu likumu, piešķir Ministru

kabineta rīcībai papildu leģitimitāti un otrai līgumslēdzējai pusei apliecina, ka ne vien Latvijas valdība, bet arī parlaments pēc līguma parakstīšanas to akceptēs un neiebildīs pret šāda līguma stāšanos spēkā.

Latvijas Satversmes teksts lielā mērā tapa, par pamatu ņemot Vācijas 1919. gada 11. augusta konstitūciju. Komentējot šīs konstitūcijas normas, Vācijas tiesību zinātnē ir atzīts: gadījumos, kad izpildvara iecerējusi ar starptautisku līgumu samazināt valsts teritoriju, parlaments savu piekrišanu šādai rīcībai var paust ne vien apstiprinot jau noslēgto starptautisko līgumu, bet arī iepriekš pilnvarojot prezidentu parakstīt šādu līgumu (sk.: *Giese F. Der Verfassung des Deutschen Reiches, S. 200; Anschütz G. Die Verfassung des Deutschen Reichs vom 11. August 1919, S. 422*).

Pieņemot Pilnvarojuma likumu, Saeima plašās debatēs izdiskutēja Robežlīguma saturu un tā parakstīšanas politisko nepieciešamību. Saeimas paustā griba, pilnvarojot Ministru kabinetu parakstīt šo līgumu, nozīmē, ka Saeima ir akceptējusi šāda līguma parakstīšanu un ir gatava uzņemties tajā paredzētās starptautiskās saistības (sk. *Latvijas Republikas 9. Saeimas ziemas sesijas ceturtās sēdes 2007. gada 1. februārī un piektās sēdes 2007. gada 8. februārī stenogrammu*).

68. Kā norāda Ministru kabinets, Pilnvarojuma likuma izstrādāšanai ir bijuši vairāki mērķi.

Pirmkārt, Pilnvarojuma likums izstrādāts, ievērojot likuma „Par Latvijas Republikas starptautiskajiem līgumiem” 3. panta otrajā daļā ietvertu prasību apstiprināt valsts augstākajām amatpersonām doto pilnvarojumu slēgt būtiskus starptautiskos līgumus.

Otrkārt, Pilnvarojuma likums pilda noteiktu politisko funkciju, proti, Saeima, to pieņemot, pauž savu politisko atbalstu Robežlīguma parakstīšanai.

Treškārt, Pilnvarojuma likums pieņemts ar mērķi nodrošināt Latvijas Republikas nepārtrauktības doktrīnu (sk. *Ministru kabineta papildu paskaidrojumus lietas materiālu 10. sējuma 138. – 140. lpp.*).

68.1. Papildus tam var piekrist Pieteikuma iesniedzējam, ka Pilnvarojuma likumā ietvertas pilnvarojuma robežas (sk. *lietas materiālu 1. sējuma 12. lpp.*).

Saeima ir pilnvarojusi Ministru kabinetu slēgt Robežlīgumu, ievērojot Konstitucionālo likumu un ar savu rīcību neaizskarot valsts nepārtrauktības doktrīnu. Kā Saeimas debatēs uzsvēra Saeimas Ārlietu komisijas priekšsēdētājs Andris Bērziņš: „Šis sagatavotais, apspriežamais likumprojekts nosaka pilnvarojuma robežas valdībai, un tās ir precīzi iezīmētas ar Latvijas Republikas konstitucionālo likumu” (*Latvijas Republikas 9. Saeimas ziemas sesijas piektās sēdes 2007. gada 8. februārī stenogramma*).

Līdz ar to var secināt, ka Pilnvarojuma likums nosaka Ministru kabineta pilnvarojuma robežas.

68.2. Pilnvarojuma likumā, ierobežojot Ministru kabineta rīcību, likumdevējs tam licis ievērot Konstitucionālo likumu un Latvijas Republikas nepārtrauktības doktrīnu.

Kā liecina parlamentārās debātes, likumdevēja nolūks nav bijis ar Pilnvarojuma likumu dot Ministru kabinetam tiesības rīkoties pretēji Latvijas Republikas nepārtrauktības doktrīnai vai atteikties no tās. A. Bērziņš ir īpaši uzsvēris, ka Pilnvarojuma likums neietekmē Latvijas Republikas nepārtrauktības doktrīnu un neatceļ nevienu no citiem iepriekš pieņemtajiem aktiem, kuri nostiprina šo doktrīnu vai pauž Latvijas viedokli par tās prettiesisko iekļaušanu PSRS sastāvā. „Likumprojekta konstrukcija neierobežo nevienu no līgumslēdzējām pusēm to vēstures traktējuma ziņā. Ir skaidrs, ka Latvijai ir un

paliks atšķirīgs viedoklis par to, kas un kā pagājušajā gadsimtā notika ar mūsu neatkarību” (*Latvijas Republikas 9. Saeimas ziemas sesijas ceturtais sēdes 2007. gada 1. februārī stenogramma*).

Lai uzsvērtu Latvijas Republikas nepārtrauktības doktrīnu, likumdevējs ietvēris Pilnvarojuma likumā ne vien tiešu atsauci uz to, bet arī norādījis uz Konstitucionālo likumu. „Konstitucionālais likums ir pats būtiskākais juridiskais dokuments”, kurš sevī ietver visus Latvijas Republikas nepārtrauktības nodrošināšanai nepieciešamos aspektus, jo tas „iezīmēja Latvijas Republikas vēsturi līdz 1940.gadam un vienlaikus pilnībā atjaunoja Latvijas Republiku”, savā runā norādīja Ministru prezidents A. Kalvītis (*sk. Latvijas Republikas 9. Saeimas ziemas sesijas ceturtais sēdes 2007. gada 1. februārī stenogrammu*).

68.3. Latvijas PSR Augstākās padomes 1990. gada 4. maija deklarācija „Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu” tika pieņemta, pamatojoties uz valsts nepārtrauktības doktrīnu. Konstitucionālais likums ir cieši saistīts ar Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu un pilnā mērā apliecina Latvijas valsts nepārtrauktību (*sk.: Apsītis R. Neatkarības deklarācijas pieņemšanas gadadienā // Jurista Vārds, 2005. gada 3. maijs, Nr. 16*).

Konstitucionālā likuma preambulā ir ietverta atsauce uz Neatkarības deklarāciju, uzsverot, ka šis likums tiek pieņemts, ievērojot deklarācijas pamatnostādnes. Jo sevišķi tas izriet no Konstitucionālā likuma 3. panta, kurā Augstākā padome uzsvērusi pienākumu likvidēt Latvijas valsts okupāciju un aneksiju, kas nepārprotami norāda uz valsts nepārtrauktības doktrīnu kā Konstitucionālā likuma regulējuma pamatu.

Var piekrist Saeimas paustajam viedoklim, ka Pilnvarojuma likums atbilst Neatkarības deklarācijas preambulai. Pilnvarojuma likumā nav ietverti fakti, kas neatbilstu Neatkarības deklarācijas preambulā minētajiem vēstures faktiem un to juridiskajam novērtējumam. Tāpat Pilnvarojuma likums nav pretrunā arī ar Latvijas valsts nepārtrauktības doktrīnu, bet tieši pretēji – Latvijas valsts turpināšanās fakts Pilnvarojuma līgumā ir īpaši uzsvērts kā pamats pilnvarojumam parakstīt Robežlīgumu (*sk. lietas materiālu 1. sējuma 150. – 151. lpp.*).

68.4. Komentējot Pilnvarojuma likuma projektu, profesore Ineta Ziemele norādīja: „Valdības sagatavotais lēmuma projekts ir pietiekami korekts iepriekš izklāstītajā tiesiskajā kontekstā ar vienu pamatnosacījumu – ja valdība un Saeima turpina pieturēties pie tās pozīcijas, kas ir pausta dažādās juridiskās un politiskās formās jautājumā par Latvijas valsts nepārtrauktību un ar to saistītiem jautājumiem ar visām no tā izrietošām sekām” (*Ziemele I. Piezīmes pie sagatavotā lēmuma projekta // Jurista Vārds, 2007. gada 30. janvāris, Nr. 5*).

Pēc Satversmes tiesas ieskata, nedz Pilnvarojuma likums, nedz Saeimas debatēs par Pilnvarojuma likuma pieņemšanu paustie Latvijas valsts augstāko amatpersonu un Saeimas deputātu viedokļi neliecina, ka ar šo likumu Latvijas valsts atteiktos no savas nepārtrauktības doktrīnas.

Pilnvarojuma likums noteica Ministru kabineta pilnvaru ietvarus, parakstot Robežlīgumu. Likumā ietvertais pilnvarojums konkrētībā Neatkarības deklarācijas 9. punkta prasības attiecībā uz Robežlīgumu un liek Ministru kabinetam rūpēties par šo prasību ievērošanu, proti, lai Latvijas valsts, parakstot Robežlīgumu un uzņemoties tajā paredzētās starptautiskās saistības, nerīkotos pretēji nepārtrauktības doktrīnai.

Ministru kabinets parakstījis Robežlīgumu, neskarot Latvijas valsts nepārtrauktības doktrīnu, kā arī neatsakoties no tās.

Līdz ar to Pilnvarojuma likums atbilst Neatkarības deklarācijas preambulai.

69. Pieteikuma iesniedzējs paudis viedokli, ka Pilnvarojuma likums neatbilst Neatkarības deklarācijas 9. punktam, jo paredzot tam pretēju pilnvarojumu. Pēc Pieteikuma iesniedzēja ieskata, Neatkarības deklarācijas 9. punkts uzliekot par pienākumu panākt Miera līgumā noteiktās Latvijas un Krievijas valsts robežas atjaunošanu, savukārt Pilnvarojuma likums piešķirot Ministru kabinetam tiesības parakstīt Robežlīgumu, kas groza Miera līgumā noteikto valsts robežu (*sk. lietas materiālu 1. sējuma 11. – 12. lpp.*).

69.1. Satversmes tiesa iepriekš secinājusi, ka Neatkarības deklarācijas 9. punkts neuzliek Latvijas valstij pienākumu atjaunot Miera līgumā noteikto valsts robežu ar Krieviju. No Neatkarības deklarācijas 9. punkta izriet pienākums sarunās ar Krieviju nerīkoties pretēji valsts nepārtrauktības doktrīnai.

Valsts nepārtrauktības doktrīna neliedz Latvijas valstij rīkoties ar savu teritoriju. Latvijas valsts ir tiesīga, ievērojot Satversmē noteikto kārtību, gan palielināt, gan samazināt savu teritoriju (*sk.: Ziemeļe I. Is the Distinction between State Continuity and State Succession, pp. 215 – 216*). Šajā gadījumā jāņem vērā, ka ar Robežlīgumu Latvijas valsts nevis akceptē Krievijas Federācijas nostāju par to, ka Abrenes apvidus iekļaušana Krievijas teritorijā ir tiesiska, bet gan starptautiskajās tiesībās pieļaujamā veidā nodod Krievijai teritoriju, kura *de facto* atrodas Krievijas Federācijas kontrolē, bet *de iure* ir daļa no Latvijas valsts teritorijas.

Arī citu valstu tiesību zinātnieki ir pauduši viedokli, ka Latvijas valsts nepārtrauktību Abrenes apvidus zaudēšana neietekmē (*sk.: Taube C. Constitutionalism in Estonia, Latvia and Lithuania. A Study in Comparative Constitutional Law. Uppsala: Iustus Förlag, 2001, pp. 33 – 44*).

69.2. Latvija, ar Robežlīgumu nododot Abrenes apvidu Krievijai, to ir izdarījusi Satversmē noteiktajā kārtībā. Tāpat jāņem vērā, ka Latvijas valdība Robežlīgumā ir risinājusi tikai ar valsts robežas noteikšanu saistītos jautājumus, bet nav skārusi starpvalstu politisko attiecību jautājumus, tostarp jautājumu par Latvijas tiesisko statusu (*sk. Ministru kabineta papildu paskaidrojumus lietas materiālu 10. sējuma 136. lpp.*).

Satversmes tiesai nerada šaubas, ka Latvijas valsts ar Robežlīgumu nav atteikusies no valsts nepārtrauktības, bet tieši pretēji – ir atkārtoti paudusi savu viedokli šajā jautājumā un Ministru kabinets parakstījis Robežlīgumu, pamatojoties uz Pilnvarojuma likumu, kas tam noteica skaidru rīcības ietvaru. Tā kā Krievijas Federācijas pārstāvim, parakstot Robežlīgumu, bija jāapzinās Latvijas pārstāvja mandāta saturs un viņš nav iebildis pret to, ka Latvijas Republikas Ministru prezidents Robežlīgumu paraksta, ievērojot Latvijas valsts nepārtrauktības doktrīnu, uzskatāms, ka Latvijas valsts ir rīkojusies saskaņā ar šīs doktrīnas prasībām.

Turklāt, kā Satversmes tiesa iepriekš secinājusi, ar Robežlīgumu veiktās valsts teritorijas izmaiņas ir izdarītas Satversmē noteiktajā kārtībā. Valsts nepārtrauktības doktrīna neliedz nedz Satversmē noteiktajā kārtībā grozīt valsts teritoriju, nedz Saeimai pilnvarot Ministru kabinetu parakstīt attiecīgu līgumu. Arī starptautisko tiesību zinātnē ir pausts viedoklis, ka valsts robežu maiņa nevar ietekmēt šīs valsts nepārtrauktību. Saskaņā ar vispārējām starptautiskajām tiesībām valsts kā juridiskā persona paliek nemainīga arī gadījumā, kad tā maina savu teritoriju. Valsts nepārtrauktību neietekmē nelielas teritoriālās izmaiņas vai atsevišķu teritoriju zaudēšana (*sk.: Marek K. Identity and Continuity of States, pp. 15–126, 551–587; Kunz J. L. Identity of States under International Law // American Journal of International Law, Vol. 49, 1955, pp. 72-7373; O'Connell D. P. The Law of State Succession.*

Cambridge: Cambridge University Press, 1956, p. 31). „Latvijai ir tiesības cedēt Abreni Krievijai tieši tāpat kā Francijai ir tiesības cedēt Elzasu Vācijai, un no tā nedz Latvija, nedz Francija nezaudē savu valstisko identitāti” (*Paparinskis M. Maisot tiesisko „spageti bļodu”: Robežlīgums, Satversme un starptautiskās tiesības // Jurista Vārds, 2007. gada 30. janvāris, Nr. 5*).

Līdz ar to Pilnvarojuma likums atbilst Neatkarības deklarācijas 9. punktam.

XI

70. Ratifikācijas likuma 1. pantā noteikts, ka Robežlīgums tiek pieņemts un apstiprināts, „ievērojot Eiropas Drošības un sadarbības organizācijas pieņemto robežu nemainības principu”.

Pieteikuma iesniedzējs uzskata, ka šie vārdi neatbilst Neatkarības deklarācijas preambulai un 9. punktam. Lai to pārbaudītu, visupirms jānoskaidro robežu nemainības principa saturs, kā arī tas, vai Saeima, iekļaujot šos vārdus Ratifikācijas likumā, ir ievērojusi Satversmes prasības, kas izriet no tās 68. panta.

71. Robežu nemainības princips formulēts Helsinku nobeiguma akta 3. pantā. Tas paredz: „Dalībvalstis uzskata pārējo dalībvalstu, kā arī visu Eiropas valstu robežas par neaizskaramām un līdz ar to tagad un turpmāk atturēsies pārkāpt šīs robežas. Līdz ar to tās arī atturēsies no prasībām vai darbībām, kas vērstas uz kādas dalībvalsts teritorijas vai tās daļas sagrābšanu vai nelikumīgu piesavināšanos.”

71.1. Vērtējot robežu nemainības principu, jāņem vērā, ka Helsinku nobeiguma akts nav starptautisks līgums Vīnes konvencijas nozīmē. Helsinku nobeiguma aktā ir ietverta atruna, ka tas nav reģistrējams ANO Statūtu 102. panta kārtībā. Tā kā visi starptautiskie līgumi ir jāreģistrē minētajā kārtībā, *a contrario* arguments, šķiet, pietiekami pārlicinoši atspoguļo akta autoru mērķi (*sk.: Aust A. Modern Treaty Law and Practice. Cambridge: Cambridge University Press, 2000, p. 26, 280*).

Helsinku nobeiguma akts nav saistošs *per se*, bet to var izmantot starptautisko tiesību principu satūra noskaidrošanā. Latvijas Republika atzinusi, ka tai ir saistoši EDSO principi, tostarp arī Helsinku nobeiguma akta 10. pants, kas prasa piemērot šos principus vienkopus.

71.2. Helsinku nobeiguma akta 3. pants sastāv no diviem teikumiem. Interpretējot šo teikumu tekstu, jāatzīmē, ka pirmais teikums šķietami sastāv no divām normām, proti, ka dalībvalstis atzīst par neaizskaramām robežas un tādēļ šobrīd un turpmāk atturēsies tām uzbrukt.

Izvērtējot šā teikuma struktūru, jāsecina, ka teikuma pirmā daļa nepretendē uz pastāvīgu normatīvu raksturu, bet tikai rada ietvaru otrajai teikuma daļai un izskaidro tās iemeslu. Savienojošais vārds „tāpēc” neļauj nonākt pie cita secinājuma. Robežu nemainība pati par sevi nerada citas tiesiskās sekas kā vien tās, kas minētas pēc vārda „tāpēc”. Panta pirmā teikuma otrā daļa norāda darbības, no kurām valstis apņemas atturēties. Šo darbību apraksts ir ļoti būtisks, jo tieši šajos vārdos atklājas pirmā teikuma apjoms.

Helsinku nobeiguma akta 3. panta teksts dažādajās oriģinālvalodās (angļu, franču, vācu, krievu, itāļu un spāņu) atšķiras. Angļu, franču, vācu, itāļu un spāņu tekstā lietoti termini ar nozīmi „uzbrukt” (attiecīgi „*assaulting*”, „*attentat*”, „*Anschlag*”, „*dall' attaccare*”, „*atacar*”), turpretī krievu valodā lietots termins, ko plašākā nozīmē var saprast arī kā „pretendēt” („*посягательств*”).

Piecās valodās pirmais teikums robežu nemainības sekas ierobežo ar bruņota uzbrukuma nepieļaujamību, turpretī krievu valodā to var attiecināt arī uz cita veida pretenzijām. Ja priekšroka tiek dota tekstiem angļu, franču, itāļu, spāņu un vācu valodā, šeit noteiktais robežu nemainības princips ne ar ko neatšķiras no ANO Statūtu 2. panta ceturtajā daļā noteiktās *ius cogens* normas par spēka lietošanas aizliegumu. Ja priekšroka tiek dota tekstam krievu valodā, no tā varētu izrietēt arī plašākas un tiesiski neskaidrākas sekas.

71.3. Helsinku nobeiguma akta 3. panta otrais teikums atbalsta angļu, franču, itāļu, spāņu un vācu tekstu interpretāciju. Šis teikums paskaidro pirmā teikuma saturu ar vienu, acīmredzamāko piemēru, visās versijās sākoties ar vārdiem, kas nozīmē „attiecīgi”.

Tādā gadījumā, ja teksts angļu, franču, itāļu, spāņu un vācu valodā ir pareizs, otrajā teikumā runai vajadzētu būt par bruņotiem uzbrukumiem. Savukārt tad, ja pareiza ir no teksta krievu valodā izrietošā neskaidrā un plašākā nozīme, otrā teikuma jēga iziet ārpus bruņoto spēku lietošanas un šo jēgumu vajadzētu paskaidrot.

Otrais teikums paredz pušu atturēšanos arī no jebkurām darbībām, kas vērstas uz teritorijas „sagrābšanu vai nelikumīgu piesavināšanos” jeb uzurpāciju. Šo jēdzienu saturs nav pilnīgi skaidrs, tomēr šķiet, ka runa ir par bruņotu sagrābšanu un aneksiju. Otrais teikums pavisam noteikti neatbilst pirmā teikuma krievu versijā netieši ietvertajai šķietami plašākajai nozīmei.

Var secināt, ka Helsinku nobeiguma akta 3. panta tekstuālais tvērums kopumā nepretendē ne uz ko vairāk kā vien uz atkārtotu prettiesiska spēka lietošanas aizliegumu.

72. Piemērojot Helsinku nobeiguma aktā ietvertos principus, tostarp arī 3. pantā noteikto robežu nemainības principu, valstīm jāņem vērā šā akta 10. pants, kas citastarp paredz: „Visi iepriekš izklāstītie principi ir augstākā mērā vienlīdz svarīgi, un tādējādi tie tiks vienādi un stingri piemēroti, katra šā principa interpretēšanā ievērojot citus principus.” Arī Robežlīgumā tiklab Latvija, kā Krievija paudusi apņemšanos piemērot visus EDSO principus kopumā.

72.1. Ietverot šādu atsauci Robežlīguma preambulā, līgumslēdzējas puses atsauca ne vien uz robežu nemainības principu, bet arī uz pārējiem Helsinku nobeiguma akta principiem.

Helsinku nobeiguma akta 1. pantā ietvertais suverēnās līdztiesības princips paredz, ka valstis var vienoties par robežu izmaiņām. Šī norma atkārtoti apstiprina robežu nemainības principa ierobežošanu ar spēka prettiesiskas lietošanas aizliegumu, neliedzot tiesības veikt robežu izmaiņas citā ceļā un citu starptautisko tiesību institūtu darbības rezultātā.

Helsinku nobeiguma akta 2. pantā ietvertais spēka vai spēka draudu nelietošanas princips paredz, ka valstis atturēsies no spēka lietošanas pret citu valstu teritoriālo integritāti un politisko neatkarību, kā arī citos nolūkos, kas neatbilstu ANO Statūtu un Helsinku nobeiguma akta mērķiem. Šajos dokumentos ietvertās normas ir saturiski identiskas ar Londonas konvencijā un citos 1940. gadā PSRS noslēgtajos un tai saistošajos līgumos noteiktajiem pienākumiem atturēties no agresijas. Tātad arī no Helsinku nobeiguma akta izriet, ka PSRS 1940. gadā veiktā agresija pret Baltijas valstīm ir nepieļaujams starptautisko tiesību pārkāpums.

Helsinku nobeiguma akta 6. pantā ietvertais princips, proti, neiejaukšanās citas valsts iekšējās lietās, paredz, ka valstis atturēsies no iejaukšanās citu valstu iekšējās lietās, līdzīgi kā tas bija paredzēts starp Latviju un PSRS noslēgtajā Palīdzības paktā. Līdz ar to Helsinku nobeiguma aktā uzsvērtā PSRS

rīcības – 1940. gadā īstenotās iejaukšanās Latvijas un citu Baltijas valstu iekšējās lietās – kā starptautisko tiesību pārkāpuma nepieļaujāmība.

Helsinku nobeiguma akta 4. pantā ietvertais valstu teritoriālās integritātes princips paredz, ka valstis neokupēs un neanektēs citu valstu teritorijas un ka okupācijas un aneksijas netiks atzītas. Šā panta pirmā daļa (par aneksiju veikšanu) attiecas uz nākotni, savukārt otrā daļa (par aneksiju neatzīšanu) neierobežo neatzīstamās aneksijas tikai ar nākotnē iespējamām aneksijām un tādējādi nostiprina jebkad notikušu prettiesisku aneksiju neatzīšanas principu. Attiecīgi ar šo principu tiek uzsvērtas PSRS veikto starptautisko tiesību normu pārkāpumu sekas (*sk.: Russel H. S. The Helsinki Declaration: Brobdingnag or Lilliput? // American Journal of International Law, 1976, pp. 265 – 266*).

72.2. Šādus secinājumus par Helsinku nobeiguma akta saturu un attiecināmību uz Baltijas valstīm apstiprina arī vēsturiskā interpretācija. ASV delegācijas vadītājs Helsinku nobeiguma akta izstrādes sarunās Harolds Rasels norāda:

„Apstākļi, kas visvairāk piesaistīja sabiedrības uzmanību [Helsinku] deklarācijai, bija jautājums par pastāvošo robežu atzīšanu un attiecīgi padomju austrumu impērijas – kura aptvertu arī Baltijas valstis – atzīšanu. [...] Autors, līdzīgi kā visi citi Rietumvalstu sarunu vedēji, uzskata, ka PSRS neizdevās panākt tādu [akta] tekstu, kādu tā sākotnēji bija iecerējusi, un ka šis dokuments būtiski neatkāpjās no iepriekšējiem starptautiskajiem līgumiem robežu jautājumos un neatzīst Eiropā pastāvošās robežas.

Būtisks un varbūt pat galvenais PSRS mērķis EDSO [sarunās] bija iegūt Rietumvalstu piekrišanu pastāvošajām robežām, līdzīgi kā tā bija panākta VFR līgumos ar PSRS un Poliju par robežu normalizāciju. Sākotnējais PSRS piedāvājums par robežu principu bija Varšavas [VFR – Polijas] un Maskavas [VFR – PSRS] līgumu galvenie elementi [formulējumi] – neatkarīgs princips, kas nav tieši saistīts ar spēka lietošanas aizlieguma principu vai atvasināts no tā; „pastāvošo” vai „eksistējošo” robežu nemainības pieminēšana; atteikšanās no teritoriālajām prasībām un teksts, no kura izrietētu *status quo* nemainība. [...] Sarunu laikā padomju pārstāvji negribīgi un pamazām piekāpās, līdz galu galā piekrita tekstam, kurš būtiski atšķīrās no viņu sākotnējā projekta un kurā bija izlaisti faktiski visi šie būtiskie elementi.

[...] Rietumu sarunu vedēji pārsvarā bija apmierināti ar rezultātu, kas ļāva viņiem interpretēt šo principu ne plašāk un ne šaurāk kā iepriekšējās starptautisko tiesību normas par robežām [...] Lai aizsargātu līdzsvaru starp robežu nemainības principu un formulu par robežu miermīlīgu maiņu un lai novērstu padomju mēģinājumus postulēt robežu nemainības principu par galveno EDSO panākumu, Rietumu delegācijas uzstāja uz paziņojumu, ka visi principi ir vienlīdz svarīgi” (*Russel H.S. The Helsinki Declaration, pp. 249 – 253*).

Attiecībā uz teritoriālās integritātes principu pēdējā paragrāfa „otrais teikums, atbilstoši kuram neviena šāda okupācija vai aneksija netiks atzīta par tiesisku, var tikt attiecināts un būtu jāattiecina ne tikai uz nākotnē iespējamām okupācijām un aneksijām, bet arī uz tām, kas jau notikušas pagātnē. Attiecīgi šo paragrāfu var lasīt kā tādu, kas atbalsta ASV pozīciju, atbilstoši kurai Latvijas, Lietuvas un Igaunijas piespiedu inkorporācija Padomju Savienības sastāvā nav atzīstama par tiesisku” (*Russel H.S. The Helsinki Declaration, pp. 265 – 266*).

72.3. Pēc Helsinku nobeiguma akta parakstīšanas Rietumvalstis (ASV, Francija, Lielbritānija, Beļģija u.c.), lai vēl nepārprotamāk uzsvērtu Helsinku nobeiguma akta neattiecināšanu uz Baltijas valstīm, vairākās deklarācijās skaidroja, ka Helsinku nobeiguma akts nenozīmē prettiesiskās Baltijas valstu aneksijas atzīšanu un ka arī pēc šā akta parakstīšanas Rietumvalstis turpina uzturēt neatzīšanas politiku

(sk.: *Dokumenti par Latvijas valsts starptautisko atzīšanu, neatkarības atjaunošanu un diplomātiskajiem sakariem. 1918 – 1998. Rīga: Nordik, 1999, 159. – 160. lpp.*).

ASV prezidents Džeralds Fords paziņoja, ka ASV valdība jau iepriekš nav atzinusi Baltijas valstu aneksiju par tiesisku un arī ar Helsinku nobeiguma aktu neatsakās no šīs pozīcijas. Tāpat arī Francijas prezidents Valērijs Žiskārs d'Estēns uzsvēra, ka Helsinku nobeiguma akta teksts nekādā ziņā neietekmē prettiesisku teritoriālo pārmaiņu neatzīšanu. Savukārt Lielbritānijas premjerministre Mārgarēta Tečere parlamentārajās debatēs par Helsinku nobeiguma aktu minēja, ka Rietumvalstis nekad nav atzinušas Baltijas valstu aneksiju un Helsinku nobeiguma akts pastāvošās robežas nepadara par tiesiskām (sk.: *Mälksoo L. Illegal Annexation and State Continuity: The Case of the Incorporation of the Baltic States by the USSR. Leiden / Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2003, pp. 123 – 125*).

72.4. Krievijas Federācijas tiesību praksē ir pausts un doktrīnā ietverts viedoklis, ka no robežu nemainības principa izriet pat prettiesisku aneksiju tiesiskuma akceptēšana. Šāds viedoklis parasti tiek paziņots *ipse dixit*, pamatojoties tikai uz Helsinku nobeiguma akta 3. panta virsrakstu un neiedziļinoties šā panta interpretācijā (sk.: *Стенограмма заседания от 5 сентября 2007 г. Государственной Думы Федерального Собрания Российской Федерации*). Helsinku nobeiguma akts – ar nosacījumu, ka tā normas tiek interpretētas atbilstoši tā 10. panta prasībām un ka tiek ņemtas vērā attiecīgās Rietumvalstu deklarācijas – apstiprināja PSRS 1940. gada rīcības prettiesiskumu 1975. gada starptautiskajās tiesībās un atkārtoti norādīja uz pienākumu neatzīt arī iepriekš notikušās prettiesiskās aneksijas.

No tiesību pārkāpumu un pārkāpumu seku atzīšanas nepieļaujamības nevar izrietēt iepriekšēju pārkāpumu seku akceptēšana. Lai arī Krievijas Federācija šādu slēdzienu ir izmantojusi, Robežlīgumā iekļautā atsauce uz ANO un EDSO principiem nozīmē atsauci uz šo principu objektīvo normatīvo saturu un tādējādi strukturē un pastiprina Latvijas nepārtrauktības tiesisko pozīciju un statusu. Krievijas viedoklis par Helsinku nobeiguma akta saturu neietekmē tā objektīvo saturu.

72.5. Var secināt, ka robežu nemainības princips neparedz prettiesiski nosprausto robežu starptautiski tiesisko aizsardzību. Tāpat jāņem vērā, ka līdz ar robežu nemainības principu Helsinku nobeiguma akts deklarē pašnoteikšanās principu, kas nebija ievērots, prettiesiski pievienojot Baltijas valstis PSRS. Papildus tam jāņem vērā, ka EDSO principu satura noskaidrošanā jāizmanto ne vien pats Helsinku nobeiguma akta teksts, bet arī Rietumvalstu deklarācijas par šo aktu, kurās skaidri atklājās šo valstu viedoklis par Baltijas jautājumu (sk.: *Paparinskis M. Maisot tiesisko „spageti” bļodu: Robežlīgums, Satversme un starptautiskās tiesības // Jurista Vārds, 2007. gada 30. janvāris, Nr. 5*).

Arī Ministru kabinets atbildes rakstā norādījis, ka Latvijas valsts, atsaucoties uz robežu nemainības principu, ir atsaukusies uz šā principa saturu, kas iekļauts Helsinku nobeiguma aktā, ņemot vērā arī visus citus EDSO principus un Rietumvalstu deklarācijas par Baltijas jautājumu, nevis uz šā principa saturu Krievijas interpretācijā (sk. *lietas materiālu 4. sējuma 79. – 81. lpp.*).

Šāds viedoklis pausts arī Ratifikācijas likuma sagatavošanas gaitā. Valsts kanceleja atzinumā norādījusi: „Helsinku Nobeiguma akts (uz kuru ir netieša atsauce iesniegtajā [..] projektā) starptautiskajās tiesībās netiek traktēts kā pēc 2. pasaules kara veiktās Baltijas valstu teritoriju piespiedu grozīšanas atzīšana” (*lietas materiālu 7. sējuma 103. lpp.*). Savukārt Ministru prezidenta biroja vadītājs (šobrīd – ārlietu ministrs) Māris Riekstiņš Saeimas Ārlietu komisijas sēdē puda viedokli, ka Ratifikācijas likuma projektā „norādītās atsauces uz Eiropas Drošības un sadarbības organizācijas (EDSO) pieņemto robežu nemainības principu nosaka robežu nemainību vardarbīgā ceļā, bet teorētiski pieļauj mainīt robežu sarunu ceļā. Teorētiski, ja Latvija grib runāt par robežu izmaiņām,

tad šis princips to atļauj” (*Saeimas Ārlietu komisijas 2007. gada 20. aprīļa sēdes protokols, lietas materiālu 6. sējuma 34. lpp.*).

72.6. Lietuvas Republika robežlīgumos ar Polijas Republiku un Baltkrievijas Republiku ir atsaukusies un pamatojusies uz Helsinku nobeiguma aktu, un tas nekādā mērā nav ietekmējis Lietuvas Republikas valstisko nepārtrauktību (*sk.: Žalimas D. Lietuvos Respublikos Nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 d. tarptautiniai teisiniai pagrindai ir pasekmės. Vilnius: Demokratinės politikos institutas, 2005, p. 302 – 311*). Tāpat Latvijas Republika vienojās ar Baltkrievijas Republiku par abu valstu savstarpējo robežu, citastarp atsaucoties uz „Apvienoto Nāciju Organizācijas statūtu mērķiem un principiem, Eiropas Drošības un Sadarbības Apspriedes Noslēguma aktu un citiem Eiropas valstu sadarbības dokumentiem” (*Līgums par valsts robežas noteikšanu starp Latvijas Republiku un Baltkrievijas Republiku // Latvijas Vēstnesis, 1994. gada 12. novembris, Nr. 133*). Arī šajā gadījumā atsauce uz Helsinku nobeiguma aktu ar tajā ietverto robežu nemainības principu nevar ietekmēt Latvijas valsts nepārtrauktību.

73. Saeima robežu nemainības principa satura interpretāciju plaši vērtējusi debatēs par Robežlīgumu.

73.1. Kad Saeima lēma par Pilnvarojuma likumu, tika iesniegts priekšlikums Pilnvarojuma likumā ietvert atsauci uz EDSO principiem un jo sevišķi uz robežu nemainības principu. Pamatojot šo priekšlikumu, deputāts Valērijs Buhvalovs minēja, ka Helsinku nobeiguma „akts, starp citu, paredz pēckara robežu nemainīgumu un ir ārkārtīgi svarīgs stabilitātes nodrošināšanai Eiropā. Mēs ierosinām likumprojektā atsaukties tieši uz šo punktu, tātad nepārprotami atteikties no teritoriālajām pretenzijām pret Krieviju” (*Latvijas Republikas 9. Saeimas ziemas sesijas piektās sēdes 2007. gada 8. februārī stenogramma*).

Saeimas vairākums noraidīja priekšlikumu ietvert šāda satura atsauci. Deputāts Jānis Eglītis īpaši uzsvēra: „Likumprojekta teksts ir pietiekami skaidrs un kodolīgs, un iepriekšējos balsojumos mēs esam atturējušies iekļaut kaut kādus papildu formulējumus. Līdz ar to es arī aicinu neatbalstīt šo priekšlikumu. Vēl vairāk! Noklausoties oponentu interpretāciju par to, kā viņi to saprot, šis priekšlikums nav pieņemams” (*Latvijas Republikas 9. Saeimas ziemas sesijas piektās sēdes 2007. gada 8. februārī stenogramma*).

Savukārt Saeimas Ārlietu komisijas priekšsēdētājs A. Bērziņš norādīja, ka „komisijas viedoklis bija šāds: atsauce uz Apvienoto Nāciju Organizācijas standartiem un uz EDSA standartiem jeb pamatprincipiem ir paša līguma 1.pantā, tāpēc šeit, likumā, tā nav nepieciešama” (*Latvijas Republikas 9. Saeimas ziemas sesijas piektās sēdes 2007. gada 8. februārī stenogramma*).

Lemjot par Pilnvarojuma likumu, Saeimas Ārlietu komisija uzskatīja, ka atsauce uz ANO un EDSO principiem likumā nav nepieciešama, jo šāda atsauce jau ir iekļauta Robežlīguma tekstā. Šim viedoklim piekrita arī Saeima.

Papildus tam var secināt, ka to Saeimas deputātu mērķis, kuri piedāvāja šāda satura atsauci ietvert Pilnvarojuma likumā, bija panākt 1944. gadā prettiesiski izveidojušās Latvijas un Krievijas robežas likumīgu atzīšanu, atkāpjoties no Latvijas Republikas nepārtrauktības doktrīnas. Kā norādīja deputāts Jakovs Pliners: „Likumprojekta tekstā ir tāda frāze, kuru mēs piedāvājam izsvītrot (citēju): „Ņemot vērā starptautiski atzīto Latvijas Republikas valstisko nepārtrauktību”” (*Latvijas Republikas 9. Saeimas ziemas sesijas piektās sēdes 2007. gada 8. februārī stenogramma*).

73.2. Lai gan iepriekš Saeimas vairākums bija noraidījis nepieciešamību izdarīt atsauci uz robežu nemainības principu, Ratifikācijas likuma projektā Ministru kabinets šāda satura atsauci tomēr ietvēra.

Saeimas Ārlietu komisijas priekšsēdētājs A. Bērziņš, pamatojot šo atsauci, norādījis: „Nebrīnīsimies, ka atsauces uz to ir atrodamas arī šodien skatāmajos ratifikācijas dokumentos! Es gribu teikt, ka Helsinku vienošanās ir kā tāds politisks ietvars – tas politiskais ietvars, ar kādu Eiropa nu jau 62. gadu dzīvo bez kariem, neatkarīgi no tā, ko domājam mēs par šo vienošanos, arī par tajā esošo pantu par starpvalstu robežu negrozāmību, kas laikiem bija politiskās izšķiršanās pamats arī Latvijas valdībai, parakstot Latvijas un Krievijas robežlīgumu” (*Latvijas Republikas 9. Saeimas pavasara sesijas otrās sēdes 2007. gada 26. aprīlī stenogramma*).

Lemjot par Ratifikācijas likuma pieņemšanu, tika iesniegts priekšlikums izslēgt atsauci uz robežu nemainības principu. Šo priekšlikumu pamatoja deputāts Māris Grīnblats: „Mūsaprāt, ir nepamatota un nepieņemama atsauce uz Eiropas Drošības un sadarbības organizāciju. [...] Šeit jau ziemā bija lielas debates par atsauci uz EDSO, kad valdība ar Saeimas deputātu balsu vairākumu tika pilnvarota parakstīt šo līgumu. Toreiz visas labējās partijas noraidīja šo atsauci uz EDSO kā nepieņemamu, savukārt kreisās frakcijas to atbalstīja. Kas tad šo triju vai četru mēnešu laikā ir mainījies? Mēs gribētu dzirdēt šos argumentus. Taču, mūsaprāt, šī atsauce ir pilnīgi nevietā, jo bieži vien tieši Krievija ir tā, kas izmanto EDSO piesaukšanu katrā gadījumā, kad vajag tādā vai citādā veidā iejaukties Baltijas valstu iekšējās lietās” (*Latvijas Republikas 9. Saeimas pavasara sesijas sestās sēdes 2007. gada 17. maijā stenogramma*).

73.3. Saeimas debatēs Ministru prezidents A. Kalvītis un ārlietu ministrs A. Pabriks ir pauduši savu izpratni par robežu nemainības principa saturu.

Ministru prezidents norādīja: „Mūsu sabiedrotie ir EDSO dalībvalstis un parakstījuši 1975. gada Helsinku Noslēguma dokumentu, kurā skaidri un gaiši pateikts, ka robežas Eiropā netiek pārskatītas. Vēl jāatzīmē, ka Latvija, kļūdamā par EDSO dalībvalsti 1991. gadā, pievienojās arī šim robežu nemainības principam – bez atrunām vai iebildumiem. Turklāt Latvija šos pašus principus ir pielietojusi arī Latvijā, jo pēc neatkarības atjaunošanas esam vienojušies par šo principu ievērošanu, noslēdzot robežlīgumu ar Lietuvu. Vēl vairāk – tieša atsauce uz EDSO deklarētajiem robežu nemainības principiem ir minēta 1994. gadā noslēgtajā Latvijas un Baltkrievijas robežlīgumā, kur daļa robežas skar arī 1920. gada Miera līgumu” (*Latvijas Republikas 9. Saeimas ziemas sesijas ceturtais sēdes 2007. gada 1. februārī stenogramma*).

Savukārt A. Pabriks minēja: „1991. gadā, kļūstot par EDSO dalībvalsti, Latvijas puse akceptēja visus EDSO principus bez atrunām, tajā skaitā pievienojoties Helsinku Nobeiguma aktam, kas atzina robežu neaizskaramības principu. Tas nozīmē, ka Latvija ir piekritusi pēc Otrā pasaules kara Eiropā izveidotajām un nostiprinātajām valstu robežām. Protams, šīs robežas bieži bija veidojušās negodīgā ceļā, bet tas jau ir cits jautājums” (*Latvijas Republikas 9. Saeimas ziemas sesijas ceturtais sēdes 2007. gada 1. februārī stenogramma*).

73.6. Pretēju viedokli puda Saeimas deputāts (Helsinku apspriedes laikā – Pasaules baltiešu apvienības priekšsēdētājs) Uldis Grava: „Piesauktais EDSA 1975. gada Nobeiguma dokuments ir pilnīgi nevietā, jo tas it kā izvirza tādu argumentu, ka mums ir pienākums parakstīt robežlīgumu. Jo īstenībā tas apstiprina Helsinku nolīgumā to interpretāciju, ko sākotnēji izvirzīja Leonīds Brežņevs, kad pateica, ka, lūk, līgumā ir jānostiprina robeža uz mūžīgiem laikiem, respektīvi, jāapstiprina Otrā pasaules kara laupījumi. [...] Laika tecējumā pēc Helsinku nolīguma parakstīšanas gandrīz visas Helsinku nolīguma parakstītājas valstis kaut kādā veidā apliecinājušas to, ka tās neatzīst Baltijas valstu

okupāciju. Bija gan attiecīgi valdību paziņojumi, gan parlamentu rezolūcijas, gan ārlietu ministru runas. Taču jautājums ir tas, ka atkal un atkal jāpaskaidro, ko nozīmē Helsinku nolīgums. Mēs nevaram pieņemt to, ko piedāvā partija „Saskaņas Centrs”, – ka Helsinku nolīgums liek mums šādu robežlīgumu parakstīt. Helsinku nolīgums nelegalizē Abrenes laupījumu. Tieši otrādi – tas norāda uz to, ka ir iespējamās robežu maiņas pēc Otrā pasaules kara beigām. Un kāpēc mums no tā būtu jāatkāpjas?” (*Latvijas Republikas 9. Saeimas ziemas sesijas piektās sēdes 2007. gada 8. februārī stenogramma*).

„Oriģināldokumentā ir šādi vārdi: „Nekāda okupācija vai nelegāls ieguvums netiks atzīts par likumīgu.” Brežņeva iesaldētās robežas izkusa, tiklīdz 1975. gadā 35 Eiropas un Ziemeļamerikas valstu prezidenti parakstīja Helsinku nolīgumu!” (*Latvijas Republikas 9. Saeimas pavasara sesijas otrās sēdes 2007. gada 26. aprīlī stenogramma*).

74. Robežu nemainības principu nevar iztulkot tādējādi, ka atbilstoši tam Baltijas valstu prettiesiskā pievienošana PSRS būtu jāatzīst par likumīgu. Kā savulaik rakstījis jurists un latviešu trimdas sabiedriskais darbinieks Ādolfs Šilde: „Helsinku konferencei mēs gatavojāmies divus gadus. [...] Baiļojāmies, ka varam pazaudēt visu – arī to tiesisko bāzi, kas vēl stāvējusi Latvijas valsts pamatā. Par spīti Helsinku diplomātiskajai akrobātikai un Maskavas masīvajai piepūlei, neesam tomēr vēl visu zaudējuši. No tiesību subjekta neesam arī pēc Helsinku konferences pārvērtušies tiesību objektā. [...] Baltijas valstis arī pēc Helsinku konferences ir kā iesprūdis kauls padomju imperiālisma rīklē” (*Šilde Ā. Helsinki un mēs // Latvija, 1975. gada 16. augusts*).

Saskaņā ar Helsinku nobeiguma akta 10. pantu visi šā akta principi ir piemērojami kā vienots noregulējums, un tāpēc Helsinku nobeiguma akta principus nevar interpretēt kā tādus, kas atzītu par likumīgu Baltijas valstu iekļaušanu PSRS sastāvā 1940. gadā un nepieļautu Baltijas valstu nepārtrauktības doktrīnu (*sk.: Meissner B. The Right of Self-Determination after Helsinki and its Signification for the Baltic Nations // Journal of International Law, Vol. 13, 1981, No 2*). Tieši pretēji, šie principi strukturē un apstiprina Latvijas viedokli par starptautisko tiesību pārkāpumu nepieļaujamību un prettiesiskās aneksijas seku neatzīšanu.

Līdz ar to robežu nemainības princips kopumā ar pārējiem Helsinku nobeiguma akta principiem nav pretrunā ar Latvijas valsts nepārtrauktības doktrīnu.

75. Satversmes 68. panta pirmā daļa paredz Saeimas tiesības apstiprināt starptautiskos līgumus, kuri nokārto likumdošanas ceļā izšķiramus jautājumus, tostarp arī Robežlīgumu. Tādējādi Satversmes 68. panta pirmā daļa noteic starptautisko saistību uzņemšanās kārtību.

75.1. Starptautisko tiesību normu spēkā esamību, kā arī valstu tiesības un pienākumus, uzņemoties starptautiskās saistības, regulē pašas starptautiskās tiesības, vispirms jau Vīnes konvencija un starptautisko paražu tiesību normas (*sk. Satversmes tiesas 2005. gada 13. maija sprieduma lietā Nr. 2004-18-0106 secinājumu daļas 8.1. punktu*). Vīnes konvencijas 27. pants paredz, ka valstis nevar atsaukties uz sava normatīvā regulējuma prasībām, lai attaisnotu starptautisko saistību neizpildi. Tas nozīmē, ka valstīm starptautiskajās attiecībās primāri ir jāievēro starptautisko tiesību normas, bet nacionālo tiesību normas ir piemērojamas vienīgi tiktāl, ciktāl to pieļauj starptautiskās tiesības.

Līdz ar to jāsecina, ka Satversmes 68. panta pirmā daļa uzliek Latvijas valsts varas institūcijām, tostarp Saeimai, par pienākumu starptautiskajās attiecībās ievērot ne vien Satversmes un citu nacionālo tiesību normu prasības, bet arī starptautisko tiesību normas.

Ja Latvijas valsts varas institūcijas, uzņemoties starptautiskās saistības, nav ievērojušas starptautisko līgumu sagatavošanu, parakstīšanu un ratifikāciju regulējošās starptautisko tiesību normas, tad līdz ar tām netiek ievērota arī Satversmes 68. panta pirmā daļa.

75.2. „Vīnes konvencijas 18. pants paredz, ka valstij ir pienākums atturēties no rīcības, kas ir vērsta pret līguma objektu un mērķi, ja valsts ir parakstījusi līgumu ar noteikumu par ratifikāciju. [..]

Līdz ar ratifikāciju starptautiskais līgums ar tajā ietvertajām tiesību normām, ja vien valsts vienlaikus ar ratifikāciju nav izteikusi atrunas, kļūst saistošs un var būt tieši piemērojams tiesiskajās attiecībās valsts iekšienē” (*Satversmes tiesas 2005. gada 13. maija sprieduma lietā Nr. 2004-18-0106 secinājumu daļas 8.1. punkts*).

Arī Robežlīgums satur noteikumu par tā ratifikāciju. Līdz ar to laikā no Robežlīguma parakstīšanas līdz tā ratifikācijai, ar kuru šis līgums stājas spēkā, Satversmes 68. panta pirmā daļa prasa, lai Saeima ievērotu tos starptautisko paražu tiesību un Vīnes konvencijas noteikumus, kas attiecas uz šāda tipa līgumiem.

75.3. Latvijas Satversmes sapulce, ietverot Satversmē 68. panta pirmo daļu, nav pieļāvusi, ka Latvijas valsts varētu nepildīt savas starptautiskās saistības. Satversmes sapulce ir vadījusies no prezumpcijas, ka starptautiskās saistības “nokārto” jautājumus un tās ir jāpilda (*sk. Satversmes tiesas 2004. gada 7. jūlija sprieduma lietā Nr. 2004-01-06 secinājumu daļas 6. punktu*). Ja Valsts prezidents, Ministru prezidents vai ārlietu ministrs Latvijas valsts vārdā ir pauduši gribu uzņemties starptautiskās saistības, Saeimai ir pienākums ņemt vērā starptautiskās kopienas un otras līgumslēdzējas puses paļāvību uz to, ka Latvija uzņemsies šīs saistības.

Taču tas nenozīmē, ka Saeimai visos gadījumos ir jāapstiprina tie starptautiskie līgumi, kurus parakstījis Valsts prezidents, Ministru prezidents vai ārlietu ministrs. Satversmes 68. panta pirmā daļa paredz Saeimas tiesības lemt par šo līgumu apstiprināšanu, proti, tiesības izvērtēt attiecīgo līgumu atbilstību Latvijas nacionālajām interesēm un šādu līgumu apstiprināšanas nepieciešamību. Saeimai ir tiesības atteikties apstiprināt starptautisko līgumu vai arī apstiprināt starptautisko līgumu, mainot tā saturu vai piemērojamību Latvijā. Tomēr Saeimas rīcības brīvības robežas šādā situācijā noteic starptautisko tiesību normas, proti, Saeimai lēmums ir jāpieņem, ievērojot Latvijai saistošās starptautisko tiesību normas, kas regulē šo procedūru.

Satversmes 68. panta pirmajai daļai neatbilstu tāda Saeimas rīcība, kas būtu vērsta uz starptautisko saistību nepildīšanu vai to apjoma grozīšanu pretēji starptautisko tiesību normu prasībām.

76. Ratifikācijas likuma 1. pantā Saeima ietvērusi vārdus „ievērojot Eiropas Drošības un sadarbības organizācijas pieņemto robežu nemainības principu”.

Lai izvērtētu, vai šie vārdi atbilst Satversmes 68. panta pirmajai daļai, nepieciešams noskaidrot, kāds bija likumdevēja mērķis, ar tiem papildinot Ratifikācijas likumu.

76.1. Robežlīguma preambulā Latvija un Krievija, vienojoties par valsts robežu, apliecina uzticību ANO un EDSO principiem.

Starptautisku līgumu preambulām ir liela nozīme starptautisko līgumu interpretācijā. Saskaņā ar Vīnes konvencijas 31. panta pirmo daļu līgums interpretējams godprātīgi, atbilstoši tā objektam un mērķiem. Līguma slēgšanas mērķi un iemesli parasti tiek atspoguļoti preambulā.

Līdz ar to gadījumos, kad nepieciešams noskaidrot līgumā ietvertu starptautisko saistību saturu un pušu mērķus, šo līgumu slēdzot, noslēgtā līguma normas ir interpretējamas, ņemot vērā visu līguma tekstu, arī preambulu (sk.: *Brownlie I. Principles of Public International Law*, p. 605).

Līguma preambula parasti veido atsevišķu līguma daļu un kalpo tā normu interpretācijas nolūkiem. Tādēļ līguma preambula jāņem vērā atsevišķu līguma normu interpretācijā, lai noskaidrotu līgumslēdzēju pušu patieso gribu (sk.: *ILC Draft Articles on the Law of Treaties with commentaries // Yearbook of the International Law Commission, 1966, Vol. II, p. 221 // http://untreaty.un.org/ilc/texts/instrument/english/commentaries/1_1_1966.pdf*).

76.2. Robežlīguma preambulā ietvertā atsauce uz ANO un EDSO principiem nozīmē, ka attiecīgais līgums ir noslēgts, ņemot vērā šo principus. Tādēļ Robežlīguma normas ir piemērojamas atbilstoši tiem. Gadījumos, kad rodas strīds par Robežlīguma paredzēto starptautisko saistību apjomu, šā līguma normas iztulkojamas, par pamatu ņemot abu pušu vēlmi ievērot ANO un EDSO principus.

Par mūsdienu starptautisko tiesību pamatprincipiem uzskatāmi ANO un EDSO principi, kuru saturs autoritatīvi izklāstīts ANO 1970. gada Deklarācijā par starptautisko tiesību principiem un Helsinku noieiguma aktā.

77. Saeima Ratifikācijas likumā, uzņemoties Robežlīgumā paredzētās starptautiskās saistības, kā uz pamatu šā līguma apstiprināšanai ir atsaukusies nevis uz visiem ANO un EDSO principiem, bet tikai uz EDSO pieņemto robežu nemainības principu.

Šāda Saeimas atsauce Ratifikācijas likuma 1. pantā atšķiras no Robežlīguma preambulas. Pēc Satversmes tiesas ieskata, tas varētu liecināt par Saeimas nolūku radīt iespēju atšķirīgai šā līguma normu interpretācijai.

77.1. Satversmes raksturīga iezīme ir tās lakonisms, kas nosaka arī attiecīgās juridiskās tehnikas lietošanu, formulējot pantus iespējami konkrēti un kodolīgi. Līdzīgu praksi savulaik iedibināja jau Satversmes sapulces locekļi attiecībā uz tā likuma tekstu, ar kuru tiek apstiprināts starptautiskais līgums. Gadījumos, kad likumdevēja nolūks nav bijis starptautisko tiesību jomā modificēt uzņemtās starptautiskās saistības, likuma teksts ir precīzs, lakonisks un netiek izkrāšņots ar politiska rakstura deklarācijām. Šī pieeja atbilst normatīvo aktu stilistikās savdabības prasībām (sk.: *Krūmiņa V., Skujiņa V. Normatīvo aktu izstrādes rokasgrāmata. Rīga: Valsts kanceleja, 2002, 10. lpp.*). Arī mūsdienās pieņemtie ratifikācijas likumi ir formulēti tikpat lakoniski.

77.2. Starptautiskās tiesības neliedz valstīm, starptautiskās saistības uzņemoties, izdarīt atrunas, grozot konkrētus līguma noteikumus, kā arī pievienot interpretatīvās deklarācijas vai cita veida vienpusējus paziņojumus.

Saskaņā ar Vīnes konvencijas 2. panta „d” punktu atruna ir vienpusējs paziņojums jebkādā formulējumā, ko pauž valstis, parakstot, ratificējot, apstiprinot līgumu vai tam pievienojoties un tādējādi izsakot vēlēšanos nepieļaut vai mainīt konkrētu līguma noteikumu juridisko spēku un piemērošanu konkrētā valstī.

ANO Starptautisko tiesību komisija norādījusi, ka atrunu veido divi elementi. Atrunas substantīvais elements ir valsts vēlme izslēgt vai grozīt noteiktu līguma normu vai tās juridiskās sekas. Savukārt atrunas formālais elements ir tās izdarīšanas procedūra, proti, atruna ir vienpusējs paziņojums, kas tiek

pausts brīdī, kad valsts izsaka piekrišanu būt saistītai ar līgumu (sk.: *Yearbook of the International Law Commission, 1998, Volume 1, United Nations, A/CN.4/SER.A/1998, p. 162*).

Starptautiskās tiesības pieļauj, ka valstis līgumiem pievieno arī interpretatīvās deklarācijas. Interpretatīvā deklarācija atbilstoši Starptautisko tiesību komisijas dotajai definīcijai ir vienpusējs paziņojums ar jebkādu nosaukumu un jebkādā formulējumā, kuru pauž valsts vai starptautiska organizācija un ar kuru šī valsts vai organizācija vēlas izskaidrot vai precizēt konkrētajam līgumam vai atsevišķām tā normām pašas piedēvēto saturu vai apjomu (sk.: *Reservations to Treaties // Report of the International Law Commission on the work of its fifty-first session, 3 May-23 July 1999, Official Records of the General Assembly, fifty fourth session, supplement No.10, p. 97 // http://untreaty.un.org/ilc/documentation/english/A_54_10.pdf*).

Gan atrunas, gan interpretatīvās deklarācijas ir starptautiski tiesiski instrumenti, ar kuriem valsts var ietekmēt sev vēlamā veidā tās starptautiskās saistības, kuras pati uzņemas, ja vien attiecīgie grozījumi vai izskaidrojumi nenonāk pretrunā ar konkrētā līguma objektu un mērķi. Tāpat šie instrumenti ir jāizmanto nevis tā, kā valsts to vēlas darīt, bet ievērojot starptautisko līgumtiesību un paražu tiesību normas.

77.3. Jebkurš vienpusējs valsts paziņojums par veidu, kādā tā iecerējusi ieviest līgumu kopumā, ir vērtējams kā līgumam pievienota atruna. Tas nozīmē, ka ikvienam šādam paziņojumam jābūt izdarītam, ievērojot starptautiskajās tiesību normās noteikto procedūru, un jāatbilst konkrētā līguma objektam un mērķim (sk.: *Yearbook of the International Law Commission, 1998, Volume 1, United Nations, A/CN.4/SER.A/1998, p. 203*).

Ratifikācijas likuma 1. pantā izdarītā atsauce uz robežu nemainības principu sašaurina Robežlīguma preambulu, kas atsaucas uz ANO un EDSO principiem.

Pēc Satversmes tiesas ieskata, šādai atsaucei Ratifikācijas likuma 1. pantā varētu būt atrunas efekts.

78. Tādas atsevišķas pozīcijas paušana, kura nedublē otras valsts ratifikācijas aktā ietverto pozīciju un nav saskaņota ar noslēgtā robežlīguma tekstu, var būtiski ietekmēt ar konkrēto līgumu uzņemto saistību izpildi un otras puses starptautiski tiesisko viedokli (sk.: *Melkso L. Igaunijas un Krievijas robežlīgumi un debates par valstu pēctecību // Jurista Vārds, 2006. gada 14. marts, Nr. 11*).

78.1. Robežlīguma preambulā ietvertā atsauce uz ANO un EDSO principiem nav konkretizēta ar norādi, ka pusēm par tiem bijusi sava, no šo principu kā objektīvu tiesību normu satura atšķirīga izpratne. Tāpat Latvijas delegācijai sarunās par Robežlīguma parakstīšanu bija liegts skart plašāku jautājumu loku kā vien tehniska līguma par valstu robežu parakstīšanas jautājumu (sk. *Ministru kabineta papildu paskaidrojumus lietas materiālu 10. sējuma 136. lpp.*).

Papildus tam Pilnvarojuma likums, kas bija par pamatu Ministru prezidenta tiesībām parakstīt Robežlīgumu, uzlika par pienākumu, uzņemoties Robežlīgumā paredzētās saistības, ievērot Latvijas Republikas nepārtrauktību.

Saeima, ratificējot Robežlīgumu, ar atsauci uz robežu nemainības principu rada Robežlīgumam tādu ietekmi, kādas tam atbilstoši abu pušu gribai varētu arī nebūt. Tāpat jāņem vērā Neatkarības deklarācijas 9. punktā ietvertā prasība, ka Latvijas valstij attiecībās ar Krieviju jāīstojas tādējādi, lai netiktu apdraudēta Latvijas Republikas nepārtrauktība. Saeimas debates par robežu nemainības

principa saturu ir pretrunīgas, un pastāv iespēja tās interpretēt arī tā, it kā tajās 1944. gada robežu izmaiņas būtu akceptētas kā likumīgas (sk. šā sprieduma 73. punktu). Šaubas par robežu nemainības principa patieso saturu varētu tikt izmantotas kā pamatojums tam, ka ar atsauci uz šo principu Ratifikācijas likumā Latvija vienpusēji paudusi savu gribu atzīt, ka tās robežas PSRS 1944. gadā grozījusi likumīgi.

Tā kā Ratifikācijas likuma 1. pantā ietvertajai atsaucei varētu būt atrunas efekts, jāņem vērā: atrunas var attiekties kā uz vienu vai vairākām līguma normām, tā arī uz visu līgumu kopumā, norādot, kādā veidā valsts iecerējusi šo līgumu piemērot. Starptautiskajās tiesībās ir atzīts, ka pastāv atrunas, kuras neattiecas uz konkrētiem līguma pantiem, bet aptver līgumu kopumā. Ar šāda veida atrunām valsts var norādīt uz apstākļiem, kuros tā piemēros vai nepiemēros attiecīgo līgumu, kā arī uz noteiktu personu loku, kuru līguma ratifikācija neskars (sk.: *Yearbook of the International Law Commission, 1998, Volume 1, United Nations, A/CN.4/SER.A/1998, p. 200*). Šāda tipa vienpusēju atrunu pievienošana starptautiskajiem līgumiem tikusi kritizēta, jo tās starptautiskajās tiesībās radot nenoteiktību, proti, citas līgumslēdzējas puses nespēj precīzi prognozēt apmēru, kādā attiecīgā valsts uzņemas starptautiskajā līgumā paredzētās saistības (sk.: *Yearbook of the International Law Commission, 1998, Volume 1, United Nations, A/CN.4/SER.A/1998, p. 201*).

78.2. Starptautiskās tiesības nepieļauj atrunu pievienošanu visiem starptautiskajiem līgumiem. Vīnes konvencija, kā liecina tās sagatavošanas materiāli, regulē atrunu pievienošanu daudzpusējiem starptautiskajiem līgumiem (sk.: *Yearbook of the International Law Commission, 1999, Vol. II, p. 121* // http://untreaty.un.org/ilc/documentation/english/A_54_10.pdf).

Divpusējiem starptautiskajiem līgumiem atrunas, kas ietekmē līguma saturu vai piemērošanu, pievienot nevar (sk.: *Reuter P. Introduction of the Law of Treaties. London / New York: Kegan Paul International, 1995, p. 78*). Ja valsts tomēr izvēlas to darīt, tas nozīmē, ka tā nepiekrīt noslēgtajam līgumam un piedāvā atsākt sarunas (sk.: *ILC Draft Articles on the Law of Treaties with commentaries // Yearbook of the International Law Commission, 1966, Vol. II, p. 203* // http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/1_1_1966.pdf).

Atsevišķiem divpusējiem starptautiskajiem līgumiem starptautiskās tiesības izvirza vēl stingrākas prasības. Dažu starptautisko līgumu raksturs *per se* izslēdz iespēju, ka līgumslēdzējas valstis pēc tam varētu vienpusēji tos denonsēt vai no tiem izstāties, kā arī nepiekrīt pašu uzņemto saistību saturam. Šie līgumi uzskatāmi par tādiem līgumiem, kas ir slēgti uz mūžīgiem laikiem, un attiecībā uz tiem netiek pieļauta līgumslēdzēju valstu vienpusēja rīcība (sk.: *Ziemele I. Komentārs likumam „Par Latvijas Republikas starptautiskajiem līgumiem” // Juristu Žurnāls, 1995, Nr.1, 13. lpp.*). Kā šādus līgumus varētu minēt arī līgumus, kas noteic valstu robežas (*ILC Draft Articles on the Law of Treaties with commentaries // Yearbook of the International Law Commission, 1966, Vol. II, p. 250* // http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/1_1_1966.pdf)

78.3. Ratifikācijas likuma 1. pantā ietvertie apstrīdētie vārdi nākotnē var būtiski ietekmēt Robežlīguma satura un tvēruma interpretāciju.

Tā kā Krievijas Federācija ir apstiprinājusi Robežlīgumu tādā apmērā, kādā tas parakstīts, var secināt, ka Saeima veikusi vienpusēju rīcību, kas neatbilst Vīnes konvencijai un starptautisko paražu tiesību normām. Līdz ar to nav ievērotas arī Satversmes 68. panta pirmās daļas prasības.

Tādējādi Ratifikācijas likuma 1. pantā ietvertie vārdi „ievērojot Eiropas Drošības un sadarbības organizācijas pieņemto robežu nemainības principu” neatbilst Satversmes 68. panta pirmajai daļai.

Nolēmumu daļa

Pamatojoties uz Satversmes tiesas likuma 30. – 32. pantu, Satversmes tiesa

n o s p r i e d a:

- 1.** Atzīt likumu „Par pilnvarojumu Ministru kabinetam parakstīt 1997. gada 7. augustā parafēto Latvijas Republikas un Krievijas Federācijas līguma projektu par Latvijas un Krievijas valsts robežu” par atbilstošu Latvijas PSR Augstākās padomes 1990. gada 4. maija deklarācijas „Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu” preambulai un 9. punktam.
- 2.** Atzīt 2007. gada 27. martā parakstīto Latvijas Republikas un Krievijas Federācijas līgumu par Latvijas un Krievijas valsts robežu par atbilstošu Latvijas Republikas Satversmes 3. pantam.
- 3.** Atzīt likumu „Par Latvijas Republikas un Krievijas Federācijas līgumu par Latvijas un Krievijas valsts robežu” par atbilstošu Latvijas Republikas Satversmes 3. pantam.
- 4.** Atzīt likuma „Par Latvijas Republikas un Krievijas Federācijas līgumu par Latvijas un Krievijas valsts robežu” 1. panta vārdus „ievērojot Eiropas Drošības un sadarbības organizācijas pieņemto robežu nemainības principu” par neatbilstošiem Latvijas Republikas Satversmes 68. panta pirmajai daļai un spēkā neesošiem no sprieduma publicēšanas brīža.

Spriedums ir galīgs un nepārsūdzams.

Spriedums stājas spēkā tā publicēšanas dienā.

Tiesas sēdes priekšsēdētājs G. Kūtris